

**TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI
YATIRIMLARIN BELİRLEYİCİLERİNİN
ÇEKİM MODELİ İLE ANALİZİ**

Veysel DEGEN

**Yüksek Lisans Tezi
İktisat Anabilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Özge BUZDAĞLI
2019
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİ DALI**

Veysel DEGEN

**TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN
BELİRLEYİCİLERİNİN ÇEKİM MODELİ İLE ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Özge BUZDAĞLI**

ERZURUM – 2019

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN BELİRLEYİCİLERİNİN ÇEKİM MODELİ İLE ANALİZİ” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim *.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

31.07.2019

Veysel DEGEN

* LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE

..... ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlerle ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Özge BUZDAĞLI danışmanlığında, Veysel DEGEN tarafından hazırlanan bu çalışma 31/07/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından İktisat Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Dr.Öğr.Üyesi Özge BUZDAĞLI

İmza:

Jüri Üyesi : Prof.Dr. Ö.Selçuk EMSEN

İmza:

Jüri Üyesi :Doç.Dr. Hüseyin DAŞTAN

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Sait UYLAŞ
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
TABLolar DİZİNİ	VII
ŞEKİLLER DİZİNİ	VIII
TEŞEKKÜR	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM**DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR, TÜRLERİ VE AÇIKLAYAN
TEORİLER**

1.1. YABANCI YATIRIM KAVRAMI	3
1.1.1. Portföy Yatırımları	3
1.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	4
1.2. ÇOKULUSLU ŞİRKET KAVRAMI	5
1.3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TÜRLERİ	6
1.3.1. Ortak Girişim.....	6
1.3.2. Şirket Birleşmeleri.....	6
1.3.3. Stratejik Ortaklıklar	7
1.4. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM YAPILMASININ NEDENLERİ	7
1.5. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI AÇIKLAYAN TEORİLER	10
1.5.1. Ürün Evreleri Teorisi.....	10
1.5.2. Hymer-Kindleberger Teorisi	11
1.5.3. İçselleştirme Teorisi	12
1.5.4. Eklektik Paradigma (OLI Modeli)	13
1.5.5. Oligopolistik Tepki Teorisi.	14

İKİNCİ BÖLÜM**DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN ÜLKE EKONOMİSİNE ETKİLERİ
VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI BELİRLEYEN FAKTÖRLER****2.1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN EV SAHİBİ ÜLKE****EKONOMİSİNE ETKİLERİ 16**

2.1.1. Sermaye Birikimi Üzerindeki Etkisi	16
2.1.2. Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi.....	17
2.1.3. Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi	19
2.1.4. İstihdam Üzerindeki Etkisi.....	20
2.1.5. Teknoloji Üzerindeki Etkisi	21
2.1.6. Yönetim Bilgisi Üzerindeki Etkisi	21
2.1.7. Ücretler Üzerindeki Etkisi.....	22

2.2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI BELİRLEYEN FAKTÖRLER... 23

2.2.1. Politik Etkenler.....	23
2.2.1.1. Politik İstikrar	24
2.2.1.2. Vergi Politikaları	25
2.2.1.3. Özelleştirme Politikaları	26
2.2.1.4. Ticaret Politikaları	26
2.2.1.5. Uluslararası Anlaşmalar	27
2.2.2. Ekonomik Etkenler.....	28
2.2.2.1. Ekonomik İstikrar	28
2.2.2.2. Döviz Kuru	29
2.2.2.3. Enflasyon Oranı	30
2.2.2.4. Piyasa Büyüklüğü	31
2.2.2.5. Dışa Açıklık	31
2.2.2.6. İşgücü Maliyeti	32
2.2.2.7. Hammadde Kaynakları	33
2.2.2.8. Taşıma Maliyetleri.....	33
2.2.3. Yatırım Ortamına İlişkin Etkenler.....	34
2.2.3.1. Yatırım Teşvikleri.....	34
2.2.3.2. Altyapı	35
2.2.3.3. Şeffaflık	36

2.2.3.4. Sosyokültürel Yapı	37
2.2.3.5. Ülke Riski	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN BELİRLEYİCİLERİNE YÖNELİK LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

3.1. ÇOK ÜLKELİ ÇALIŞMALAR.....	41
3.1.1. Gelişmiş Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmalar	41
3.1.2. Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmalar	47
3.2. TEK ÜLKELİ ÇALIŞMALAR	55
3.2.1. Gelişmiş Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmalar	55
3.2.2. Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmalar	58
3.3. TÜRKİYE ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR	66

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN BELİRLEYİCİLERİNİN ÇEKİM MODELİ İLE ANALİZİ

4.1. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	74
4.1.1. Osmanlı Dönemi	74
4.1.2. 1923- 1950 Dönemi.....	76
4.1.3. 1950-1980 Dönemi.....	78
4.1.4. 1980 Sonrası Dönem	80
4.2. ÇEKİM MODELİNİN TÜRKİYE'NİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM BELİRLEYİCİLERİNE UYGULANMASI	86
4.2.1. Çekim Modeli.....	86
4.2.2. Değişkenler.....	90
4.2.3. Yöntem	95
4.2.4. Ampirik Bulgular	96
SONUÇ.....	101
KAYNAKÇA	104
ÖZGEÇMİŞ.....	124

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN
BELİRLEYİCİLERİNİN ÇEKİM MODELİ İLE ANALİZİ****Veysel DEGEN****Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Özge BUZDAĞLI****2019, 124 sayfa****Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Özge BUZDAĞLI (Danışman)
Prof. Dr. Ömer Selçuk EMSEN
Doç. Dr. Üyesi Hüseyin DAŞTAN**

Doğrudan yabancı yatırım, yurtiçinde yerleşik olan kuruluşların yabancı ülkelerde yeni bir üretim tesisi kurmak, mevcut bir tesisi satın almak ya da o tesise ortak olmak gibi yollarla yatırım yapması olarak tanımlanmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar üretim eksikliği, sermaye ve tasarruf yetersizliği çeken özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir ekonomik gösterge olup, ülkelerin gelişme ve kalkınma düzeylerini etkileyen faktörler arasında yer alır. Doğrudan yabancı yatırımlar istihdamda, sermaye stokunda ve üretimde artışın sağlanmasına katkıda bulunmakla birlikte yönetim ve üretim bilgisinin de diğer ekonomik alanlara yayılmasına yardımcı olur.

Küreselleşmeyle birlikte doğrudan yabancı yatırımların hacmi de artış göstermiş ve dolayısıyla ülkelerin bu tür yatırımları çekmesinde etkili olan faktörlerin tespit edilmesi araştırmacılar açısından önemli hale gelmiştir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye'de 2000-2017 yılları arasında gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerini çekim modeli ile analiz etmektir. Çalışmada, 2000-2017 döneminde kesintisiz her yıl Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırım yapan 26 ülke ele alınmıştır. Modelde Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar bağımlı değişken olarak alınmış, bağımsız değişkenler olarak ise çekim modelinin temel değişkenleri (Türkiye ve kaynak ülkenin GSYH'leri, nüfusları ve iki ülkenin başkentleri arasındaki mesafeleri) ile Türkiye'nin yolsuzluk endeksine, ekonomik özgürlük endeksine, reel efektif döviz kuru endeksine, faiz oranına ve serbest ticaret anlaşmasına üyeliği temsil eden bir kukla değişkene yer verilmiştir. Panel veri analizi sonuçlarına göre kukla değişken haricindeki tüm değişkenlerin doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde istatistiki açıdan anlamlı etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Çekim Modeli, Türkiye

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****THE ANALYSIS OF DETERMINANTS OF THE FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN TURKEY THROUGH THE GRAVITY MODEL****Veysel DEGEN****Advisor: Assist. Prof. Dr. Özge BUZDAĞLI****2019, Page: 124****Jury: Assist. Prof. Dr. Özge BUZDAĞLI (Advisor)****Prof. Dr. Ömer Selçuk EMSEN****Assoc. Prof. Dr. Hüseyin DAŞTAN**

Foreign direct investment is defined as the investment of domestic institutions by establishing a new production facility, purchasing an existing facility or being a partner in that facility in foreign countries. Foreign direct investments are important economic indicators especially for developing countries with a lack of production, capital and savings and are among the factors that affect the development and development levels of the countries. In addition to contributing to increase in employment, capital stock and production, foreign direct investments help spread management and production knowledge to other economic areas.

With the globalization, the capacity of foreign direct investments has increased and thereby it has become important for researchers to identify the factors that are effective in attracting such investments. In this context, the aim of this study is to analyze the determinants of foreign direct investments in Turkey that took place between the years 2000-2017 through the gravity model. In the study, 26 countries which made foreign direct investment every year during 2000-2017 in Turkey were discussed. In this model, foreign direct investments coming to Turkey are dependent variables while basic variables of the gravity model (Turkey and the source country's GDPs, their populations and the distance between the capitals of the two countries) and a dummy variable representing the membership to a free trade agreement, Turkey's corruption index, economic freedom index, the real effective exchange rate index and the interest rate are independent variables. According to panel data analysis results, all variables except the dummy variable had a statistically significant effect on foreign direct investments.

Keywords: Foreign Direct Investments, the Gravity Model, Turkey

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
APEC	: Asia-Pacific Economic Cooperation
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
ASEAN	: Association of Southeast Asian Nations
ÇUŞ	: Çokuluslu Şirketler
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
EFTA	: European Free Trade Association
EKK	: En Küçük Kareler
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülke
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
GÜ	: Gelişmiş Ülke
IMF	: International Monetary Fund
NAFTA	: North American Free Trade Agreement
OECD	: Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
SAARC	: South Asian Association for Regional Cooperation
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
UNCTAD	: United Nations Conference on Trade and Development
Vb	: Ve Benzeri
Vd	: Ve Diğerleri
WTO	: World Trade Organization

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyicilerin Sınıflandırılması	39
Tablo 3.1. Gelişmiş Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmaların Literatür Özeti (Çok Ülkeli Çalışmalar)	45
Tablo 3.2. Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmaların Literatür Özeti (Çok Ülkeli Çalışmalar)	52
Tablo 3.3. Gelişmiş Olan Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmaların Literatür Özeti (Tek Ülkeli Çalışmalar)	57
Tablo 3.4. Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmaların Literatür Özeti (Tek Ülkeli Çalışmalar).....	63
Tablo 3.5. Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmaların Literatür Özeti.....	70
Tablo 4.1. 1910 Yılında Türkiye’de Görülen Doğrudan Yabancı Yatırımlar’ın Payları.....	75
Tablo 4.2. 1915 Yılına Kadar Türkiye’ye Yatırımda Bulunan Yabancı Ülkelerin Sahip Olduğu Yatırım Payları %.....	75
Tablo 4.3. 1926-1933 Döneminde Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar ...	77
Tablo 4.4. 1950-1979 Döneminde Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon Dolar) ve Net DYY Girişlerinin GSYH’deki Payı (%)	79
Tablo 4.5. 1980-2001 Döneminde Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon Dolar) ve Net DYY Girişlerinin GSYH’deki Payı (%)	82
Tablo 4.6. 2002-2017 Döneminde Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon Dolar) ve Net DYY Girişlerinin GSYH’deki Payı (%)	83
Tablo 4.7. Modelde Kullanılan Değişkenler ve Açıklamaları.....	95
Tablo 4.8. LR Testi Sonuçları	97
Tablo 4.9. Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Yatay Kesit Bağımlılık Test Sonuçları.....	97
Tablo 4.10. Dirençli Tahmin Sonuçları.....	98

ŞEKİLLER DİZİNİ

- Şekil 4.1.** 1980-1990 Yılları Arasında Türkiye'ye Girmesine İzin Verilen Doğrudan
Yabancı Yatırımların Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon ABD Doları) ... 81
- Şekil 4.2.** 2018 Yılında Türkiye'de Görülen DYY Hareketleri (Milyon Dolar) 85

TEŐEKKÖR

Tez çalıőmam sűresince desteęini esirgemeyerek, ekonometrik analiz, akademik bilgi ve gűrűőleriyle katkıda bulunan çok deęerli danıőman hocam Dr. Őęr. Őyesi Őzge BUZDAęLI'ya sonsuz teőekkűrlerimi sunarım. Tez jűrimde bulunarak, deęerli yorum ve katkılarımı benimle paylaőan Prof. Dr. Őmer Selçuk EMSEN'e ve Doç. Dr. Hűseyin DAŐTAN'a çok teőekkűr ederim.

Hayatımın her anında ilgisini ve desteğini hiç eksik etmeyen sevgili eőim Pınar DEGEN, yaőamıma yeni bir anlam katan canım kızım Aylin ve her zaman yanımda olan tűm ailem, varlığınıza minnettarım.

Erzurum – 2019

Veysel DEGEN

GİRİŞ

Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), 19.yüzyılda ülkelerin ihtiyaç duyduğu hammadde arayışıyla başlamış olup, II. Dünya Savaşından sonra da ülkeler için daha önemli hale gelmiştir. 19.yüzyılın sonlarında yaygınlaşan küreselleşme olgusu, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri DYY'lerden pay alma düşüncesine yöneltmiştir. Bu kapsamda, DYY çekme konusunda rekabet içinde olan ülkelere bakıldığında, DYY akımının seçici olduğu, bazı ülkelerin diğer ülkelere göre DYY'den pay alma konusunda daha başarılı olduğu gözlemlenmektedir. Bu olgu, bir bakıma DYY gerçekleştiren çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) planları ya da hedefleri ile açıklanabilmekte iken; bir bakıma da ev sahibi ülkelerin sahip olduğu nitelikler ve konum avantajı ile DYY çekme konusunda göstermiş olduğu istek ve çabalarıyla açıklanabilmektedir. Hızla yayılan küreselleşme olgusu DYY'lerin önemini daha da anlamlı kılmıştır. Bu kapsamda, DYY'ler istihdamda, sermaye stokunda ve üretimde artışın sağlanmasına katkıda bulunmakla birlikte yönetim ve üretim bilgisinin de diğer ekonomik alanlara yayılmasına yardımcı olur. Bunlara ek olarak, DYY'ler gittikleri ülkeye, sermaye birikimi, teknolojik yenilik ve bilgi transferi, ekonomik büyüme, ödemeler dengesi, ihracat, ithalat, enflasyon, beşeri sermaye, iş bölümünde uzmanlaşma ve yönetimde yeni bir anlayış kazandırır.

Türkiye'de DYY süreci, 1989 yılında serbest piyasa ekonomisinin kabul edilmesiyle derinleşmeye başlamış olup, nihayetinde sermaye piyasalarının tamamıyla serbestleşmesi sağlanmıştır. Türkiye'de serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte DYY'lerde kayda değer artışlar yaşanmış ve bu sayede sermaye yetersizliği yaşayan Türkiye açısından yeni bir ekonomik süreç başlamıştır. Türkiye ekonomisine olumlu katkıda bulunacak olan DYY'lerin artırılması ve bu yatırımların sürekliliğinin sağlanması için DYY girişlerini belirleyen faktörlerin tespit edilmesi önem arz etmektedir.

Çalışmanın amacı, Türkiye'de 2000-2017 döneminde gerçekleşen DYY'nin belirleyicilerini çekim modeli ile analiz etmektir. TCMB verilerine göre söz konusu dönemde kesintisiz her yıl Türkiye'ye DYY yapan ülke sayısının 26 olduğu tespit edilmiş ve bu ülkelerin hepsi modele eklenerek panel veri analizi ile test edilmiştir. Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde DYY kavramına, türlerine ve DYY'yi açıklayan

teorilere yer verilmektedir. İkinci bölümde, DYY'lerin ülke ekonomilerine olan etkileri ve DYY'yi belirleyen faktörler ele alınmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde DYY'nin belirleyicilerine yönelik literatürde yapılan çalışmalar özetlenmektedir. Dördüncü bölümde, öncelikle DYY'nin tarihsel gelişimine yer verilmekte ve ardından çekim modeli tanıtıldıktan sonra ampirik bulgular ve sonuç bölümüyle çalışma tamamlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR, TÜRLERİ VE AÇIKLAYAN TEORİLER

Küreselleşmenin etkisiyle tüm ülkeler için doğrudan yabancı yatırımların önemi gittikçe artmaktadır. DYY'ler gittikleri ülkelerin sermaye stokunu artırır, döviz açığını giderir ve ödemeler dengesine katkıda bulunur. Dolayısıyla DYY'ler gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye için ayrı bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, DYY'ler ve bu yatırımları gerçekleştiren çok uluslu şirketler (ÇUŞ) kavramsal düzeyde incelenecektir.

1.1. YABANCI YATIRIM KAVRAMI

Yabancı yatırım kavramı, bir ülkede bulunan sermaye stokuna, başka bir ülkenin sahip olması ya da bu sermayeye ilave katkıda bulunması olarak ifade edilmektedir (Karluk, 2014: 723). Yabancı yatırımlar portföy yatırımları ve doğrudan yabancı yatırımlar olmak üzere iki türdür (Seyidoğlu, 2015: 649-651).

1.1.1. Portföy Yatırımları

Portföy yatırımları, yatırımcıların hisse senedi ve tahvil satın alma işlemiyle gerçekleştirdikleri yatırımlardır. Hisse senetleri, yatırımcı tarafından satın alınan paylar ölçüsünde şirketin yapmış olduğu kârdan hem pay hem de ortaklık hakkı kazanımı sağlar. Tahviller ise tahvil sahibinin ödünç verdiği fonlar karşılığında bir faiz geliri sağlamakla birlikte, hisse senetleri gibi yatırımcıya ortaklık hakkı vermez (Seyidoğlu, 2015: 651).

Doğrudan yabancı yatırım ile portföy yatırımı birbirinden farklıdır. Portföy yatırımlarının amacı kısa vadede finansal getiri sağlamaktır. Portföy yatırımları, ülkeye geçici sermaye girişi sağlarken, doğrudan yabancı yatırımlar, yatırım yapılan ülkeye sermaye ile birlikte fiziksel kaynaklar, üretim teknolojisi, yöneticilik bilgisi ve pazarlama kanalları gibi imkânlar sunar.

1.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

DYY, yatırımı gerçekleştirecek olan firmanın yabancı ev sahibi ülkede üretim tesisi kurması, faaliyette olan üretim ya da hizmet tesisini satın alması, sermaye artırımını yapılarak var olan bir firmayla ortaklık kurulması şeklinde yapılan ve buna paralel olarak, girişimcilik, yeni işletme bilgileri ve teknoloji transferi sağlayan uzun soluklu yatırımlar olarak tanımlanır (Karluk, 2013:756).

OECD'nin tanımına göre, DYY yerleşik olarak bulunan yatırımcının başka ülkede kalıcı bir çıkar elde etme amacını yansıtır. Yatırımcının ülkesinden başka bir yerleşik firmada uzun vadeli bir ilişkinin varlığını ima eder. Doğrudan yatırımcı, işletmenin yönetimi üzerinde önemli derecede etkiye sahiptir (OECD, 1996: 7-8).

Diğer bir tanımlamaya göre DYY, bir ekonomideki yerleşik şirketin diğer bir ekonomideki yerleşik şirkete ya da işletmelere dönük uzun dönemli, kalıcı bir çıkar ilişkisini kapsayan ve bu şirket tarafından sürekli ortaklığını yansıtan bir yatırım türüdür (UNCTAD, 2007: 245).

DYY kavramı Türkiye'de, 17 Haziran 2003 yılında resmi gazetede yayınlanan 4875 sayılı "Doğrudan yabancı sermaye yatırımcılar Kanunu" ile tanımlanmış olup madde 2'de şöyle ifade edilmiştir (Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımcılar Kanunu, 2003:1):

Madde 2- Bu Kanunda geçen;

a) Yabancı yatırımcı: Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım gerçekleştiren,

- 1)Yabancı ülkelerin vatandaşlığına mahsup olan gerçek kişiler ile yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarını,
- 2) Yabancı ülkelerin kanunlarına göre kurulmuş tüzel kişileri ve uluslararası kuruluşları,

b) Doğrudan yabancı yatırım: Yabancı yatırımcı tarafından,

1)Yurt dışından getirilen;

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nca alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye,

- Şirket menkul kıymetleri (devlet tahvilleri hariç),

- Makine ve teçhizat,
- Sınai ve fikri mülkiyet hakları,

2)Yurt içinden sağlanan;

-Yeniden yatırımda kullanılan kâr, hasılat, para alacağı veya mali kıymeti olan yatırımla ilgili diğer haklar,

- Doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar, gibi iktisadi kıymetler aracılığıyla;

i) yeni şirket kurmayı veya şube açmayı,

ii) menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi veya menkul kıymet borsalarından en az %10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmayı ifade eder.

Doğrudan yabancı yatırımları gerçekleştiren firmalar genellikle çok uluslu şirketler (ÇUŞ) olduğu için çok uluslu şirketler kavramına değinmekte yarar vardır.

1.2. ÇOKULUSLU ŞİRKET KAVRAMI

ÇUŞ, ana ülkenin dışında diğer ülkelerde şubeleri olan ve bu şubeleri üzerinde sahip olduğu sermayeye oranla gayri maddi haklar dâhilinde denetim hakkı bulunduran, gelişmiş yönetim anlayışı olan farklı uyruklara sahip çalışanları bir araya getirip istihdam eden şirketler olarak tanımlanabilir (Efe, 2002: 6).

ÇUŞ terimi ilk kez 1958 yılında Maurice Bye tarafından kullanılmıştır. Türkiye’de ise bu terim 1977 yılından itibaren kullanılmaktadır. Şirketlerin, üretim planlamasını dünya çapında yapması, organize etmesi ve kontrolünü kendi yönetim birimleriyle gerçekleştirmesi bu şirketlere çokuluslu bir nitelik kazandırır. (Karluk, 2013: 784).

DYY’ler genellikle, yatırımlarını farklı ülke piyasalarında sürdüren ve üretime yönelik kararları bağlı oldukları ana merkezden alabilen ya da ana firmaya bağlı olan yavru firmaların faaliyetlerini düzenleyen uluslararası firmalar, diğer bir ifadeyle ÇUŞ aracılığıyla gerçekleştirilir (DPT, 2000: 2-3).

Ayrıca, ÇUŞ'lar çoğu kez uluslar ötesi ödünç alma ve vermenin bir aracıdır. Ana şirketler kendilerine bağlı olan yavru şirketlere vadesi gelince geri ödeneceği düşüncesiyle sermaye akımı sağlarlar. Nitekim ÇUŞ'lar çoğu kez uluslararası sermaye akımlarının bir aracı olarak hareket etseler de birincil amaçları DYY için ödünç alma ve vermenin alternatif yolu demek doğru olmayabilir. Dolayısıyla DYY'nin ana düşüncesi ÇUŞ'ların oluşmasına imkân sağlamaktır. (Krugman, 1990: 156).

1.3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TÜRLERİ

DYY'ler ortak girişim, şirket birleşmeleri ve stratejik ortaklıklar şeklinde sınıflandırılabilir.

1.3.1. Ortak Girişim

Ortak girişim, sermayesinin yarısından azı ya da en az %10'u başka bir şirkete ait olan şirkettir (Karluk, 2013: 787). Ev sahibi ülke yabancı yatırım sermayesinden daha fazla pay alabilmek adına ülkesine gelen dış yatırımcının yerel firmalarla ortaklık kurmasını ister. Bu düşünceyle yabancı firmanın ev sahibi olan ülkedeki yerel firmayla beraber sahip oldukları firmalara ortak girişim denir (Seyidoğlu, 2015: 651).

Ortak girişim, yeni kurulan bir tesisin yüksek olan riskinin azaltması, küçük işletmelere büyük işletmelerle rekabet edebilme gücü kazandırabilmesi ve yeni teknolojilerin ve yönetim bilgilerinin elde edilebilmesine olanak sağlaması sebebiyle hem yerli hem de yabancı işletmeler tarafından tercih edilmektedir (Dinçer, 1998: 289).

1.3.2. Şirket Birleşmeleri

Şirket birleşmeleri, yabancı ülkede üretim tesisi edinmenin bir yolu olup "Şirket evlilikleri" olarak adlandırılır. Bu yatırım türünde biri yabancı, diğeri yerli olan iki firma aynı koşullar altında birleşip tek bir firma halinde faaliyet gösterirler. Bu şekilde gerçekleşen DYY'ler de yatırım yapılan ülkenin sermaye stokunda bir artış olmaz, fakat yatırım yapılan ülkeye yeni teknoloji ve yönetim bilgileri kazandırılır. Ayrıca ÇUŞ'ların dış pazarlama kanallarından da yararlanır (Seyidoğlu, 2015: 650).

Şirket birleşmelerinde bir şirketin diğer bir şirket bünyesinde erimesi ya da bu şirketlerin yeni bir varlık oluşturması söz konusudur. Bu tür oluşumlarda şirketler birbirlerinden bağımsız olmayıp aynı zamanda çalışmaları da istikrarlı ve basittir. Birleşen şirketlerin ayrılması oldukça zordur (Bayraktar, 2003: 26).

1.3.3. Stratejik Ortaklıklar

Stratejik ortaklıkta, şirket yöneticileri birikimlerini ölçek ekonomilerden faydalanarak ve ulus ötesi bir kabiliyet kazanmak adına merkeze bağlı firmalar arasında üretim, teknoloji, sermaye ve işgücü faktörlerini barındıran ÇUŞ'lar sistemi içindeki işlemler üzerinde yoğunlaştırır. Dolayısıyla bu yatırım türü, uluslararası ticaretin önemli bir basamağı olur. Ana ülkede faaliyet gösteren bir üretim tesisi, yalnızca yerel pazarı beslemekle kalmaz aynı anda ihracat yapılarak ulusal pazarlara dönük üretim gerçekleştirir (Karluk, 2013: 787).

Stratejik ortaklıklar, DYY'nin en hızlı gelişen türüdür. Bu yatırım türü yalnızca sermaye transferi veya sermaye portföyü içermediğinden, genellikle resmi kayıtlarda DYY olarak gözükmeyebilmektedir. Yatırım harcamalarında bir artış olsa dahi, yerli ortak sermayeyi iç piyasadan sağladığı kaynaklarla artırabilmekte iken, yabancı ortak yalnızca teknoloji transferini gerçekleştirebilmektedir (Güven, 2006: 54).

1.4. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM YAPILMASININ NEDENLERİ

DYY'lerin geçmişi daha eskilere dayansa da son yıllarda ülkeler arasında artan rekabet ve küreselleşme olgusu DYY'lerin önem kazanmasını ve yaygınlaşmasını sağlamıştır. Cazip yatırım ortamı oluşturan ülkeler uluslararası firmaların ülkelerine yatırım yapmalarına sebep olmuştur. DYY üzerine yapılan çalışmalarda büyüme, istihdam, teknolojik bilgi verimliliği, ekonomik ve sosyal yapı gibi birçok alanın yabancı yatırımlardan etkilendiği saptanmıştır (Karagöz, 2007: 932).

Yabancı yatırımların dünya genelindeki en büyük payını gelişmiş ülkeler alırken, son yıllarda gelişmekte olan birçok ülke de yabancı şirketlere vergi indirim ve muafiyeti, pazar öncelikleri, alt yapı hizmetleri gibi yapısal reformlar gerçekleştirerek bu paydan önemli ölçüde yararlanmayı başarmışlardır. Gelişmekte olan ülkeler arasında DYY'den daha fazla pay alma düşüncesi bu ülkeler arasındaki rekabeti daha da

hızlandırmıştır. Özellikle Eski Doğu Bloku ülkelerinin de katılımıyla bu rekabet gittikçe kızışmıştır. Yabancı yatırım arzulayan ülkelerin amacı yalnızca sermaye artışıını gerçekleştirmek olmayıp, aynı zamanda modern üretim teknolojisi becerisinin ve kullanımının yerli firmalara aktarılmasını, istihdam ve işgücü verimliliğinin artırılmasını, yönetim anlayışının geliştirmesini ve bunların sonucunda da ekonomik büyümenin gerçekleşmesini hedeflemektedirler (Karagöz, 2007: 932).

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma başarıları, yatırımların artmasına, dünya genelinde ihracat paylarının artırılmasına, verimli istihdam alanlarının yaratılmasına, teknolojik gelişmenin güçlendirilmesine, gelecek nesiller için doğanın korunmasına, yeni yönetim şekillerinin varlığına bağlıdır. Gelişmekte olan ülkelerin bu hedeflerini gerçekleştirmesi hızla küreselleşen dünyada kendi kapasite ve kaynaklarını aşmaktadır. Bu bağlamda, ülkeler hızla küreselleşen dünyada şu sorularla bir tercih yapma yoluna gitmişlerdir; ülkeler, sermaye ihtiyaçlarını yurtdışı kaynaklı yardımlarla mı ya da kredi kullanarak mı sağlamalıdır? Yoksa DYY yoluyla mı sağlanmalı? Genellikle, DYY yoluyla sermaye artırımının sağlanması tercih edilmiştir (DPT, 2000: 2-3). Dolayısıyla sermaye yetersizliği çeken gelişmekte olan ülkeler için en cazip seçenek dış yatırımlardır.

DYY'lerin tarihçesi çok eski olmamakla birlikte 1950'lerin sonlarına dayanır. DYY'lerin nedenleriyle ilgili çok sayıda literatür çalışması yapılmış olup, ekonomik, davranışsal ve stratejik faktörler üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu faktörler şöyle sıralanabilir (Seyidoğlu, 2015: 653-656);

- Ham Madde Kaynakları: Ham madde kaynaklarının dünyada dengeli bir biçimde dağılmamış olması hammadde işletilmesine yönelik tesisleri bu kaynakların bulunduğu ülkelere yatırım yapmaya mecbur kılmıştır.
- Üretim Faaliyetlerinin Bütünleştirilmesi: Üretim için gerekli olan girdilerin temininin garanti altına alınması, ham madde kaynağı olan petrolün çıkarılması ve işlenmesi gibi işlemlerin birleştirilerek aynı yönetim altında toplanması ve önemli maliyet avantajı sağlanması amacıyla bütünleşmeye gidilir.
- Aktarılamayan Bilgiler: Şirketler üretim için sahip oldukları teknik bilgi ve birikimlerini çeşitli anlaşmalarla satabilirler. Fakat firmalar bu birikimlerin

saklı tutulmasını zorunlu kılan özel nedenler olabilir. Dolayısıyla bu tip durumlarda firmalar doğrudan üretim yapma yolunu tercih ederler.

- **Firma Ünvanının Korunması:** Ülke içinde veya ülke sınırları dışında perestijli isim yapmış bazı firmalar lisans anlaşmasıyla üretim hakkını yabancı üreticilere verebilir. Fakat aynı kalitenin tutturulamaması düşüncesiyle endişe duyabilirler. Bu nedenle kaliteden ödün vermemek adına üretimlerini yurtdışında kendileri gerçekleştirebilirler.
- **Firma Ünvanından Yararlanmak İstemesi:** Firmaların, markalaşma politikasıyla elde ettiği avantajları fırsata çevirmek istemesi. Özellikle bankacılık sektöründe gerekli olan güven olgusunu oluşturarak büyük bankaların uluslararası bir nitelik kazanmalarında bu faktörün etkisi olmuştur.
- **Firma Sırlarının Korunması:** Gizli bilgi gerektiren üretim faaliyetlerinde bu bilgilerin açığa çıkmasının engellemesi amacıyla üretici firma tarafından dış yatırım tercih edilebilir.
- **Ürünün Yaşam Dönemi Hipotezi:** Yurtiçinde iç piyasa sınırına ulaşmış firmalar bu kâr artışının sürekli hale gelebilmesi için daha az girilmiş yabancı piyasalarda yatırım yapma yolunu tercih edebilirler
- **İthalatçı Ülkenin Zorunlu Kıldığı Tarife ve Kotalardan Kaçınma:** Gümrük tarifeleri gibi ihracatın ve ithalatın kısıtlandığı durumlarda firmalar sahip olduğu pazarı kaybetme ya da rakip firmalara kaptırma riskiyle karşılaşabilirler. Bu durumda firmalar pazar paylarını korumak ve bu kısıtlamalardan kaçınmak için dış yatırım yapma yoluna gidebilirler.
- **Yurtiçi Kısıtlamalardan Kurtulma:** Bazı ülkelerde çevre koruma ve kamu sağlığını konu alan yasal düzenlemeler firmaların üretimlerini kısıtlayabilir. Bu durumda firmalar düşük çevre standartlı ülkelerde yatırım yapmayı tercih edebilirler.
- **Firmanın Müşterilerini İzlemesi:** Firmaların portföylerindeki önemli müşterileri yurt dışındaki bir piyasaya yatırım yapınca onlar da müşterileri izlemek adına aynı yerlerde şube ya da ofis açarlar. Bankalar ve danışmanlık şirketleri bu yatırımlara örnek verilebilir.

- Yatırımları Uluslararası Çeşitlendirme: Firma üretiminin tek bir piyasada sınırlı olması halinde likiditesinde bir istikrarsızlık yaşanabilir. Firmalar bu durumda portföylerini çeşitlendirerek bu riski azaltmayı amaçlarlar.
- Düşük Fiyatlı Yabancı Faktör Kullanımı: Emek ve doğal kaynak maliyetleri ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilir. Emeğin ve doğal kaynakların bol ve ucuz olduğu yerlerde maliyetler düşük, kıt olduğu yerlerde ise maliyetler yüksek olur. Örneğin, Amerikan şirketleri üretim maliyetlerini düşürmek amacıyla Meksika gibi emeğin bol olduğu ülkelerde yatırım yapma yolunu tercih edebilirler.
- Oligopolcü Piyasa Yapısı: Büyük yatırımcıların piyasaya hâkim olduğu durumlarda bir yatırımcının almış olduğu karar diğer yatırımcıları da etkileyebilir. Bir firma dış piyasada yatırım yapınca, diğer firma da piyasayı rakibine kaptırmamak amacıyla aynı piyasada yatırım yapma yoluna gidebilir.

1.5. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI AÇIKLAYAN TEORİLER

DYY'lerin geçmişi çok eski olmamakla birlikte yaygınlaşması 1950'li yıllarda görülmüş ve özellikle gelişmiş ülkeler arasında hızla önem kazanmıştır. Nitekim bu konunun önemiyle ne Klasik, ne de Neo Klasik iktisatçılar yeterince ilgilenmemişlerdir. Konunun teorik olarak incelenmesi yeni nesil iktisatçılar tarafından yapılmıştır. DYY'nin artan önemi ekonomistler tarafından fark edilmiş olup neden bu tür yatırımların tercih edildiği sorusunu araştırmak için birçok varsayım oluşturulmuştur. Bu bölümde, yabancı sermaye konusunda geliştirilen ve açıklayıcılık gücü nispeten yüksek olan beş teori incelenecektir. Bunlar; ürün evreleri teorisi, Hymer-Kindleberger teorisi, içselleştirme teorisi, eklektik paradigma (OLI Modeli) ve oligopolistik tepki teorisidir.

1.5.1. Ürün Evreleri Teorisi

Geleneksel klasik ve neo klasik teorilerinin açıklamada yetersiz kaldığı uluslararası teorileri Vernon 1966 yılında kaleme aldığı Uluslararası Yatırım ve Ürün Döngüsünde Uluslararası Ticaret (International Investment and International Trade in the Product Cycle) makalesi ile açıklamaya çalışmıştır (Vernon, 1966: 190-207).

Ürün evreleri Teorisinde, bir ülke mevcut olan ürünlerin üretiminde, diğer bir ülke de yeni ürünlerin üretilmesinde uzmanlaşma yoluna gidecektir. Üretimi yapılan yeni ürünler zamanla yeni olma vasfını kaybettikçe bu üretim alanı başka ülkelere kayacaktır (Göver, 2005: 4). Yine bu teoride, yeniliğin zamanlamasına, ölçek ekonomilerinin ve belirsizliğin etkilerine özellikle değinilmiştir (Candemir, 2006: 23).

Bu teoriye göre; ürün hayat evresi şu dönemleri kapsamaktadır: Yenilik, olgunlaşma ve standartlaşma dönemleri. Yenilik aşamasında, yeni ürünü keşfeden firma, ürünün özelliklerini bildiği ve üretimi yerli piyasada yaptığı için tekelci gücüne sahip olur. İkinci aşama olgunlaşma dönemi olup bu aşamada, teknolojiyi rakip firmalar da kullanır ve dolayısıyla malın yeni üreticileri piyasaya girer. Bu durumda teknolojiyi ilk bulan firmanın sahip olduğu tekelleşme gücü azalır ve sonuçta da üretim kazancında azalmalar meydana gelir. Üçüncü ve son aşamada ise, ürün ve üretim teknolojisi standart bir hal alır ve piyasada üretici firmalar arasında hızlı bir rekabet yarışı olur. Bu rekabette kazançlı çıkan taraf, o ürünü düşük maliyetle üreten firmadır. Bu durumda üreticiler için düşük maliyet hedefi, ucuz nitelikli ya da niteliksiz işgücüne sahip olmakla gerçekleşir. Bu nedenlerle gelişmiş ülkeler emek ücretinin daha düşük olduğu az gelişmiş ülkelerde doğrudan yabancı yatırımı gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Böylece yenilikçi firma kendi iç piyasanın tamamen dışında ürün evrelerini tamamlamış olur (Vernon, 1966: 196-197).

Vernon, teorisinde firmanın yeni bulduğu ve tekelleşme gücünü elinde bulundurduğu ürünün ihracatçısı durumundayken zamanla nasıl olup da aynı ürünün ithalatçısı konumuna düştüğünü ayrıca, gelişmiş ülkelerin doğrudan yatırım yapmak için neden özellikle gelişmekte olan ülkeleri tercih ettiğini de açıklamaktadır (Dumludağ, 2003: 246).

1.5.2. Hymer-Kindleberger Teorisi

Stephen Hymer'in 1960 yılında tamamladığı doktora teziyle bu teorinin temel ilkeleri belirlenmiş olup hocası Charles P. Kindleberger tarafından geliştirilmiştir. Bu teori, DYY'leri gerçekleştiren ÇUŞ'un ülkeler arasında neden bilgi ve teknoloji gibi ürünlerin transfer edildiğini anlatmaktadır. Hymer çalışmalarını Bain diye adlandırdığı

pazarın işleyiş aksaklıklarına dayandırırken, Williamson tipi adı verilen işlem maliyetleri aksaklıklarını göz ardı etmiştir (Dunning ve Rugman, 1985: 228-232).

Hymer çalışmasında, iş bölümü kavramını firmalar arasındaki iş bölümü ve firma içindeki iş bölümü olarak 2'ye ayırmıştır. Firmalar arasındaki işbölümünün, uluslararası ticaret teorisinin ilgi alanı olduğunu ve piyasalar tarafından denetlendiğini, firma içindeki iş bölümünün ise sadece müteşebbislerce denetlendiğini ifade etmektedir (Hymer, S. 1970: 441-448). Hymer ve Kindleberger teorilerinde, özellikle firmaya özgü faktörler üzerinde yoğunlaşmışlardır.

Yatırımcı bir firma üretimi dışında farklı bir ülkenin piyasasında yatırım gerçekleştirme yoluna gidiyorsa, bunun sebebi o piyasanın eksik olmasıdır. Fakat sadece bu yeterli koşul değildir. Ayrıca yabancı yatırımcılara üstünlük avantajı sağlayan; düşük maliyetli finansman kaynakları, pazarlama kabiliyetleri, ticareti yapılmayan teknolojik üstünlüğe sahip olma, yönetim alanındaki etkinlik ve ölçek ekonomilerinden yararlanmalar gibi koşullara da sahip olmaları gerekir. Diğer taraftan, DYY yapan firmalar, yatırım yapacakları ülkelerin taşıma, seyahat ve iletişim maliyetlerini, tüketicilerinin zevk ve tercihlerini, yasal sistemlerini, kurumsal yapılarını ve ticari ve sosyal geleneklerini bilmedikleri için yerli firmalara göre dezavantajlı durumdadırlar. Nitekim bahsedilen üstünlüğe sahip olan yabancı bir yatırımcının ticaretini neden ihraç ya da kiralama yoluyla değil de çeşitli risk barındıran DYY yoluyla gerçekleştirdiği sorusu bu teoride tam olarak açıklanamamıştır (Öztürk, 2004: 166-117).

1.5.3. İçselleştirme Teorisi

P.J. Buckley ve M. Cason'un ortaya attığı ve J.H. Dunning ile A.M. Rugman'ın geliştirdiği bu teori, Vernon'un ürün dönemleri teorisinin eksikliklerinin içselleştirilme yoluyla çözülebileceğini savunmaktadır. Teoriye göre, yurt dışındaki pazarların düzensiz ve riskli olması yatırımcıları, bu pazarlara DYY kanalıyla içselleştirmeye teşvik etmektedir (Tekeli ve İlkin, 1987: 22).

İçselleştirme teorisine göre, piyasada fiyatların belirlenmesinin zor olması nedeniyle piyasada ticaret yoluyla oluşan işlemler çoğu kez yüksek maliyetli olabilmektedir. Dolayısıyla bu tip durumlarda firmanın böyle işlemleri kendi

bünyesinde içselleştirmesi daha az maliyetli olmakla birlikte yatırımcı bu durumdan daha çok fazla avantaj elde etmiş olur. Böylece, içselleştirme kanalıyla firma içsel bir piyasa ortamı yaratarak piyasadaki haksız rekabetin meydana getirdiği olumsuzluklardan etkilenmemiş olacaktır. Firmalar açısından içselleştirmenin getirdiği avantajların, içselleştirme maliyetinden yüksek olması en önemli şartlardan biridir. Firmanın optimal ölçeği ise, daha çok içselleştirmeye gidilmesinin etkisiyle marjinal fayda ile marjinal maliyetin birbirine eşitlendiği yer olarak kabul edilir (Buckley, 1988:181-193).

İçselleştirmenin firmalara avantajları; pazarlık edebilme, müşteri belirsizliğinin giderilebilmesi ve piyasalar arasında fiyat farklılaştırmasının uygulanabilmesidir. Uluslararası firmaların içselleştirme yoluyla yaptığı yatırımlar üç grupta toplanır (Aydın, 2015: 12-13):

1. Yatay şekilde birleşmiş çok tesisli firmaların patent gibi firmaya ait avantajlarını korumak amacıyla gerçekleştirdikleri yatırımlar,
2. Dikey şekilde birleşmiş çok tesisli firmaların bir ürünün tüm üretim evrelerinin içinde bulunmak amacıyla gerçekleştirdikleri yatırımlar,
3. Riskin evrensel düzeyde çeşitlendirilmesini, dağıtılmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirilen yatırımlardır.

Sonuç olarak içselleştirme, ÇUŞ'ların yatırım yaptığı uluslararası piyasalarda karşılaşılabilecekleri aksaklıklar, düzensizlikler ve riskler gibi olumsuz durumların varlığı sebebiyle yatırımcıların, kendi üretim faaliyetleri ile ilgili piyasaları içselleştirmeleri biçiminde özetlenebilir (Aydın, 2015: 12-13).

1.5.4. Eklektik Paradigma (OLI Modeli)

OLI modeli, DYY teorileri arasında en kapsamlı bir teori olup Dunning, bir grup iktisatçının bu teoriyi geliştirmek üzere yaptıkları pek çok ayrıntılı çalışmalarını toplayıp 1977 yılında bir araya getirerek eklektik adlı teoriyi oluşturmuştur.

Dunning, ilk önce ABD ve İngiltere'nin imalat sanayisindeki işgücü verimliliklerini karşılaştırarak ABD'deki verimliliğin İngiltere endüstrisinden 2 ila 5 kat daha fazla olduğu kanısına varmıştır. Bu aradaki farkın nedeni eğer ABD 'de bulunan kaynaklar ise bunu konum avantajı, iş becerisi ise mülkiyet avantajı olarak ifade

etmiştir. Sonrasında Dunning, mülkiyet avantajını mülkiyet ve içselleştirme avantajı diye iki ayrı başlıkta incelemiştir. Dunning, bu ayrımı yaparken Buckley ve Casson'un içselleştirme avantajından yararlandığını dile getirmiştir (Dunning, 2001: 173-174).

Dunning'e göre, bir firmanın yurtdışında üretim yapabilmesi için eş zamanlı olarak aşağıda belirtilen üç şartın yerine getirilmesi gerekir (Bevan ve Estrin, 2004: 777-778):

1. Yatırım yapan firma maddi (ürünler ve teknolojiler) veya maddi olmayan (patent ve markalar) mal ve becerilere sahip olmalıdır ki, üretim yapacağı dış ülkedeki bilgi ve tecrübeye sahip olan yerli firmalarla rekabet edebilsin.
2. Firmanın dış ülkelerde yatırım gerçekleştirebilmesi için, kendi ülkesinde üretip ihraç etmek yerine; ev sahibi ülkede sağladığı avantaj sayesinde o ülkede üretim yapmasının daha karlı hale gelmesi gerekir.
3. Yatırımcı firmanın başka bir ülkede yatırım yapmayı tercih etmesi için bunun lisanslamadan, kiralamadan ya da becerilerini satmadan daha fazla karlı olması gerekir. Bu nedenle firmanın sahip olduğu becerileri kendilerinin kullanması daha yararlı olacaktır. Bu avantaj içselleştirme avantajı olarak ifade edilmektedir.

Bu bağlamda, Dunning'in kısaca OLI diye adlandırdığı teori mülkiyet (Ownership-O), konum (Location-L) ve içselleştirme (Internalization-I) avantajlarıdır. OLI modeline göre belirtilen bu üç koşul gerçekleştirildiği zaman dış yatırımcı ortaya çıkacak avantajlardan faydalanmak için, doğrudan yatırım yapma yolunu tercih edecek, aksi takdirde ihracat ya da lisanslama yoluna gidecektir (Seyidoğlu, 2015: 658-659).

1.5.5. Oligopolistik Tepki Teorisi.

Bu teoriyi, ilk savunan F. T. Knickerbocker, özellikle gelişmiş ülkelerdeki DYY'lerin oligopolistik bir tepkinin sonucunda oluştuğunu ifade etmektedir. Teoriye göre, firmalar pazar paylarını arttırmak amacıyla belirlediği herhangi bir ülkeye dış yatırım gerçekleştirirler. Bu durumda yatırım yapan firmayla rekabet içinde olan oligopol firmalar da dünya üzerindeki pazar paylarını korumak için aynı ülkede yatırım yapma yolunu tercih ederler. Bu tip yatırımlar aynı zamanda liderin takip edilmesi adıyla da ifade edilirler (Knickerbocker, 1973: 7-9). Kısaca, bu teoriye göre DYY yapan

firmalar bu yatırımlarını genellikle rakip firmaların davranışlarına göre belirlemektedirler (Öztürk, 2004: 117-118).

Yatırımcı firmaların bu teoride, birbirlerini izleme ve takip etme süreciyle varılmak istenen amaç, pazar payını elde etme çabasıdır. Yüksek yoğunluk oranına sahip piyasalarda hareket eden firmaların birbirini izleme davranışının arttığı, mal farklılaştırmasının az olduğu piyasalarda ise, firmaların bu davranışının azaldığı bu teoriye göre ortaya konulmaktadır (Başarır, 2013: 25).

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN ÜLKE EKONOMİSİNE ETKİLERİ VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

2.1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN EV SAHİBİ ÜLKE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

DYY'ler yatırım yapılan ülkenin ekonomisini çok çeşitli yönlerden etkilerken bu ülkelerin ekonomik kalkınmasına ve büyümesine yardımcı olurlar. Bunun yanı sıra DYY'lerin konuk olduğu ülkelerde tasarruf açıklarını gidermesi, sermaye birikimini artırması, yerel firmalarla yabancı firmalar arasındaki rekabeti artırması, işgücü ve istihdamı artırması, ödemeler dengesine olan katkısı, teknoloji transferi, yeni yönetim bilgisi, milli geliri ve vergileri artırması gibi katkılarıyla ülkelerin kalkınma süreçlerini hızlandırması beklenir (Efe, 2002: 19).

2.1.1. Sermaye Birikimi Üzerindeki Etkisi

Genel bir ifadeyle, kullanılan bir üretim faktörüyle belirli bir zaman diliminde mal ve hizmet üretme kapasitesine sermaye birikimi denir. Emek faktörünün yoğun olarak kullanıldığı bazı hizmet ya da tarım sektöründe üretimin gerçekleştirilmesi için gerekli olan sermaye ihtiyacı fazla olmasa da sermaye stoku olmadan üretim faaliyetini gerçekleştirmek yine de zordur. Sermaye stoku; bina, makine ve teçhizat gibi üretim faaliyetinde uzun yıllar gereksinim duyulan etkenlerdir. Bunlara ek olarak yollar, barajlar gibi alt yapı unsurları ve konut yatırımları da sermaye stoku kapsamında sayılabilir. Sermaye birikimi, genellikle, üretim esnasında kullanılan fiziki varlıkların değeri olarak kabul edilse de eğitim, sağlık, AR-GE harcamaları da sermaye stokunun portföyleri arasında yer alır. Nitekim fiziki olmayan bu varlıklarla fiziki olan varlıkların birlikte değerlendirilmesi ve bir takım fiziki olmayan varlıklar ile birlikte ölçülmesi sermaye stokunun tahmin edilmesini engellemektedir (Saygılı, Cihan ve Yurtoğlu, 2002: 10).

DYY ile ülkeye gelen sermayenin hepsi nakdî sermaye olmayabilir. Üretim için gerekli olan bina ve teçhizatlar fiziksel sermaye kapsamında değerlendirilirken, yeni

yönetim anlayışı ve yönetim bilgisi fiziksel olmayan sermaye kapsamında değerlendirilir. Dolayısıyla dış yatırımla kaynak ülkeye gelen sermaye birikimi fiziksel olmasa da bir sermaye yatırımdır. DYY'ler gittikleri ülkelerin yatırım için ayrılan bütçelerine ek bir katkı sağlarken aynı zamanda ülkelerin makroekonomik düzeyde gelişmesine olanak sağlar. Bazı durumlarda yatırım yapan ÇUŞ'lar sermaye kaynağının tamamını beraberinde getirmeyip yatırımın bir kısmını yurt içi tasarruflardan sağlayabilir. Dolayısıyla bu şekilde yapılan yabancı yatırımların, yatırım arzulan ülkelerin ekonomisine olan pozitif katkıları da sınırlı olacaktır (Güven, 2007: 61).

2.1.2. Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi

DYY'lerin etkilediği diğer bir makroekonomik değişken ekonomik büyümedir. Ekonomik büyüme, bir ülkede belirli bir zamanda mal ve hizmet üretimindeki sürekli artışlar olarak tanımlanırken, diğer bir yönüyle de kişi başına düşen hasıladaki sürekli ve önemli artışlar olarak da tanımlanabilir. Ekonomik büyümede, genellikle üretimdeki artışların ölçülmesi miktar (nicelik) yönünden değerlendirilmiş olup emek ücretlerini yetersizliği, çalışma koşullarının analizi, sağlık ve eğitim şartlarının yeterliliği, açlık yoksulluk gibi insanların refah düzeylerini ilgilendiren nitelik boyutlar yeterli düzeyde dikkate alınmamıştır. Bu bağlamda, son zamanlarda üretimdeki artışların toplumun refahını ne ölçüde etkilediği büyüme ile birlikte toplumların refahını etkileyen ücret ve gelir dağılımı, işsizlik, hukuksal ve yapısal gelişmeler, kültürel değişim gibi konularda iyileşmenin de olup olmadığı sorgulanmaya başlanmıştır (Berber, 2015: 4-9).

Ekonomik büyümenin temel özellikleri şöyle sıralanabilir (Özgüven, 1988: 76-81):

- Büyüme analiz edilebilen bir olgudur. Dolayısıyla sayılarla ifade edildiğinden ölçülebilmekte ve miktarlarla ifade edilebilmektedir.
- Büyüme uzun dönemli bir olgudur. Bu nedenle üretim faktörüne uzun dönem içinde yön verilebilir. Ekonomik yapının değiştirilmesi yatırımların çeşitliliği ve yenilenmesi ile ekonomik büyüme gerçekleştirilebilir.
- Ekonomik büyümede gösterge reel artış olduğundan sanayi üretiminde, milli gelirden ve ihracatta meydana gelen artışlar reel miktar artışını da tetiklemektedir.

- Ekonomik büyüme beraberinde daha çok üretim yapan bir toplum meydana getirebilir.
- Büyüme makro düzeyde bir olgu olup belirli bir dönemde belirli bir ülkede yaşayan tüm toplumu ilgilendirir. Dolayısıyla büyüme aritmetik olarak refah düzeyini artırsa da herkesin gelirinin arttığı anlamına gelmez.
- Büyüme hızı arttıkça, tarım sektörünün milli gelirdeki payı düşer, sanayi sektörünün ise artar. Dolayısıyla, büyüme gerçekleştikçe üretim faaliyetlerinin nispi önemi de değişmiş olacaktır.

DYY'ler gittikleri ülkelerde ekonomik kaynak kapasitesini artırır, büyümeyi etkileyen döviz ve tasarruf açığını giderir ve sermaye stokunu artırarak ekonomik büyümeye katkı sağlar. Ayrıca yabancı yatırım gerçekleştiren ÇUŞ'ların beraberinde getirdiği yönetim becerisi, pazarlama teknikleri, ileri ve yeni teknoloji kaynağı yerli üreticilere aktarılmış olur. Yerli üreticiler transfer ettikleri teknoloji sayesinde üretim etkinliğini ve üretim faktörlerinin verimliliğini artırır. Aynı zamanda yabancı yatırımlarla yerli sektörlere girdi ve ara mallar temini sağlanmış olur ve bu da endüstrileşmeyi hızlandırır. Dolayısıyla yerli yatırımları, üretim çıktısını ve işgücünü artıran hızlandıran DYY'ler ekonomik büyümeyi etkileyen önemli bir yatırımdır (Ercan, 2001: 87-88).

DYY'lerin ekonomik büyümeye olan katkıları şöyle özetlenebilir (Zhang, 2006: 3-4):

- DYY girişi, ev sahibi ülkenin sermaye oluşumunu ve istihdamını artırabilir.
- DYY girişi, ev sahibi ülkenin imalatını artırır ve ihracat yapmasını teşvik edebilir.
- DYY girişi, ev sahibi ülkelere yeni yönetim becerisi, uluslararası işgücü ağlarına işgücü erişimi ve belirli markalara ulaşabilme imkânı sağlayabilir.
- DYY girişi, yerli üreticilere teknoloji transferi sağlar ve pozitif dışsallığın yayılmasına katkı yapabilir.

2.1.3. Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi

DYY'ler, yatırım yapılan ülkeye döviz girişi sağlar, uzun dönemde yabancı mülkiyetli üretim, ara ve hammadde girişiyle ithalatı ikame eder ve ihracatı artırıcı etkisiyle yatırım yapılan ülkenin ödemeler dengesine pozitif katkılarda bulunur. Ödemeler dengesi gelişmekte olan ülkelerin sürekli karşılaştığı bir sorun olup kısa vadede çözümlenmesi için hükümetlerin yaptığı uygunsuz liberalleşme politikaları ile sermaye girişinin teşvik edilmesi, bu problemi daha da derinleştirmektedir. Bu durumlarda yanlış müdahalelerden kaynaklanan bozulmaların şiddetini azaltmak için öncelikle mali piyasalarda liberalleşmenin tam olarak uygulanması gerekmektedir (Berber, 2015: 361).

Doğrudan yatırım, üretilen mal ve hizmetlerin ihracatını ve ithalatın ikamesini olumlu etkilerken, üretim için gerekli olan ithal girdiler ve kazanılan kârların yurtdışına transfer edilmesi sebebiyle döviz çıkışı olumsuz etkiler olarak ifade edilebilir. Ayrıca ülkede yapılan yabancı yatırımın tasfiyesi ya da payların yerli sermayedarlara devredilmesi işleminde önemli miktarda sermaye transferi gerçekleşmiş olur (Uras, 1979: 66).

DYY'lerin ödemeler dengesine olan etkileri finansal akım ve ticari akım etkisi olarak iki grupta incelenebilir (Yaşar, 2005: 69-70):

a) Finansal akım etkisi: DYY çeken ülkelerde, yabancı yatırımın gerçekleşmesi ile ülkeye sermaye girişi olurken aynı zamanda, yatırımı gerçekleştiren ÇUŞ'ların elde ettikleri kazançların da tekrardan yurt içinde yatırıma dönüştürülmesi ile çifte bir kazanç sağlanmış olur. Bu da yatırım yapılan ülkenin ödemeler bilançosuna gelir olarak kaydedilir. Fakat DYY ile elde edilen gelirin ev sahibi ülkeye transferi durumunda ödemeler dengesi olumsuz etkilenmiş olur. Nitekim bu olumsuz etki, yatırımların geri dönüş oranına ve ana ülkeye transfer edilen kazançların payına bağlıdır.

b) Ticari akım etkisi: DYY yoluyla ülkelere sermaye girişinin olması ülkenin ihracatına olumlu etkilerde bulunur. DYY yapan ÇUŞ'lar ile ticari ilişkiler kurulur ve bu şirketlerin bağlı olduğu ana şirketlerden parça, hammadde ya da nihai mallar satın alındığında ülkenin ticaret hacminde ve ihracatında bir artış meydana gelmiş olur.

2.1.4. İstihdam Üzerindeki Etkisi

DYY'ler, gittikleri ülkelerin yeni üretim kapasitesini ve reel yurtiçi üretimini artırarak yatırım yapılan ülkede istihdamın genişlemesine ve dolayısıyla işsizlik sorununun azalmasına katkı bulunurlar (Seyidoğlu, 2015: 667).

DYY'ler gittikleri ülkelerde yeni iş alanları açar ve yabancı sermayenin tercih ettiği sanayi koluna göre istihdam yaratılması beklenir. Mesela, gıda ve endüstri gibi emek yoğun sektörlerde yatırımın yönelmesi tek istihdam dikkate alındığında olumlu bir etkidir. Nitekim üretimde kullanılan teknolojinin, emek ya da sermaye yoğunluk oranına göre tercih edilmesi yapılan yatırımın istihdam düzeyini de belirleyecektir. Gelişmekte olan ülkelerin ileri teknoloji transferi sağlamak istemeleri istihdam yaratmada bir çelişkiye neden olmakta ve yüksek işsizlik oranlarını da tetiklemektedir (Berber, 2015: 361).

DYY'lerin yatırım yapılan ülkedeki istihdam üzerindeki etkileri bu ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde gelen yatırımların türü önemliyken, gelişmekte olan ülkelere sermaye getirisi ile birlikte yeni üretim ve yönetim teknikleri de önem arz etmektedir. Ayrıca gelişmiş ülkelerde yapılan yatırımlarda yeni üretim tesisi kurmak, devralmak ve neticesinde istihdamın artmasını sağlamak hedeflenirken, gelişmekte olan ülkelere sermaye yoğun yerine emek yoğun üretim teknikleri tercih edilerek istihdam düzeyinin artırılması hedeflenmektedir. İmalat ve hizmet sektörlerine yatırım yapan bazı ÇUŞ'lar yatırım yapılacak ülkeyi tercih ederken, o ülkedeki nitelikli ya da niteliksiz işgücünden yararlanmak amacıyla yatırımını gerçekleştirirler. Bu tür yatırımlar istihdam etkili yatırımlardır (Efe, 2002: 23-24).

DYY'lerin istihdam üzerindeki etkileri şöyle özetlenebilir (Moosa, 2002:77):

- DYY yapan yabancı firmalar yeni üretim tesisi kurarak istihdam potansiyelini doğrudan etkileyebilmekte ya da dolaylı olarak istihdam oranını etkileyebilmektedir.
- DYY yapan firmaların mevcut bir tesisi satın alması durumunda eski personeli çalıştırabilir ya da istihdamda yeniden yapılanmaya gidebilmektedir.

- Doğrudan yatırımların yapılmaması ya da yatırımın feshedilmesi durumunda istihdam potansiyeli azalmakta ve bunun sonucunda faaliyette olan üretim tesisleri kapanma riskiyle karşı karşıya kalabilmektedirler.

2.1.5. Teknoloji Üzerindeki Etkisi

Teknoloji, yeni bir ürün ortaya çıkararak ya da mevcut ürünlerin nispeten daha ucuz ve daha kaliteli biçimde üretilmesini sağlayan her türlü bilgi, beceri ve süreçlerdir. Ürün ve hizmet süreçleriyle birlikte yönetim, pazarlama ve bilgi konularıyla da ilintilidir. Teknolojik gelişme ve yeniliklerin elde edilmesi AR-GE faaliyetlerine ve bilimsel bilgi birikimine bağlıdır (Seyidoğlu, 1998: 743). Nitekim gelişmekte olan ülkelerde AR-GE çalışmalarına yeterli kaynak ayrılamamasından bu ülkelerde yeni ürün ya da yeni bilgi girişi yeterli düzeyde olmamaktadır. Dolayısıyla bu ülkeler yeterli düzeyde olmayan bu yeni bilgi ve ürünü ya kopyalayarak ülkelerine getirme yolunu tercih edecek ya da doğrudan yabancı yatırıma yönelme yolunu tercih edeceklerdir.

Diğer taraftan, DYY'ler hem AR-GE çalışmalarına katkı sağlar hem de yeni ve ileri teknoloji becerileri için önemli bir kaynaktır. Dolayısıyla AR-GE faaliyetlerinin kurulması DYY'ye katkı sağlarken aynı zamanda ev sahibi ülkenin yenilik kapasitesini de artırır. Buna ek olarak, DYY'ler firmaların uluslararası AR-GE kabiliyetlerine ve teknolojilerine ulaşmasında en önemli etkidir. Bu teknolojik gelişime başka yollarla ulaşmaya çalışmak çok maliyetli olduğundan DYY yolunu tercih etmek aynı zamanda yüksek olan maliyetleri de minimize etmektedir (Durgan, 2016: 25-26).

Özetle, DYY yapan ÇUŞ'lar, ülkelerin yerli şirketlerinin sınırlı imkânlarıyla geliştiremeyeceği ileri teknolojiyi yatırım yapılan ülkelere getirerek hem teknolojik gelişmenin hem de kaliteli üretimin gerçekleşmesine imkân tanır. Ayrıca ÇUŞ'lar aracılığıyla yatırım yapılan ülkeye, yeni teknoloji bilgisi ile birlikte bu teknolojiyi besleyecek yan sanayi kolları da kazandırılmış olur (Berber, 2015: 362).

2.1.6. Yönetim Bilgisi Üzerindeki Etkisi

DYY'ler, yatırım yapılan ülkelere teknolojik yenilikler yanında yönetici, mimar ve mühendis gibi üst düzey teknisyen niteliğindeki personeli de getirmektedir. Yerli firmalar, üretim ve hizmet faaliyetlerinde daha önceden bilmedikleri şeyleri dışarıdan

gelen yabancı şirketlerle iş yaparken öğrenmekteydi. DYY'ler gittikleri ülkelere bankacılık, ihracat, üretim konusundaki yöneticilik ve işletmecilik bilgisini de yaymaktadırlar. Çünkü teknolojinin transferi tek başına yeterli olmamakla birlikte bu teknolojinin ülkenin alt yapısına entegre edilmesini ve uygulanmasını sağlayacak teknik veya idari kadronun yetiştirilmesi de büyük önem arz etmektedir. Böylelikle dış yatırımla gelen yeni bilgiler yerli kuruluşlar tarafından öğrenilerek yönetim ve diğer alanlarda uygulanmaktadır (Güven, 2007: 71).

DYY yapan ÇUŞ'lar gittikleri ülkelere sermaye ve teknoloji transferinin yanı sıra işletme yönetim bilgisinin de kazanımına katkıda bulunurlar. Bu durumda ev sahibi ülkeler yatırımı gerçekleştiren yabancı şirketlerden, kendi ülkelerinde AR-GE çalışmalarını yapmalarını ve yerli firmaların personellerini modern yönetim anlayışı konusunda eğitmelerini arzu ederler (Seyidoğlu, 1991: 535-536).

2.1.7. Ücretler Üzerindeki Etkisi

DYY'lerin arzulandığı özellikle gelişmekte olan ülkelerde, yerli sermayenin ülke içinde sağladığı yatırımların kısıtlı olması sebebiyle işsizliğin azaltılamadığı durumlarda dış yatırımcılardan işsizliğin çözümü için katkıda bulunulması beklenir. Dolayısıyla DYY'ler gittikleri ülkelerde hem kendi yatırımlarıyla hem de yan sanayileri teşvik ederek işsizliğin azaltılmasında etkili olurlar. (Şahin, 1975: 38).

DYY gerçekleştiren ÇUŞ'lar, ev sahibi ülkedeki nitelikli işgücüne ve yerel piyasa hakkındaki bilgilere sahip olmak için işgücünün belirli bir bölümüne yüksek ücret ödeyebilir ya da başka sebeplerden düşük ücret ödeyerek yerli ülkenin ücret düzeyini etkileyebilir. ÇUŞ'ların ev sahibi ülkelerde uyguladığı ücret farklılıkları değişik faktörlere bağlı olabilir (Erdoğan, 2018: 43).

DYY yapan firmaların ev sahibi ülkede aynı nitelikteki işgücü için neden daha fazla ücret ödedikleri şöyle açıklanabilir (Lipseş, 2002: 21-22):

- Yabancı firmaların sahip oldukları ya da satın aldıkları ileri teknolojinin kullanılması işgücünün daha yüksek bir verimliliğe sahip olmasını sağlar.
- Yatırım yapıldığı ülkenin yasal düzenlemeleri ya da ana ülkenin baskıları nedeniyle ücretlerde bir artış olabilir. Ayrıca yabancı yatırımcı, ev sahibi

ülkenin halkıyla daha iyi ilişkiler kurmak adına işgücüne yüksek ücret ödeyebilirler.

- Yabancı yatırımcılar, çalışanlarına aktardıkları yönetim ve ileri teknoloji bilgilerinin rakipleri olan yerli firmalara aktarılmasını engellemek ve ayrıca sahip olduğu işgücünü kaybetmemek için çalışanlarına yüksek ücret ödemesi yapabilirler.
- Yabancı yatırım yapan şirketler ev sahibi ülkenin işgücü piyasaları hakkında eksik bilgiye sahibi olabilirler, bu nedenle kalifiyeli işgücü çekmek için yüksek ücretler ödemek zorunda kalabilirler. Diğer taraftan yerel firmalar, kendi ülkelerindeki işgücü piyasasına daha hâkim oldukları için kalifiyeli işçi teminini daha düşük ücretten sağlayabilirler.

2.2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

DYY'lerin kaynak ülkeden ev sahibi ülkeye gidişinin birçok nedeni olabilir. Yatırımcı firmalar, yatırım kararı alırken kar amacı gözeterek daima kazançlı çıkabilecekleri yerleri tercih ederler. Fakat bu ekonomik etken yeterli olmayıp, bunun yanında ev sahibi ülkenin politik, kurumsal ve hukuki, sosyal-kültürel etkenleri de göz önünde bulundurulur. Dolayısıyla dış yatırımcılar kendilerini güvende hissettikleri ve yatırım ortamının en uygun olduğu ülkelerde yatırım yapmayı cazip bulurlar (Karluk, 2013:764).

DYY'leri belirleyen etkenler, 1998 Dünya Yatırım Raporu'na göre üç ana başlık halinde incelenmiştir (UNCTAD, 1998):

- Politik etkenler,
- Ekonomik etkenler,
- Yatırım ortamına ilişkin etkenler.

2.2.1. Politik Etkenler

DYY yapan firmalar yatırım yapacağı ülkelerde, ilk önce güvenli bir hukuk devleti olma özelliğini ararlar. DYY kapsamında politik etmenlerden söz edildiğinde, sadece dar kapsamlı olan politik istikrar faktöründen değil, aynı zamanda devlet

politikalarındaki tutarlılık, reformlar ve bunların sürekliliği de kastedilmektedir (Tekeli, 2007: 27).

Dış yatırım çekmeyi arzulayan bir ülkede istikrar gösteren siyasi iktidarın varlığı yabancı yatırımcı açısından büyük önem arz etmektedir. Siyasi yapının sürekli değiştiği ülkelere yapılan yatırımların ileride ne olacağı konusunda kesin bir hüküm verilmesi zamanla zorlaşacağı için yatırımcılar gideceği ülkelerde tutarlı ve sürekli bir ekonomi politikası ile beraber siyasi altyapının da olmasını arzu ederler (Özel, 2018: 37).

DYY'leri belirleyen politik faktörler arasında politik istikrar, vergi politikaları, özelleştirme politikaları, ticaret politikaları ve uluslararası anlaşmalar yer almaktadır.

2.2.1.1. Politik İstikrar

Ülkelerin uygulamış olduğu ekonomik ve siyasi istikrar politikaları doğrudan yatırım için olumlu bir atmosfer ortamı oluştururken, aksine politik kutuplaşmanın yaşandığı koalisyon hükümetlerinde anayasal sistemin değiştirilmeye zorlanması ve ülkeyi yöneten koalisyon hükümetlerinin değişim hızının yüksek olması beraberinde olumsuz şartları da getirmektedir. Bu durum ulusal paranın değer kaybetmesine, firmaların sermaye stoklarının erimesine, dolayısıyla beklenen kârlılık oranlarının da azalmasına neden olacaktır. Ayrıca istikrarsız ve güvensiz bir atmosfer sadece yabancı yatırımcıları değil, yerli yatırımcıları bile başka ülkelere yatırım yapmaya zorlayacaktır. Bunun yanı sıra devlet yöneticilerinin dış yatırımcılara karşı davranışları da DYY'leri etkileyen önemli bir olgudur. Diğer taraftan, ülkelere yatırım yapan ÇUŞ'ların ev sahibi ülkede uygulanan rejim ve politikalara uyum gösterip, gösteremeyeceği de yatırımı etkileyen diğer bir olgudur (Ayaz, 2018: 60-61).

Yabancı yatırımcılar için politik istikrarsızlık; kamulaştırmalardan, mal ve hizmetlerdeki bozulmalardan ve siyasi müdahalelerden kaynaklanan fon kayıpları anlamına gelmektedir. Politik istikrarsızlığın nedenleri şöyle sıralanabilir (Emir ve Kurtaran, 2005: 37-41):

- Karşılıklı rekabet içinde olan ve sürekli değişen politik felsefeler,
- Değişen ekonomik şartlar,
- Ülkede yaşanan kargaşalar,

- Silahlı çatışmalar ve terörizm,
- Aşırı milliyetçilik,
- Politik bağımsızlık,
- Rekabet halinde olan dini gruplar,
- Yeni oluşturulmuş uluslararası anlaşmalar.

2.2.1.2. Vergi Politikaları

Devlete ek gelir sağlayan ve diğer fonları finanse edebilen vergi politikaları, kamu harcamalarının finansmanını etkin ve adil bir şekilde sağlamayı gerektirir. Özellikle uluslararası ekonomi piyasalarıyla bütünleşmek isteyen ülkeler vergi politikaları uygularken hassas davranmaları gerekir. Etkin ve adil bir vergi politikasının unsurları şöyledir (Tanzi ve Zee, 2000: 299):

- Kamu sektörünün maliyeti aşırı oranda artırılmadan temel harcamaların finanse edilebilmesinin sağlanması.
- Vergi gelirlerinin sağlanmasında adil davranılmalı ve yine gelirlerin, ekonomik faaliyetler üzerinde olumsuz etkiler bırakmayacak şekilde artırılmasının sağlanması.
- Vergi politikalarının, uluslararası anlaşmalarla ya da normlarla uyum içinde olmasının sağlanması.

DYY'yi belirleyen etkenlerden biri de ülkelerin DYY'lere yönelik uygulamış oldukları teşvik politikası ve buna paralel olarak düzenlenen vergi mevzuatıdır. Yabancı yatırıma yönelik uygulanan bu politikalar doğrudan yatırımları kolaylaştırabileceği gibi zorlaştırabilir de. Vergi cenneti, gümrük muafiyeti, belirli ithalat vergisinden muafiyetler, serbest ekonomik bölgelerin kurulması, çifte vergilenmenin önlenmesi, kâr transferlerini vergisiz bırakma gibi birçok politika yabancı yatırımları artıracaktır. Diğer taraftan, ülkelerin içinde sıkı bir politika izlenmesi, yatırım izni ve tescil alma, sektörel kısıtlanmaların uygulanması, idari engellerin yoğunluğu gibi politikalar da yabancı yatırım akışını olumsuz yönde etkileyecektir (Bandelj, 2002: 416).

Doğrudan yatırım yapan firmalar gittikleri ülkelerde sadece uygulanan teşviklere ve vergi mevzuatına değil, aynı zamanda vergilerin çeşidine, faaliyetlerinin ölçümüne, hesaplanma yöntemine, kaynak ülke ile ev sahibi ülkedeki vergi muamelelerine ve

adilliğine, uygulanan vergi mevzuatının anlaşılabilir olmasına da bakmaktadırlar (Ayaz, 2018: 58).

2.2.1.3. Özelleştirme Politikaları

Özelleştirme politikaları DYY gibi 1980’li yıllardan itibaren önem kazanmış, hızla küreselleşen ve serbest ekonomiyi benimseyen ülkelerin 1990’lı yıllardan itibaren daha kapsamlı özelleştirme politikalarıyla önemi daha da artmıştır. Küreselleşme süreciyle birlikte hız kazanan özelleştirme politikaları bazı ülkelerin bu politikaya entegre olmasını tetiklemektedir. Diğer taraftan, ülkeler özelleştirme politikalarıyla yabancı yatırımcıların ülkelerine yatırım yapmalarını hedeflemektedirler (Candemir, 2009: 668).

Özelleştirme, kamu rolünün gerçek veya tüzel kuruluşlara devredilmesi, mevcut kaynakların daha etkin ve verimli kullanılabilmesi, kamu kuruluşlarının düşük olan performanslarının artırılması ve devletin özel sektörün karşılayamayacağı alt yapı hizmetlerine yönelmesi, ekonominin piyasa mekanizmaları tarafından yürütülmesi, işletmecilik faaliyetlerinde ve ekonomide devlet müdahalesinin olmaması şeklinde ifade edilmektedir. Ayrıca devletler özelleştirme politikalarıyla, mal ve hizmet üreten kuruluşlar üzerindeki baskıları ortadan kaldırılması, sermaye piyasasının gelişimi, yapılan tasarrufların mali piyasalara yönlendirilmesi, tam rekabet ortamının sağlanması gibi amaçlar doğrultusunda ülkelere DYY yoluyla modern teknoloji ve yönetim becerilerinin kazandırılmasını hedeflemektedirler (Geriş, 2007: 7-8).

Özelleştirme politikalarının verimli uygulanması sonucunda şirketler ve devletler yüksek oranlarda gelirler elde etmekte, bu da ülkelerin kalkınma sürecini hızlandırmaktadır. Ayrıca yönetim alanında daha fazla bilgi ve tecrübeye sahip ÇUŞ’lar özelleştirme aracılığıyla sahip oldukları kuruluşlarda verimin daha çok artmasına katkıda bulunmaktadır. Uygulanan özelleştirme politikaları gelecekte yapılması planlanan diğer yeni yatırımları olumlu bir şekilde etkileyecektir (Mutlu, 2011: 23-24).

2.2.1.4. Ticaret Politikaları

Ticaret politikasının araçlarından biri olan ticari engellerin DYY’ler üzerindeki olası etkilerine literatürde geniş yer verilmiş ve sürekli bir tartışma konusu olmuştur.

Mundell (1957), ticari engellerin kaldırılması mal akımlarını olumlu etkilerken, diğer taraftan sermaye akımlarını da olumsuz etkilemiştir. Ayrıca ticari serbestleşme ile ihracat yapan ülkenin mal satmama sorununun bulunmadığını, bu yüzden de ihracat yapacağı ülkeye doğrudan yatırım yapma zorunluluğunun ortadan kalktığını belirtmiştir. Schmitz ve Bieri (1972) ile Lunn (1980) ise çalışmalarında ticari engellerin DYY'ler üzerine olumlu ve pozitif etkileri olduğunu ileri sürmüşlerdir (Schmitz ve Bieri, 1972: 259-270, Lunn, 1980: 93-101). Diğer taraftan, Culem (1988), ticari engeller ile DYY arasında negatif bir ilişki bulunduğunu tespit etmiştir (Culem, 1988: 885-904).

Ticari politikanın diğer bir etkisi, ev sahibi ülkeye gidecek yatırımların ihracat yerine DYY yoluyla yapılması için teşvik edilmesidir. Yatırım yapan firma açısından bakıldığında, ihracatın daha düşük sabit maliyetle gerçekleştirilmesi avantaj olsa da buna daha yüksek olan nakliye maliyeti eklendiği zaman bu durum yatırımcı açısından caydırıcı olabilir. Dolayısıyla ev sahibi ülkeyle DYY yolu ile ticari ilişki kurmak, söz konusu maliyetlerin de düşürülmesine katkı sağlamaktadır (Özcan ve Arı, 2010: 70).

DYY yapan ÇUŞ'ların yatırım yapmalarında etkili olan diğer ticari politikalar şöyledir: Ülkenin dış ticaret hacmi, dışa açıklığı, uluslararası ticaret anlaşmalarına katılımı, ticari engeller veya teşvikler. Diğer taraftan, korumacılık tedbirleri alan ülkelerin de yabancı yatırımcılar tarafından tercih edildiği söylenebilir. Çünkü yatırımcı şirketin iç piyasaya yönelik bir üretim gerçekleştirilmesi halinde yüksek olan gümrük tarifeleri şirketin iç piyasadaki rekabet gücünü artıracaktır (Emen, 2006: 18).

2.2.1.5. Uluslararası Anlaşmalar

Uluslararası anlaşmalar, DYY'lerin korunması ve teşvik edilmesi amacıyla oluşturulan, DYY konusunda taraflara birtakım yükümlülükler yükleyen anlaşmalardır (Karluk, 2013: 768). Uluslararası anlaşmaların yapılmasındaki amaçlardan biri de DYY girişlerinde artış sağlamaktır. Yabancı yatırımcılar, ekonomik ve politik istikrarın yanı sıra, yatırım bekleyen ülkelerin dünya ticaret sistemine ve bu sistem öncülüğünde oluşturulan anlaşmalara katılıp katılmadığına dikkat etmektedirler (Erdoğan, 2018: 80).

Uluslararası anlaşmalar genellikle çok taraflı anlaşmalar olup bu anlaşmalar şöyle sıralanabilir: Doğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), Avrupa Serbest Ticaret

Birliği (EFTA) gibi bölgesel anlaşmalardır (Öğröl, 2014: 16). Bu anlaşmalar dışında DYY'lerin uluslararası standartlarını korumak ve yapılan yatırımların garanti altına alınabilmesi için oluşturulan MIGA ve uluslararası tahkimin DYY konusunda en etkin kurumlarından biri olan ICSID anlaşmaları, DYY politikalarının belirlenmesinde en önemli iki uluslararası anlaşmadır (Dündar, 2014: 273).

MIGA (Multilateral Investment Guarantee Agency) yani Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı, 1980 yılında kurulmuş ve Türkiye 1988 yılında bu kuruluşa kurucu üye olarak girmiştir. Bu kuruluşun amacı, gelişmekte olan ülkelerde faaliyet gösteren DYY'lerin, döviz kısıtlamaları ve konvertibilite gibi ekonomik değişimlerin sebep olduğu, transfer zorluğu, siyasi istikrarsızlık, millileştirme ve sözleşmelerin feshedilmesi gibi yaşanan olumsuz risklere karşı korunmasıdır (Karluk, 2013: 770).

ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes), Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümlemesi Uluslararası Merkezi adıyla bilinir. ICSID, Dünya Bankası bünyesi altında oluşturulan ve 1965 yılında da bağımsız olan bir örgüttür. Türkiye bu kuruluşla 1987 yılında anlaşma imzalamıştır. Amacı, üye ülkelerin birbirinin ülkesinde faaliyet gösteren kuruluşlar arasında çıkacak anlaşmazlıkların çözümü için gerekli uzlaşma ortamını hazırlamaktır (Efe, 2002: 66).

Yukarıda belirtilen anlaşmalar sayesinde daha güvenli bir şekilde doğrudan yatırım gerçekleştiren dış yatırımcılar, istikrarlı bir ekonomik çevrenin garantisini aldıkları için yatırımlarını uzun vadede gerçekleştirerek ev sahibi ülkeye daha fazla katkıda bulunurlar (Mutlu, 2011: 24).

2.2.2. Ekonomik Etkenler

DYY'leri belirleyen ekonomik etkenler şunlardır: Ekonomik istikrar, döviz kuru, enflasyon oranı, piyasa büyüklüğü, dışa açıklık, işgücü maliyeti, hammadde kaynakları ve taşıma maliyetleridir.

2.2.2.1. Ekonomik İstikrar

Bir ekonomide üretilen mal ve hizmet fiyatlarıyla finans piyasalarındaki fiyatların bütünsel düzeyde istikrarının sağlanması ekonomik istikrar olarak ifade edilebilir. Ekonomik istikrarın en önemli göstergelerinden biri enflasyon oranı olup, bunun

dikkate alınmasındaki amaç, para arzı üzerindeki ekonomik baskıyı incelemektir (Karagöz, 2007: 938).

Ekonomik istikrar ayrıca dışa açıklık, bütçe açığı, faiz oranı gibi makro değişkenlere de bağlıdır. Söz konusu değişkenlerdeki istikrarsızlıklar sadece yabancı yatırımcıların değil, yerli yatırımcıların da o ülkede yatırım yapmalarını olumsuz etkileyebilir. Neticede bu durum yerli yatırımcıları başka ülkelerde yatırım yapmaya zorlayabilir. Bu nedenle ekonomik istikrarla yatırımlar arasında aynı yönlü bir ilişkinin varlığından bahsedilebilir (Akıncı, 2010: 35).

2.2.2.2. Döviz Kuru

Döviz kuru, DYY'lerin belirlenmesinde en önemli etkenlerden biridir. DYY ile döviz kurları arasındaki ilişki Aliber tarafından ortaya atılmıştır (Karluk, 2013: 766). 1970 yılında Aliber, toplam DYY'lerin dünyadaki dağılımının farklı para alanlarıyla ve aksak döviz piyasalarıyla açıklanabileceğini savunmuştur (Aliber, 1970: 12-36). Örneğin, Türkiye'de reel döviz kuru endeksindeki bir artış, TL'nin reel değer kazanmasına; azalış ise TL'nin reel değer kaybetmesine neden olur. Dolayısıyla döviz endeksindeki bir artış, ev sahibi ülkenin ithalatını nispi olarak ucuzlatıp tüketimi yurt içi mallardan yurt dışı mallara doğru kaydıracaktır. Bu da doğrudan yatırımların üretim ve satış hacimlerini ve dolayısıyla kârlılık oranlarını düşürecektir (Kaya, Yılmaz, 2003: 44).

Diğer taraftan, DYY yapan ÇUŞ'lar değişik ülkelerde şube açarak faaliyet gösterdiklerinden, farklı farklı para birimleriyle alış veriş yaparlar ve her döviz kurundaki değişikliklerden etkilenirler. Döviz kurlarındaki bu değişiklikler yatırım yapan firmaların hem kararlarını hem de üretim yeri tercihini etkilemektedir (Sung ve Lapan, 2000: 411).

Döviz kuru DYY'leri iki şekilde etkilemektedir: Gelir etkisi ve maliyet etkisi. Döviz kurunun yükselmesi durumunda ihracata dönük üretim yapan yatırımcının üretimde ithal girdi yerine ulusal girdi kullanmaya yönelmesi, yatırımcının ihracatının ve dolayısıyla kârının artmasını sağlayabilir. Bu durum, döviz kurunun gelir etkisi olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda döviz kurunun yükselmesi DYY'yi gelir etkisi yönünden pozitif olarak etkilemektedir. Diğer taraftan, yine döviz kurunun yükselmesi

sonucunda, ihracata dönük üretim yapan yatırımcının üretiminin ithal girdiye bağımlı olması halinde maliyetleri yükseleceğinden, ihracat miktarı ve kârı düşebilir. Bu ise döviz kurunun maliyet etkisi olarak tanımlanır ve döviz kurunun yükselmesi durumunda bu kez DYY'ler maliyet etkisi yönünden negatif olarak etkileneceklerdir (Yapraklı, 2006: 29).

Bunlara ek olarak, sadece iç piyasaya yönelik üretim gerçekleştiren yabancı firmalar için döviz kuru sadece yatırım aşamasında ve kazanılan kârların transferinde önem kazanmaktadır. Farklı piyasalarda yatırım yapan yatırımcılar ise, nihai ürünlerin ne kadar ihraç edildiğine ve bu ürünler elde edilirken ne kadar ithal girdinin kullanıldığına önem verirler. Dolayısıyla farklı piyasada faaliyet gösteren yatırımcılar, yatırımın her aşamasında döviz kurlarına dikkat etmek zorundadırlar (Kaya, 1999: 57).

2.2.2.3. Enflasyon Oranı

Doğrudan yatırımları etkileyen faktörlerden enflasyon oranı, ülkelerin ekonomik istikrarın önemli bir göstergesidir. Düşük enflasyona sahip ülkelerde yatırımcı piyasaya ait bilgileri kolayca tahmin etmekte ve bu da yabancı yatırımlarda bir artışa neden olmaktadır (Mortazavimoulou, 2016: 21). Aksine yüksek enflasyonun görüldüğü piyasalarda dış yatırımcı, piyasanın gidişatını tahmin edememektedir. Dolayısıyla ekonomik baskının artacağı ve sıkı para politikalarının uygulanacağı düşüncesiyle yatırımcı, yatırım kararından cayabilmekte ya da başka pazara yönelebilmektedir (Ayaz, 2018: 58).

Ekonomik alanda yaşanan yapısal sorunlar ve sık sık değişen ekonomik düzenlemeler ve buna bağlı olarak istikrarlı olamayan enflasyon rakamları sadece yabancı yatırımcıları değil, aynı zamanda yerel yatırımcıları da caydırabilmektedir. Bu nedenle hükümetler enflasyon oranıyla mücadele ederken yabancı ve yerli yatırımcıları yatırım yapmaya teşvik edecek düzenlemeler yapmalıdırlar (Çapraz ve Demircioğlu, 2003: 64).

Yatırım yapma kararı alan firmalar, yatırım yapacağı ülkeyi belirlerken genellikle o ülkedeki enflasyon rakamlarının makul düzeyde olmasına ve ekonomik istikrarın sürekliliğine dikkat ederler (Erdoğan, 2018: 85).

2.2.2.4. Piyasa Büyüklüğü

DYY çekmeyi hedefleyen gelişmekte olan ülkelerin en çok önem verdikleri etken piyasa büyüklüğüdür. Piyasa büyüklüğünden kasıt iç piyasanın yeterli düzeyde talep hacmine sahip olmasıdır. Bunun sağlanması halinde dış yatırımcılar ev sahibi ülkeye ihracat yapmak yerine piyasaya daha hâkim olmak amacıyla DYY yapma yoluna gidebilirler (Özel, 2018: 46).

Kaynak ülkelerin ve ev sahibi ülkelerin pazar büyüklüğünün fazla olması üretim ve ürün çeşitliliği için olumlu bir faktördür. Ayrıca pazardaki ürün talebi ve ürün tedarik kapasitesinin büyüklüğü de piyasa hacmini olumlu etkilemektedir. Ev sahibi ülkedeki maliyetlerin kaynak ülkedeki maliyetlerden düşük olması piyasaya girişi kolaylaştırır ve kâr beklentisini artırır (Bevan ve Estrin, 2004: 778-779). Diğer bir ifadeyle, piyasalar büyüdükçe kaynaklar daha verimli kullanılır ve bu da ölçek ekonomilerinin daha kapsamlı hale gelmesine katkı sağlar. Bu nedenle yatırımcılar hızlı bir şekilde daha büyük pazarlara yönelmektedirler. Büyük pazarlarda ve hızla yükselen ekonomilerde kâr oranı fazla olduğu için bu durum yatırımcılar tarafından cazip bir hale gelir. Bu bağlamda yavaş büyüyen ekonomilere sahip ülkelerin, dış yatırımcı çekebilmesi için yatırımcılara daha fazla imkân sunmaları gerekecektir. Sonuç olarak, ülkelerin piyasaları büyüdükçe DYY'lerin de bu ülkelerde artacağı söylenebilir (Buckley vd. 2010: 12).

2.2.2.5. Dışa Açıklık

Literatürde ticaretin (ithalat + ihracat) GSYH'ye oranı genellikle bir ekonominin açıklık ölçüsü olarak kullanılır. Bu oran ayrıca ticari kısıtlamaların bir ölçüsü olarak da yorumlanır. Açıklığın DYY üzerindeki etkisi yatırımın türüne bağlıdır. DYY'lerin amacı pazar arayışı ise, ticari kısıtlamaların (Bu yüzden daha az açıklık olabilir) DYY üzerindeki etkisi olumlu olabilir. Diğer taraftan, yatırım yapılması düşünülen ülke ihracat ve ithalat yönünden büyük bir piyasaya sahipse ve tarifeler, kısıtlama ya da korumacılık gibi engellerle bu ülkeye ihracat yapmak zorlaşıyor ise yabancı yatırımcı bu engelleri aşmak amacıyla DYY yapma yolunu tercih edecektir. Bu durumda dışa açıklık DYY'yi pozitif etkileyecektir. Bu bağlamda, kapalı ve korumacı ekonomilerde

ihracata dayalı yatırım yapmak daha fazla işlem maliyetine gerektireceğinden, bu durumda yatırımcılar için DYY yapmak daha kârlı hale gelebilir (Asiedu, 2002: 111).

Ayrıca, ticaret açıklığı üzerindeki bazı politikalar DYY'yi etkileyen önemli bir faktör yaratabilir. Örneğin, bazı Latin Amerika ülkeleri serbest ticaret anlaşmalarını yürürlüğe sokarak daha büyük DYY akışını kendi ülkelerine çekmeyi başarmıştır (Liargovas ve Skandalis, 2012: 324).

Çoğu literatürde DYY'ler ile onu etkileyen dışa açıklık faktörü arasında pozitif bir ilişkinin olduğu vurgulanmış olup, ülkelerin dış açıklık seviyesinin arttığı dönemlerde buna paralel olarak bu ülkelere giren DYY'lerin de arttığı ifade edilmiştir (Yapraklı, 2006: 30).

2.2.2.6. İşgücü Maliyeti

Doğrudan yatırım gerçekleştiren ÇUŞ'lar yatırım kararı alırken, bazı şartlarda gelişmiş ülkelere ziyade gelişmekte olan ülkeleri tercih ederler. Çünkü gelişmiş ülkelerde eğitilmiş işgücü daha maliyetli olduğundan ve gelişmekte olan ülkelerde ise daha iyi eğitilmiş işgücünün nispeten daha düşük ücretlerden sağlanabileceği düşüncesiyle işgücü maliyetinin de daha ucuz olması beklenebilir (Walsh ve Yu, 2010: 4).

Diğer taraftan, DYY yapan firmalar üretimlerini, işgücü ücret düzeyi yüksek olan ülkeler yerine üretim kaynakları daha düşük olan başka bir ülkeye kaydırarak maliyetlerini azaltmayı hedeflerler. Ucuz işgücü maliyeti yatırım yapan bu firmalar için çok dikkat edilen bir faktör olabilir (Janicki ve Wunnava, 2004: 508). Bu nedenle, yatırım kararı alan firmalar ucuz işgücü maliyetinin sağladığı üstünlüklerden yararlanmak amacıyla yatırımlarını, emek faktörünün ucuz olduğu Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere kaydırmayı düşünebilirler. Özellikle, üretimde emek yoğun teknoloji kullanan firmaların Türkiye gibi emek yoğun olan ülkeleri tercih etmesi işgücü maliyetlerini avantaja çevirmede önemli bir etken olabilir (Kaya, 2004: 43). Ayrıca sadece ucuz işgücünün kârlılık getirdiği düşüncesi eksik olmakla birlikte, nitelikli işgücünün doğru üretim faktörlerinde kullanılması, verimlilik düzeyinin artmasını ve dolayısıyla üretim faktörlerinin karlı hale gelmesini sağlar (Çakmak, 2005: 61).

2.2.2.7. Hammadde Kaynakları

DYY'lerin başlangıçta çıkış noktası kârlılık düzeyini artırmak için doğal kaynaklara yönelik yatırım sağlamaktı. Zamanla sanayi devriminden sonra ülkeler, coğrafi keşifler yaparak yeni sanayileşmeye başlayan ülkelerin ve özellikle Avrupa'nın hammadde ihtiyacını karşılamak için girişimlerde bulunmuşlardır. Dolayısıyla DYY yapılırken, hammaddenin ucuz ve zengin olduğu ülkeler hedeflenmiştir (Yaşar, 2005: 49).

Firmaların kendi ülkelerinde olmayan kaynakları elde etmek için yurt dışına yatırım yapmaları kaynak veya varlık arama olarak adlandırılır. Bu kaynaklar, doğal kaynaklar, hammaddeler ya da işgücü gibi düşük ücretli girdilerdir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler yabancı yatırımları çekmek için ülkelerinde bolca bulunan hammaddenin gelişimine ve tercih edilmesine yönelik çalışmalar yapmaktadır. Bu da kaynakları sınırlı olan az gelişmiş ülkelerin yabancı yatırımlar için cazip hale gelmesine katkı yapmaktadır (Kinoshita ve Campos, 2002: 4).

2.2.2.8. Taşıma Maliyetleri

Yatırım yapan ülkeler açısından taşıma ve ulaşım maliyetleri yatırım yapılan ülkelerinin seçiminde belirleyici bir rol oynar. Yatırımcı ülke ile ev sahibi ülkenin birbirine olan uzaklığı taşıma maliyetlerinin etkisiyle maliyet tutarlarını daha da artıracaktır. Bu nedenle yatırım yapan yabancı firmalar, ya bu taşıma maliyetlerinden kurtulmanın bir yolunu bulacak, ya da yatırımdan vazgeçmek zorunda kalacaktır. Bu bağlamda, taşıma ya da ulaşım maliyetlerinin DYY'ler üzerindeki etkisi net olmayabilir (Kaymak, 2005: 96).

Yabancı yatırım yapan firmalar için taşıma maliyetleri önemli bir etken olup, bu maliyetler, hem yurt içi hem de yurt dışındaki yatırımcıları çeşitli yönlerden etkileyebilir. Yurt içinde taşıma maliyetleri söz konusu olduğunda yatırımcılar için, yerli üretim daha maliyetli olur ve dolayısıyla firmaların rekabet edebilme gücü azalır. Diğer taraftan, yurtdışı kaynaklı bir taşıma maliyeti söz konusu olduğunda yatırım yapan ÇUŞ'lar beklenen kârlarını dikkate alarak taşıma maliyetinin daha ucuz olduğu ülkelere ve bunun kaynaklarına yönelebilirler (Karluk, 2013: 767).

2.2.3. Yatırım Ortamına İlişkin Etkenler

DYY'ler yatırım ortamına ilişkin faktörlerden de etkilenirler. Bu faktörler arasında genel olarak yatırım teşvikleri, altyapı, şeffaflık, sosyokültürel yapı, ülke riski sayılabilir.

2.2.3.1. Yatırım Teşvikleri

Yatırım teşvikleri, ev sahibi hükümet tarafından belirli işletmelerin yatırım kararlarını ve onların yatırım davranışlarını yönlendirmek amacıyla yapılan iyileştirmeler ve belirli konularda sağlanan ölçülebilir avantajlar olarak tanımlanabilir. Yatırım teşvikleri, özellikle, bu firmaların maliyetlerini azaltmak ve risklerini dağıtmak amacıyla uygulanan mali rejim çalışmalarıdır (Cass, 2007: 80). Ayrıca teşviklerin DYY'yi canlandırmak için hükümetin taahhütleri üzerinde uyarıcı bir etkiye sahip olabileceği tartışılır ve vergi sistemini uygulamak diğer teşvik reformlarını uygulamaktan daha kolaydır (Morisset ve Pirnia, 2000:13). Diğer taraftan, hükümetlerin mali programlarında DYY'leri çekmek için özel vergi teşvikleri bulunmuyorsa hangi vergi önlemlerinin uygulanması gerektiği incelenmeli ve diğer reformlarla birlikte uygulanmalı, ayrıca kolay anlaşılabilir ve şeffaf bir hale getirilmelidir (OECD, 2003: 174).

DYY'leri çekmek için uygulanan teşvikler şöyle sıralanabilir (Gürak, 2003: 15):

- Kurumlar vergisi üzerinde yapılan muafiyetler,
- Hızlandırılmış amortisman yöntemi,
- Gümrük vergilerinde yapılan indirim ya da muafiyetler,
- İhracat kredilerinde uygulanan teminatların düzenlemesi,
- Ülke içi satışlara yapılacak vergi indirimi,
- Hammaddelerin kullanımı, ihracatı ve ithalatında vergi indirimi ya da muafiyeti,
- Altyapı düzenlemesi,
- Tercihli anlaşmalar,
- Özel kur uygulamaları,
- Pazarda imtiyaz sağlamak,
- Sübvansiyonlu krediler,
- Vergi tatili.

Küreselleşen ekonomide ülkeler DYY çekme konusunda sürekli rekabet içinde olduklarından yatırıma yönelik bir takım teşviklerle avantaj elde etmek isterler. Nitekim bu teşvikler, hükümetlere büyük maliyetler yüklerken, bu teşviklerin yatırım kararındaki etkisinin küçük olabileceği konusunda iddia edilen görüşler de dikkate alınmalıdır (Cho, 2003:106).

2.2.3.2. Altyapı

DYY'leri etkileyen altyapının, DYY'leri çekmede etkili olması için gelişmişlik düzeyinin yüksek olması gerekir. Altyapı ev sahibi ülkelere, ulaşım maliyetlerinin düşük olması, pazar ağının gelişmiş olması, işgücü ve girdi maliyetlerinin ucuz olması, operasyonel maliyetlerin düşük olması gibi avantajlar sağlar. Ayrıca altyapının genişlemesi ve elde edilen kazançların etkisiyle pazara girebilme imkânı daha da çok artar. Altyapının gelişmişliği ulaşım masraflarının azalmasına katkı sağlar ve özellikle kamu mallarının kâr gelirlerini maksimum düzeye çıkaran yabancı şirketler için, altyapının gelişmiş olması maliyetlerinin azalması anlamına gelmektedir (Rehman, vd. 2011: 269).

Diğer taraftan, yetersiz fiziksel altyapı yatırım kararlarını etkileyen ve acilen müdahale edilmesi gereken yatırım engellerinden biridir. Zayıf altyapı potansiyel yatırımcılar tarafından sık sık caydırıcı bir etken olarak gösterilmektedir. Örneğin, maliyetli telefon tarifeleri, elektrik ve su kesintileri, yoğun trafik, sıkışık yollar ya da limanlar gibi gündelik altyapı eksiklikleri de yatırımcıların dikkat ettiği hususlardır. Ayrıca zayıf finansal altyapı da yatırımcılar için caydırıcı bir etkidir. Kötü işleyen finansal piyasalar ve verimsiz mali sistem hem tasarrufların hem de yabancı yatırımların azalmasına neden olur (Darley, 2012: 64).

Altyapıdan kastedilen bir diğer faktör de yönetim altyapısıdır. Bu da hükümetin uygulamış olduğu, hukukun üstünlüğü, hukukun yapısı ve işleyişi, siyasal özgürlük ve hükümetin işleyişi gibi kavramlarla iç içedir. Dolayısıyla yatırım yapan ÇUŞ'lar yatırım kararı alırken, tarafsız şeffaf ve mülkiyeti koruyan yasal sistem, insan hakları, adaletli ve güvenilir kamu kurumları, serbest ve açık piyasalar gibi hukuki altyapıya sahip ülkeleri tercih ederler (Globerman ve Shapiro, 2002: 1901).

2.2.3.3. Şeffaflık

Yolsuzluk, devletin kamu kazançlarını özel ve bireysel çıkarları için kullanma ya da kâr için kötüye kullanma olarak tanımlanabilir (World Development Report, 1997: 102). Yolsuzluk kavramıyla ilgili geçmişte birçok çalışma yapılmış olup bazı sosyal bilimciler arasında görüş birliği sağlanamamıştır.

Şeffaflık üzerine ekonomik anlamda ilk çalışmalar 1960'lı yıllarda başlanmış olup literatürde genellikle yolsuzluğun DYY üzerinde olumsuz etkileri olduğu söylenmekle birlikte olumlu etkilerinin olduğu da ileri sürülmüştür. Özellikle 1990'lı yıllara kadar yolsuzluğun ekonomik kalkınma ve büyümeyi tetiklediği düşünülmeyle birlikte bu politikayı uygulayan Uzak Doğu Ülkelerinde çıkan ekonomik bir kriz bu düşüncenin tekrardan gözden geçirilmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla, yolsuzluğun yaşandığı ülkelerde ekonomik belirsizliğin olması nedeniyle doğrudan yatırım yapmayı düşünen firmalar nereye, ne kadar ve hangi üretim faktörleri tercih edilmeli? Gibi kararları kestiremedikleri için yatırım kararı almada çekimser davranabilirler (Başar, 2004: 66-72).

Ülkeler ya da kurumlarda yolsuzlukla ilgili bilgi edinmenin birçok yolu vardır. Bunlar, yolsuzlukla ilgili medya haberleri, internet, gazete veya dergi haberleri olup, bunların dışında en önemlisi saha araştırmalarıdır. Bu araştırmalar, ulusal ya da uluslararası boyutta yapılabilmektedir. Uluslararası araştırmalar, yolsuzlukla mücadele etmek amacıyla bazı kuruluş ya da vakıflar tarafından anketler yoluyla yapılmaktadır. Araştırmalar sonucunda, yapılan anketler endekslere dönüştürülerek kamuoyu ile paylaşılır ve yatırımcıların bilgi edinmesi sağlanır (Tanzi, 1998:3). Uluslararası araştırma sonuçlarından oluşan ve ekonometrik analizlerde kullanılan Yolsuzluk Algılama Endeksi (YAE), dünyada yolsuzlukla mücadele eden Şeffaflık Örgütü (Transparency International) tarafından derlenip yıllık olarak yayımlanır (Erdoğan, 2018: 112).

Yolsuzlukların DYY'ler üzerindeki etkisi, ev sahibi ülkenin yolsuzluk riskine ve yatırımcı ülkenin yolsuzluklara karşı düşüncesine bağlıdır. Bu bağlamda 1977 yılında ABD tarafından çıkarılan Yabancı Ülkelerde Yolsuzluk Kanunu (Foreign Corrupt Practices Act), başka ülkelerde yatırım gerçekleştiren Amerikan firmalarının yolsuzluk ilişkisine girmesini yasaklayan ağır hükümler içermektedir. Bu kanunla, yolsuzluk

düzeşinin düşük olduğu ölkelerde Amerikan yatırımcılarının yatırımlarını artıracakđ ifade edilmektedir. Öte yandan, yolsuzluklar, yabancı yatırımcıların ev sahibi ölkedeki yerel yatırımcılarla ortak girişimde bulunma düşüncelerini de olumsuz etkilemektedir. Çünkü ortak girişimde kullanılan ileri teknoloji ve know-how bilgisinin sızdırılabileceği düşüncesi yabancı yatırımcıları endişelendirebilir (Smarzynska ve Wei, 2000: 14).

2.2.3.4. Sosyoköşürel Yapı

Sosyoköşürel yapı yazılı olmayan kurallar olup içerisinde birçok unsur barındırır. Bunlar, iş ortamına ilişkin tutumlar, alışkanlıklar, gelenekler, yaşayış tarzı, eğitim, ahlaki ve etik değerlerdir. DYY yapan firmalar yatırım kararı alırken kendi iş ve sosyal ortamlarına yakın, kendilerini yabancı hissetmeyecekleri ortamları tercih edebilirler. Bu yüzden, ortak dil ve köşürel sahip toplumlar arasında iletişim ve anlayış daha kolay olacağından buna paralel olarak üretim ve pazarlama faaliyetleri de artacaktır. Ayrıca yatırım yapılan toplumların sosyoköşürel yapılarını iyi bilmek o toplumların ihtiyaçlarına yönelik üretimin gerçekleştirilmesine katkı sağlayacak ve bu da dış yatırım yapan firmalara rakipleri karşısında bir üstünlük sağlayacaktır (Ayaz, 2018: 65).

Sosyoköşürel yapının benzerlik gösterdiği ölkelerde DYY yapmak daha kolay ve daha az riskli olur. Bu durum ürün satışında ve tüketici tercihlerine göre üretim yapmada yatırımcılara bir avantaj sağlar (Shane, 1994: 632). Ölkeler arası köşürel uzaklık hem maliyetleri artırır hem de işgücü ve idarecilerin topluma adapte olmasını zorlaştırır. Bu nedenle dış yatırımcılar, yatırım yaparken yerli firmalarla ortak girişim yoluyla yatırım yapmaya yönelebilirler (Kogut ve Singh, 1988: 415). Ayrıca sosyoköşürel farklılıklar, teknolojinin hem iç hem de dış transferini ciddi bir şekilde engelleyebilir. O zaman neden DYY yapma yoluna gidilir? Çünkü bilimsel olarak, teknoloji açığı kapatmanın en iyi yolu DYY'lerdir. Buna ek olarak, ev sahibi ölkenin uyguladığı yasal sistem ve diğer hizmetler bu köşürel farklılıkların olumsuz yanlarını minimize edip, dış pazarlamayı kolaylaştırabilir (Clegg, 1990: 233). Bununla birlikte ev sahibi ölkenin yöneticileri, sosyoköşürel yapının benzer olmadığını hemen fark eder ve fikir ayrımına düşüp o yatırımcıdan uzak durabilir. Dolayısıyla ortak dile sahip olmayan yatırımcılar ev sahibi ölkenin değerlerini anlamak için yüksek bilgi maliyetine katlanmak durumunda kalır (Anderson ve Gatignon, 1986: 17).

Sosyokültürel yapının farklılığı, ev sahibi ülkelere gelen DYY'lerin hem düzeyini hem de niteliğini etkiler. Sosyokültürel benzerlik düzeyine göre yatırımlar, güçlü kontrol- yüksek yatırım, orta kontrol- mütevazı yatırım ve zayıf kontrol- düşük yatırım diye sıralanabilir. Yatırımcı firmalar sosyokültürel açıdan benzer ülkelerden uzaklaştıkça yatırım zayıflar ve düşük yatırım gerçekleşmiş olur (Goodnow ve Hansz, 1972: 38).

2.2.3.5. Ülke Riski

DYY kararını etkileyen faktörlerden biri de ev sahibi ülkenin taşıdığı risktir. Bu risk siyasi riskten daha kapsamlı olup ekonomik ve sosyal politikaların da istikrarlı olmasını zorunlu kılar.

Ev sahibi ülkede, yabancı işletmelerin millileştirilmesi ya da müsadere edilmesi, savaş ve kargaşaların yaşanması, yatırım karlarının ana ülkeye transferinin kısıtlanması, kazanılan sermayenin yurtdışına aktarımının engellenmesi gibi durumların görülmesi ülke riskini artırır ve dolayısıyla DYY yapan firmaların yatırımlarını bu tip ülkelere çekmesine neden olabilir (Seyidoğlu, 2015: 676).

Diğer taraftan, ülkelerin yukarıda belirtilen risklerin bir kısmını ölçen ya da ülkelerin sosyoekonomik yönden güvenli olup olmadığını bir takım ölçütlerle tespit ve rapor eden ve bunu da kamuoyuyla paylaşan ayrıca tarafsız diye nitelendirilen uluslararası araştırma kuruluşları mevcut olup, bu kuruluşlar ev sahibi ülke riskini bilmeyen dış yatırımcılara kaynaklık edebilir. Ülke riskini değerlendiren bu kuruluşlar, kendilerine üye olan bu ülkeleri, kredi notu ya da risk değeri gibi rakamsal ifadelerle değerlendirirler. Karakterize edilen bu sağlıklı yöntemle ev sahibi ülkeleri yatırım ortamı, makroekonomik ve politik istikrar yönünden inceleyerek DYY'lere katkı sağlar. Ev sahibi ülkeye verilen bu puanların iyi olması, bu ülkelerin güçlü bir ekonomik ve politik yapı oluşturmayı başardıklarını, ekonomik krizden uzak olduklarını ve finansal piyasa istikrarını sağladıklarını göstermektedir. Dolayısıyla bu da ev sahibi ülkede DYY'lerin artmasına olanak sağlar (Deichmann, 2001: 145). DYY'ler açısından ülke riskini ölçen iki önemli endeksten biri, Doğrudan Yabancı Yatırım Güven Endeksi olup bu endeks, AT Kearney - Global Business Policy Council tarafından yayınlanmaktadır.

DYY'ler açısından ülke riskini ölçen endekslerden bir diğeri de Credit Default Swap, yani CDS (Kredi Temerrüt Takası) primidir. Geçmiş 1990'lı yıllara dayanan CDS primi, ilk olarak 1995 yılında JP Morgan tarafından ekonomi dünyasına kazandırılmıştır. CDS primi gerçek ya da tüzel kişinin, alacaklıya olan finansal kredi borcunu ödeyememe riski karşısında alacaklının belirli bir bedel ödeyerek bu riski sözleşme dâhilinde teminat altına aldırmasıdır (Başarır ve Ketten, 2016: 370). Diğer bir ifadeyle şirketler CDS sözleşmesi satın alarak kredi, tahvil alacaklarının ödenmemesi ya da gecikmesi halinde bu riskin sözleşmeci tarafından karşılanmasını talep ederler (Podpiera ve Ötger, 2010: 5).

Ayrıca ülkelerin ekonomik göstergeleri ve kapasiteleri CDS primleriyle ölçülmekte ve bu primlerdeki değişimler ekonomik durumu yansıtmaktadır. Dolayısıyla yatırım tahminlerinde ülke riski dikkate alındığından CDS primleri, uluslararası yatırımcılar tarafından yakından izlenmektedir (Kılıcı, 2017: 153).

DYY'leri belirleyen politik, ekonomik ve yatırım ortamına ilişkin etkenler Tablo 2.1'de özet olarak sunulmaktadır.

Tablo 2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyicilerin Sınıflandırılması

Etken Grupları	Ev Sahibi Ülkedeki Yatırımları Belirleyici Etkenler	
I. Politik Etkenler	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomik, siyasi ve sosyal istikrar. • Pazara giriş ve faaliyetlere ilişkin kurallar • Yabancı kaynaklı şirketlerle anlaşma standartları. • Pazarların işlevi ve yapısına ilişkin politikalar. • DYY'lere yönelik uluslararası anlaşmalar. • Özelleştirme politikaları. • Ticaret politikası ve DYY ile ticaret politikalarının uyumu. • Vergi politikası. 	
II. Ekonomik Etkenler	Yatırım Stratejileri	Faktörler
	Piyasaya Yönelme	<ul style="list-style-type: none"> • Piyasa hacmi ve kişi başı millî gelir. • Piyasa büyüklüğü. • Bölgesel ve küresel piyasalara erişim. • Ülkeye özgü tüketici tercihleri. • Piyasaların yapısı.
	Kaynağa/Stratejik Varlığa Yönelme	<ul style="list-style-type: none"> • Hammadde. • Düşük ücretli vasıfsız işgücü. • Uzmanlaşmış işgücü. • Teknolojik, yenilikçi ve yaratılmış diğer varlıklar. • Fiziki altyapı (Hava alanı, liman, yollar, enerji ve iletişim).
Etkinliğe Yönelme	<ul style="list-style-type: none"> • Kaynakların ve varlıkların maliyeti, işgücünün verimliliği. • Diğer girdi maliyetleri. • Bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyelik. 	

Tablo 2.1. (Devamı)

III. Yatırım Ortamına ilişkin Etkenler	<ul style="list-style-type: none">• Yatırım yaratan faaliyetler ve yatırım yapmayı kolaylaştıran yatırım promosyonları.• Yatırım teşvikleri.• Maliyetler (Yolsuzluk, rüşvet ve idarenin etkinliği).• Sosyal imkânlar (İki dilli okullar, yaşam kalitesi).• Yatırım sonrası hizmetler.
--	---

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 1998

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN BELİRLEYİCİLERİNE YÖNELİK LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Çalışmanın bu bölümünde doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerini inceleyen çalışmalar, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre çok ülkeli ve tek ülkeli çalışmalar şeklinde ayrı ayrı sınıflandırılmaktadır. Daha sonra Türkiye üzerine yapılan çalışmalar incelenmektedir.

3.1. ÇOK ÜLKELİ ÇALIŞMALAR

3.1.1. Gelişmiş Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmalar

Tsai (1994), çalışmasında DYY'lerin belirleyicilerini 1970-1980 arası verileri ile eşzamanlı eguasyon modelini kullanarak Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkelerindeki DYY belirleyicilerini test etmeye çalışmıştır. Analizde kullanılan bağımlı değişken DYY olup, bağımsız değişkenler ise GSYH, ücret maliyeti, ekonomik büyüme, pazar büyüklüğü, işgücü ve dış ticaret açığıdır. Analiz sonucunda, DYY ile büyüme ve işgücü arasında bir ilişkinin olmadığı, pazar büyüklüğü ve dış ticaret açığı ile DYY arasında pozitif bir ilişkinin olduğu ortaya konulmuştur.

Bandelj (2002) araştırmasında, 1995-1997 dönemini kullanarak Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde DYY belirleyicilerini EKK ve regresyon analizi ile test etmiştir. Analizde DYY bağımlı değişken, siyasi ve politik risk, göç, ticaret ve kültürel ilişkiler ise bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda, bölgesel siyasi risklerin belirleyici olmadığı ve yatırımcılar ile ev sahibi ülke arasındaki politik, göç, ticaret ve kültürel ilişkilerin, DYY akışları üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu tespit edilmiştir.

Carstensen ve Toubal (2003) yaptıkları çalışmada, 1993-1999 dönemi verileriyle OECD ülkelerinden Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerine DYY girişlerini belirleyen etmenleri EKK ve dinamik panel veri analizi ile test etmişlerdir. Modelde, DYY bağımlı değişken, ülke riski, özelleştirme, ücretler, piyasa büyüklüğü, ulaşım maliyeti, tarifeler bağımsız değişkenler olarak dikkate alınmıştır. Analiz sonucuna göre, düşük ülke riski,

özelleştirme düzeyi, düşük ücretler ve piyasa büyüklüğü DYY üzerinde pozitif etki yaratırken, ulaşım maliyeti ve tarife ile ölçülen ticaret maliyeti ise negatif etki yaratmıştır. Diğer taraftan, DYY çekmede Merkez Avrupa ülkelerin diğer ülkelere göre daha başarılı olduğu tespit edilmiştir.

Farrel vd. (2004) çalışmasında, 1984-1998 verilerini kullanarak Japonya ile seçilen 15 ülkeyi karşılaştırmış ve bu ülkelerdeki DYY belirleyicilerini panel veri analizi ile test etmeye çalışmıştır. Modelde DYY bağımlı değişken, ihracat, ithalat, işçi ücretleri ve döviz kuru ise bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir. İnceleme sonucunda, ihracatın etkisinin ülkeden ülkeye değiştiğini, ithalat ile DYY arasında ise pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Kim ve Oh (2007) çalışmalarında, 1995-2004 dönemi yıllık verileri ile Doğu Asya ülkelerinde (ASEAN ülkeleri, Çin, Japonya ve Kore) DYY belirleyicilerini çekim modeli ile analiz etmişlerdir. Modelde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler GSYH, döviz kuru oynaklığı, dış açıklık, makroekonomik istikrarsızlıktır. Analiz sonucunda, GSYH, döviz kuru oynaklığı, dış açıklık değişkenlerinin DYY'yi anlamlı ve pozitif yönde etkilediği, makroekonomik istikrarsızlığın ise DYY'yi etkilemediği gözlemlenmiştir.

Nasser (2007) çalışmasında, 1979-1999 arası verilerini kullanarak ABD'de DYY belirleyicilerini ve ABD'den 19 Asya ve Latin Amerika ülkelerine akan DYY faktörlerini belirlemek amacıyla EKK ve panel veri analizini kullanmıştır. Modelde DYY bağımlı değişken, ekonomik büyüme, piyasa büyüklüğü, GSYH, ticari açıklık ve makroekonomik istikrar ise bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır. Analiz sonucunda, GSYH'nin DYY üzerinde Asya'da olumlu ve anlamlı bir etkisinin olduğu ayrıca, makroekonomik istikrarın Latin Amerika'da DYY üzerinde önemli bir belirleyici olduğu gözlemlenmiştir. Bunlara ek olarak, ABD'den bu ülkelere giden DYY'nin ülkelerin ekonomik büyümesinden pozitif olarak etkilendiği tespit edilmiştir.

Vijayakumar vd. (2010) çalışmalarında, 1975-2007 dönemi verileri ile BRICS ülkelerinde DYY belirleyicilerini panel veri, regresyon ve EKK analizi ile araştırmışlardır. Çalışmada DYY bağımlı değişken, GSYİH, işgücü maliyeti, enflasyon oranı, döviz kuru, altyapı, sermaye stoku, dışa açıklık ise bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda, GSYH, işgücü maliyeti, sermaye stoku, döviz kuru,

imalat sanayi endeksi ve altyapı gibi değişkenlerin istatistiki açıdan anlamlı olduğu ve GSYH ile altyapı hizmetlerinin DYY belirlemede pozitif etki, işgücü maliyetinin ise negatif bir etkide bulunduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, DYY ile döviz kuru arasında negatif bir ilişki gözlenirken, enflasyon, imalat sanayi üretim endeksi ve dışa açıklık gibi değişkenlerinin katsayılarının da anlamsız olduğu görülmüştür.

Özcan ve Arı (2010) yaptıkları çalışmada, 1994-2006 arası verileriyle 27 OECD ülkesinde DYY'yi belirleyen faktörleri genelleştirilmiş momentler metodu ve dinamik panel veri analizi ile test etmişlerdir. DYY bağımlı değişken, büyüme, altyapı, enflasyon, cari denge ve dışa açıklık ise bağımsız değişkenlerdir. Analiz sonucunda, büyüme oranı, altyapı düzeyi ve enflasyon oranı DYY'yi pozitif olarak etkilerken, açıklık ve cari denge değişkenlerinin ise negatif olarak etkilediği görülmüştür.

Jadhav (2012) araştırmasında, BRICS ülkelerinin DYY belirleyicilerini 2000-2009 arası verilerini kullanarak panel veri ve çoklu regresyon analizi ile test etmeye çalışmıştır. Çalışmada DYY bağımlı, pazar büyüklüğü, ticaret açıklığı, enflasyon oranı, doğal kaynaklar, hukukun üstünlüğü ve şeffaflık ise bağımsız değişken olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda, ticari açıklık, doğal kaynaklar, hukukun üstünlüğü ve şeffaflığın DYY'yi anlamlı bir şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca, pazar büyüklüğü ve ticaret açıklıklarının DYY'yi pozitif, yolsuzluk düzeyinin ise negatif yönde etkilediği görülmüştür.

Artan ve Hayaloğlu (2015) çalışmalarında, 1990-2012 arası verileriyle panel veri analizi kullanarak 29 OECD ülkesinde DYY'nin ekonomik ve kurumsal belirleyicilerini araştırmışlardır. Çalışmada DYY bağımlı değişken, hükümet istikrarı, yatırım profili, yolsuzluk, kanun ve düzen, bürokratik kalite ve dinsel çatışmalar ise bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır. Analiz sonucunda, DYY'yi etkilemede kurumsal belirleyicilerin ekonomik belirleyicilere göre daha etkili olduğu ve politik ve hükümet istikrarı, sosyoekonomik durum, yatırım profili, iç kargaşa, kanunlar ve yasalar, dinsel çatışma ve bürokratik kalitenin DYY'yi pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir.

Kahouli ve Maktouf (2015) yaptıkları çalışmada, 1990-2011 verileriyle 14 AB ülkesi, NAFTA ve ASEAN ülkesinde DYY belirleyicilerini ve ekonomik krizin DYY üzerindeki etkilerini çekim modeli ile test etmişlerdir. Modelde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler GSYH, enflasyon oranı, ekonomik kriz, uzaklık,

ekonomik entegrasyon, enflasyon oranı, ortak dil, ortak sınır ve ticaret oranıdır. Analiz sonucunda, GSYH, ortak dil, ortak sınır ve ticaret oranının DYY'yi pozitif etkilediği, ekonomik entegrasyon, yüksek enflasyon oranı ve uzaklığın ise DYY'yi negatif olarak etkilediği gözlemlenmiştir. Ayrıca, ekonomik krizlerin DYY üzerinde bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Mariev vd. (2016) çalışmalarında, 2001-2011 arası verileriyle çekim modeli analizini kullanarak Rusya'nın DYY çekmede başarılı olup olmadığını gelişmiş, az gelişmiş ve Asya ülkeleri olmak üzere seçilen 44 ülkeyle karşılaştırmışlardır. Analizde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler GSYH, ücret maliyeti, ortak sınır, ortak dil, uzaklık ve bölgesel ekonomik anlaşmalardır. Analiz sonucunda, GSYH, ortak dil, ortak sınır ve bölgesel ekonomik ilişkiler DYY'yi pozitif etkilediği, ülkeler arası mesafenin ve ücret maliyetlerinin ise DYY'yi negatif yönde etkilediği gözlemlenmiştir. Ayrıca, modele dâhil edilen tüm ülkelere ve özellikle gelişmiş ülkelere Rusya'ya doğru DYY akışı olduğu tespit edilmiştir.

Yukarıda literatürde yer alan gelişmiş ülkeler üzerine yapılan çalışmalar Tablo 3.1'de özet olarak sunulmaktadır.

Tablo 3.1. Gelişmiş Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmaların Literatür Özeti (Çok Ülkeli Çalışmalar)

Yazar(lar)	Ülke(ler) ve Dönemi	Yöntem	Bağımlı Değişken/ Bağımsız Değişkenler	Sonuç
Tsai (1994)	GÜ- Afrika, Asya, Latin Amerika 1970-1980	Eş zamanlı eguasyon	DYY/ GSYH, ekonomik büyüme, pazar büyüklüğü, ücret maliyeti, işgücü ve dış ticaret	DYY ile büyüme ve işgücü arasında bir ilişkinin olmadığı, pazar büyüklüğü ve dış ticaret açığı ile DYY arasında pozitif bir ilişkinin olduğu ortaya konulmuştur.
Bandelj (2002)	GÜ- Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri 1995-1997	EKK ve Regresyon	DYY/ siyasi ve politik risk, göç, ticaret ve kültürel ilişkiler	Siyasi risklerin DYY belirleyicisi olmadığı, göç, politik, ticaret ve kültürel ilişkilerin DYY üzerinde olumlu etkilerinin olduğu gözlemlenmiştir.
Carstensen ve Toubal (2003)	GÜ-OECD ve Doğu Avrupa ülkeleri 1993-1999	Dinamik panel veri, EKK	DYY/ ülke riski, özelleştirme, ücretler, piyasa büyüklüğü, ulaşım maliyeti, tarifeler	Düşük ülke riski ve ücretler, özelleştirmeler ve piyasa büyüklüğü DYY'yi pozitif, ulaşım maliyetleri ve tarifeler ise DYY'yi negatif olarak etkilediği tespit edilmiştir.
Farrel vd. (2004)	GÜ- Japonya ve gelişmiş 15 ülke 1984-1998	Panel veri	DYY/ ihracat, ithalat, ücretler ve döviz kuru	İthalat ve DYY arasında pozitif bir ilişkinin olduğu ve ihracat etkisinin ise ülkeden ülkeye değiştiği gözlemlenmiştir.
Kim ve Oh (2007)	GÜ- Doğu Asya (ASEAN, Çin, Japonya ve Kore) ülkeleri 1995-2004	Çekim modeli	DYY/ GSYH, döviz kuru oynaklığı, dış açıklık ve makroekonomik istikrarsızlık	GSYH, döviz kuru oynaklığı, dış açıklık değişkenlerinin DYY'yi anlamlı ve pozitif yönde etkilediği, makroekonomik istikrarsızlığın ise DYY'yi etkilemediği gözlemlenmiştir.
Nasser (2007)	GÜ-ABD-19 Asya ve Latin Amerika 1979-1999	Panel veri, EKK	DYY/ ekonomik büyüme, piyasa büyüklüğü, GSYH, ticari açıklık ve makroekonomik istikrar	GSYH'nin DYY üzerinde Asya'da olumlu ve anlamlı bir etkisinin olduğu, ABD'den bu ülkelere giden DYY'nin ekonomik büyümeden pozitif olarak etkilendiği tespit edilmiştir.
Vijayakumar vd. (2010)	GÜ-BRICS 1975-2007	Panel veri, Regresyon ve EKK	DYY/ GSYH, işgücü maliyeti, enflasyon oranı, döviz kuru, imalat sanayi üretim endeksi, altyapı, sermaye stoku ve dış açıklık	GSYH, işgücü maliyeti, altyapı, sermaye stoku, döviz kuru, imalat sanayi endeksinin DYY üzerindeki etkisi anlamlı, GSYH ve altyapı ile DYY arasında pozitif bir ilişkinin olduğu, DYY ile işgücü maliyeti ve döviz kuru arasında ise negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3.1. (Devamı)

Özcan ve Arı (2010)	GÜ-27 OECD 1994-2006	Dinamik panel veri ve genelleştirilmiş momentler metodu	DYY/ büyüme, altyapı, enflasyon, cari denge, dışa açıklık	Büyüme, altyapı ve enflasyonun DYY'yi pozitif, dışa açıklık ve cari dengenin ise negatif etkilediği gözlemlenmiştir.
Jadhav (2012)	GÜ- BRICS 2000-2009	Panel veri, Çoklu Regresyon	DYY/ pazar büyüklüğü, ticari açıklık, enflasyon, doğal kaynaklar, hukukun üstünlüğü ve şeffaflık	Ticari açıklık, doğal kaynaklar, hukukun üstünlüğü, şeffaflığın anlamlı olduğu, pazar büyüklüğü ve ticari açıklığın DYY'yi pozitif, yolsuzluk düzeyinin ise negatif olarak etkilediği gözlemlenmiştir.
Artan ve Hayaloğlu (2015)	GÜ- 29 OECD 1990-2012	Panel veri	DYY/ Hükümet istikrarı, yatırım profili, yasa ve düzenlemeler, bürokratik kalite ve dinsel çatışma	Politik ve hükümet istikrarı, yasa ve düzenlemeler, yatırım profili, dinsel çatışma ve bürokratik kalitenin DYY'yi pozitif olarak etkilediği gözlemlenmiştir.
Kahouli ve Maktouf (2015)	AB-14, NAFTA, ASEAN 1990-2011	Çekim modeli	DYY/ GSYH, enflasyon oranı, ekonomik kriz, uzaklık, ekonomik entegrasyon, enflasyon oranı, ortak dil, ortak sınır ve ticaret oranı	GSYH, ortak dil, ortak sınır ve ticaret oranının DYY'yi pozitif etkilediği, ekonomik entegrasyon, yüksek enflasyon oranı ve uzaklığın ise DYY'yi negatif olarak etkilediği gözlemlenmiştir. Ayrıca, ekonomik krizlerin DYY üzerinde bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.
Mariev vd. (2016)	Rusya ve GÜ,GOÜ, Asya(44 ülke) 2001-2011	Çekim modeli	DYY/GSYH, ücret maliyeti, ortak sınır, ortak dil, uzaklık ve bölgesel ekonomik anlaşmalar	GSYH, ortak dil, ortak sınır ve bölgesel ekonomik ilişkilerin DYY'yi pozitif etkilediği, ülkeler arası mesafenin ve ücret maliyetlerinin ise DYY'yi negatif etkilediği gözlemlenmiştir.

Gelişmiş Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmalar incelendiğinde, DYY belirleyicilerinin ülkelerin konum, zaman, ekonomik yapılarına göre değişiklik arz ettiği görülmektedir. Diğer taraftan, kurumsal faktörlerin DYY girişlerinde önemli bir etken olmasına karşın, genel itibariyle ekonomik büyümenin DYY'nin ana belirleyicisi olduğu gözlemlenmiştir.

3.1.2. Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmalar

Root ve Ahmed (1979) çalışmalarında, 1966-1970 dönemi verilerini kullanarak panel veri ve VAR analizi ile gelişmekte olan ülkelerde DYY'lerin belirleyicilerini araştırmışlardır. Modelde kullanılan bağımlı değişken DYY olup, bağımsız değişkenler ise altyapı, sağlık sistemi, beşeri sermaye, yaşam standartları ve şehirleşmedir. Analiz sonucunda, ülkelerin altyapısı, yaşam standartları, sağlık sisteminin yeterliliği, beşeri sermayenin kapasitesi ve şehirleşme gibi sosyal gelişmişlik düzeyinin DYY üzerinde pozitif etkisinin olduğu ortaya konulmuştur.

Schneider ve Frey (1985) çalışmalarında, gelişmekte olan 54 ülkenin DYY belirleyicilerini, 1976-1980 dönemi verilerini kullanarak panel veri yöntemi ile incelemiştir. Modelde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler pazar büyüklüğü, emek ya da işgücü, GSMH ve ödemeler dengesidir. Analiz sonucunda, DYY ile Pazar büyüklüğü arasında pozitif bir ilişkinin olduğu, DYY ile işgücü arasında ise negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiş ve DYY'yi etkileyen en önemli değişkenlerin GSMH ile ödemeler dengesinin olduğu ortaya konulmuştur.

Stone ve Jeon (1999) çalışmalarında, 1987-1993 verileriyle Asya-Pasifik ülkelerinde DYY belirleyicilerini çekim modeli ile analiz etmişlerdir. Modelde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler uzaklık, nüfus ve GSYH'dir. Analiz sonucunda, uzaklık ve nüfusun DYY'yi negatif etkilediği, GSYH'nın ise DYY'yi pozitif yönde etkilediği gözlemlenmiştir.

Nunnenkamp (2002) çalışmasında, gelişmekte olan 28 ülkeye ait 1987-2000 arası verileri kullanarak DYY'nin temel belirleyicilerini çoklu regresyon ve panel veri analizi ile test etmiştir. Çalışmada DYY bağımlı değişken, ülke riski, ticari engeller ve piyasaya yönelik iyileştirmeler ise bağımsız değişkenler olarak incelenmiştir. Analiz sonucunda, ülke risklerinin ve ticaret engellerinin azaltılmasının DYY'yi artıracacağı bulgusuna

ulaşmıştır. Ayrıca, DYY ile piyasaya yönelik düzenlemeler arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Asiedu (2002) araştırmasında, 1970-1999 verileri ile seçilen 71 gelişmekte olan Afrika ülkesini inceleyerek DYY girişlerini belirleyen etmenlerin Afrika Sahra Altı Bölgesi için geçerli olup olmadığını panel veri ve VAR modeli ile ortaya koymaya çalışmıştır. Modelde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler politik risk, altyapı ve dış ticaret açığıdır. İncelemeler sonucunda, altyapı hizmetlerinin ve yüksek getiri oranının diğer ülkelerde DYY üzerinde pozitif etkiye sahip olurken, Afrika'da bu değişkenlerin DYY üzerinde anlamlı bir etkisi gözlemlenmemiştir. Dış ticaret açıklığının tüm ülkeler için önemli belirleyici olduğu, fakat Afrika için daha düşük bir etken olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada, Afrika Sahra Altı Bölgesi ile diğer gelişmekte olan ülkeler karşılaştırıldığında DYY belirleyicilerinin farklılık gösterdiği ve diğer ülkeler kadar DYY çekmede başarılı olamadığı, bunun da uygulanan farklı politikalardan kaynaklandığı belirtilmiştir.

Nonnemberg ve Mendonça (2004) araştırmalarında, 1975-2000 arası verileriyle 38 gelişmekte olan ülkede DYY belirleyicilerini VAR nedensellik, sabit etki model ve panel veri analizi ile test etmişlerdir. Analizde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler büyüme, makroekonomik istikrar, açıklık oranı, eğitim seviyesi, enflasyon, ülke riski ve GSYH olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda, ekonomik büyüme, makroekonomik performans, açıklık oranı ve eğitim seviyesi ile DYY arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu, enflasyon oranı ve makroekonomik istikrarsızlık ile DYY arasında ise ters yönlü bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, ülke risklerinin boyutu DYY girişleri üzerinde negatif bir etki yaratırken, GSYH ile DYY arasında ise karşılıklı bir nedensellik ilişkisi gözlemlenmiştir.

Anghel (2005) çalışmasında, 1996-2000 dönemi verilerini kullanarak, çeşitli endeksler sıralamasında kurum kalitesi yüksek olan bazı gelişmekte olan ülkeler üzerindeki DYY belirleyicilerini EKK, regresyon ve panel veri analizi ile test etmiştir. DYY bağımlı değişken, şeffaflık, hakların korunması, fikri mülkiyet hakkı ve işçi maliyetleri ise bağımsız değişken olarak modele dâhil edilmiştir. Analiz sonucuna göre, kurumsal yapının gelişmişliği (şeffaflık, hakların korunması ve fikri mülkiyet, işçi maliyetleri) ile DYY arasında pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Asiedu (2005) çalışmasında, 1984-2000 dönemi verileriyle 22 Afrika ülkesi için DYY belirleyicilerini regresyon ve panel veri analizi ile incelemiştir. Modelde DYY bağımlı değişken, piyasa büyüklüğü, doğal kaynaklar, hükümet politikaları ve politik istikrarsızlık ise bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda, piyasa büyüklüğü, doğal kaynaklar, politik istikrar, altyapı, düşük enflasyon, yasal sistem ve yatırım ortamının iyileştirilmesi DYY girişlerini olumlu etkilerken, yolsuzluk ve siyasi istikrarsızlığın ise DYY'yi olumsuz etkilediği tespit edilmiştir.

Demirhan ve Masca (2008) çalışmasında, 2000-2004 dönemi verileriyle 38 gelişmekte olan ülkede DYY belirleyicilerini yatay-kesit ve regresyon analizi ile incelemiştir. Analizde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler GSYH, büyüme, altyapı, dış açıklık, işçilik maliyeti, piyasa hacmi, enflasyon ve vergi oranlarıdır. Bulgular sonucunda, dış açıklık, büyüme oranı, işçilik maliyeti, GSYH ve altyapının DYY'yi pozitif olarak etkilediği, piyasa hacminin ise DYY üzerinde bir etkisinin olmadığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, büyüme oranının DYY üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur. Bu da yatırımcıların büyüme süresinde olan piyasalara yöneldiğini göstermektedir. Diğer taraftan, enflasyon ve vergi oranlarının DYY'yi negatif ve anlamlı olarak etkilediği gözlemlenmiştir.

Çeviş (2009), çalışmasında, 1989-2006 dönemi verileriyle 17 gelişmekte olan ülke üzerinde DYY belirleyicilerini regresyon, panel birim kök testi ve panel veri analizi ile incelemiştir. Modelde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler GSYİH, ücretler, ticari açıklık oranı, reel faiz oranı, enflasyon oranı ve yurt içi yatırımlardır. Analiz sonucunda, modelde kullanılan bütün değişkenlerin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca GSYH, ücretler, ticari açıklık oranı, yurt içi yatırımlar ile DYY arasında pozitif, enflasyon ve faiz oranı büyüklüğü ile DYY arasında ise negatif bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir.

Suliman ve Mollick (2009) çalışmalarında, 1980-2003 dönemi verileriyle 29 Sahra Altı Afrika ülkesi üzerinde DYY belirleyicilerini EKK ve panel veri analizi ile test etmişlerdir. Modelde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler GSYH, dış açıklık, piyasa büyüklüğü, altyapı, savaş olayları, özgürlük (siyasi ve sivil haklar) ve okuma yazma oranıdır. Analiz sonucunda, özgürlük ve okuma yazma oranının DYY girişlerini belirleyen en önemli değişkenler olduğu gözlemlenmiş ve DYY

ile okuma yazma oranı arasında pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, yaşanan savaş olaylarının DYY girişlerini olumsuz bir şekilde etkilediği ortaya konulmuştur.

Azam (2010) çalışmasında, 1991-2009 dönemi verileriyle Ermenistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'da DYY belirleyicilerini regresyon ve En Küçük Kareler yöntemi ile analiz etmiştir. Modelde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler piyasa büyüklüğü, kalkınma teşvikleri ve enflasyon oranıdır. Analiz sonucunda, piyasa büyüklüğü ile kalkınma teşviklerinin DYY'yi pozitif, enflasyon oranının ise negatif etkilediği ortaya konulmuştur.

Azam ve Lukman (2010) araştırmalarında, 1971-2005 dönemi verileriyle Hindistan, Endonezya ve Pakistan'da DYY belirleyicilerini regresyon, zaman serileri ve EKK yöntemiyle analiz etmişlerdir. Çalışmada kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler ise altyapı, ticari açıklık, piyasa büyüklüğü ve dış borçlardır. Analiz sonucunda, altyapı, ticari açıklık, piyasa büyüklüğü ve dış borcun DYY'yi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Mangır vd. (2012) çalışmalarında, 2000-2009 dönemi aylık verileriyle Türkiye ve Polonya'daki DYY belirleyicilerini VAR ve Granger Nedensellik analizi ile test etmişlerdir. Modelde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler ticari açıklık, enflasyon ve piyasa büyüklüğüdür. Analiz sonucunda, Polonya'da ticari açıklık ve piyasa büyüklüğü ile DYY arasında pozitif bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye'de ise bu değişkenler ile DYY arasında sadece tek yönlü bir ilişkinin olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca, DYY ve enflasyon arasında bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Khachoo ve Khan (2012) çalışmalarında, 1982-2008 arası verilerle gelişmekte olan 32 ülkenin DYY belirleyicilerini panel veri analizi ile test etmişlerdir. Analizde, DYY bağımlı değişken, GSYH, toplam rezervler, altyapı, ücret maliyeti ve dışa açıklık ise bağımsız değişkenler olarak dikkate alınmıştır. Analiz sonucunda GSYH, toplam rezervler, altyapı hizmetleri ile DYY arasında pozitif ilişki, ücret maliyeti ile DYY arasında ise negatif bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, DYY kararlarında ülkelerin dışa açıklık değişkenine çok önem vermedikleri tespit edilmiştir.

Arık vd. (2014) çalışmalarında, 1990-2011 dönemi verileriyle Brezilya, Çin, Hindistan, Rusya, Meksika, Endonezya ve Türkiye'nin DYY belirleyicilerini panel veri analizi ile test etmişlerdir. Modelde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler piyasa büyüklüğü, ekonomik istikrar, dışa açıklık, işgücü maliyeti, sermaye stoku, döviz kuru ve enflasyon oranıdır. Analiz sonucunda, ev sahibi ülkelerdeki piyasa büyüklüğü, ekonomik istikrar ve dışa açıklık değişkenlerinin DYY üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu, işgücü maliyeti, sermaye stoku ve reel döviz kurunun ise DYY üzerinde bir etkisinin olmadığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, DYY ile ekonomik istikrar ve enflasyon oranı arasında negatif bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Nicet, Rougier (2016) çalışmalarında, 1985-2009 dönemi verileriyle Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkelerinde makroekonomik istikrarsızlığın DYY üzerindeki etkisini çekim modeli yardımıyla analiz etmişlerdir. Modelde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler GSYH, mesafe, ortak dil, makroekonomik istikrarsızlıktır. Analiz sonucunda, GSYH ve ortak dilin DYY'yi olumlu etkilediği, mesafe ve makroekonomik istikrarsızlığın ise DYY'yi olumsuz etkilediği tespit edilmiştir.

Nur ve Dilber (2017) araştırmalarında, 1996-2014 dönemi verileriyle 18 gelişmekte olan ülke üzerine DYY belirleyicilerini panel veri, yatay-kesit ve eşbütünlük analizleri ile test etmişlerdir. Modelde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler dışa açıklık, yolsuzluk, teknoloji, istihdam, hukukun üstünlüğü, altyapı ve borç stokudur. Analiz sonucunda, dışa açıklık, yolsuzluk seviyesi, teknoloji, istihdam, hukukun üstünlüğü değişkenlerinin DYY'yi olumlu, altyapı, gayri safi sabit sermaye ve borç stokunun ise olumsuz yönde etkilediği ortaya konulmuştur.

Erdoğan (2017) çalışmasında, 1980-2012 dönemi verileriyle Türkiye ve belirlenen dört Latin ülkesi (Şili, Brezilya, Arjantin ve Meksika) üzerinde DYY belirleyicilerini regresyon analizi, EKK ve ARDL hata düzeltme ve regresyon modeliyle test etmiştir. Modelde DYY bağımlı değişken, dışa açıklık, enflasyon oranı ve kişi başı milli gelir ise bağımsız değişkenler olarak dikkate alınmıştır. Analiz sonucunda, Latin ülkeleri üzerinde DYY girişi bakımından en önemli değişkenin dışa açıklık olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'de ise enflasyon oranı ve kişi başına milli gelirin DYY girişlerinde önemli bir etkisinin olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 3.2. Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmaların Literatür Özeti (Çok Ülkeli Çalışmalar)

Yazar(lar)	Ülke(ler) ve Dönemi	Yöntem	Bağımlı Değişken/ Bağımsız Değişkenler	Sonuç
Root ve Ahmed (1979)	GOÜ- 1966-1970	Panel veri	DYY/ altyapı, sağlık sistemi, beşeri sermaye, yaşam standartları, şehirleşme	Ülkelerin altyapısı, yaşam standartları, sağlık sisteminin yeterliliği, beşeri sermayenin kapasitesi ve şehirleşme gibi sosyal gelişmişlik düzeyinin DYY üzerinde pozitif etkisinin olduğu ortaya konulmuştur.
Schneider ve Frey (1985)	GOÜ-54 Ülke 1976- 1980	Panel veri	DYY/ Pazar büyüklüğü, işgücü GSMH ve ödemeler dengesi	DYY ile Pazar büyüklüğü arasında pozitif, işgücü ile DYY arasında ise negatif bir ilişki gözlemlenmiştir.
Stone ve Jeon (1999)	Asya-Pasifik ülkeleri 1987-1993	Çekim modeli	DYY/ GSYH, nüfus ve uzaklık	Uzaklık ve nüfusun DYY'yi negatif etkilediği, GSYH'nın ise DYY'yi pozitif yönde etkilediği gözlemlenmiştir.
Nunnenkamp (2002)	GOÜ-28 Ülke 1987-2000	Panel veri	DYY/ ülke riski, ticari engeller, piyasaya yönelik iyileştirmeler	DYY ile piyasaya yönelik iyileştirmeler arasında pozitif bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir.
Asiedu (2002)	GOÜ-71 Afrika ülkesi 1970-1999	Panel veri	DYY/ altyapı, dış ticaret açığı	Altyapı hizmetleri ve dış ticaret açığının çoğu ülkede DYY'yi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.
Nonnemberg ve Mendonça (2004)	GOÜ- 38 ülke 1975-2000	Panel veri	DYY/ büyüme, makroekonomik istikrar, açıklık oranı, eğitim seviyesi, enflasyon, ülke riski ve GSYH	Büyüme, makroekonomik istikrar, açıklık oranı, eğitim seviyesinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Enflasyon oranı ve makroekonomik istikrarsızlık ile DYY arasında ters yönlü bir nedensellik ilişkisi gözlemlenmiştir. Ayrıca, GSYH DYY'yi olumlu ülke riskinin ise olumsuz yönde etkilediği ortaya konulmuştur.
Anghel (2005)	GOÜ 1996-2000	Panel veri	DYY/ şeffaflık, hakların korunması, fikri mülkiyet hakkı ve işçi maliyetleri	DYY ile tüm değişkenler arasında pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3.2. (Devamı)

Asiedu (2005)	GOÜ- 22 Afrika ülkesi 1984-2000	Panel veri	DYY/ piyasa büyüklüğü, yolsuzluk, doğal kaynaklar, altyapı, enflasyon, Yasal sistem, yatırım ortamının iyileştirilmesi hükümet politikaları, politik ve siyasi istikrarsızlık	Piyasa büyüklüğü, doğal kaynaklar, politik istikrar, altyapı, düşük enflasyon, yasal sistem ve yatırım ortamının iyileştirilmesi DYY'yi pozitif, yolsuzluk ve siyasi istikrarsızlığın ise DYY'yi olumsuz etkilediği gözlemlenmiştir.
Demirhan ve Masca (2008)	GOÜ-38 ülke 2000-2004	Yatay kesit ve Regresyon	DYY/ GSYH, büyüme, altyapı, dış açıklık ve piyasa hacmi	GSYH, büyüme, altyapı ve dış açıklığın DYY'yi pozitif etkilediği, enflasyon ve vergi oranlarının ise DYY'yi negatif ve anlamlı olarak etkilediği gözlemlenmiştir. Ayrıca piyasa hacminin DYY üzerinde bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.
Çeviş (2009)	GOÜ-17 ülke 1989- 2006	Panel veri	DYY/ GSYH, ücretler, ticari açıklık, reel faiz oranı, enflasyon ve yurt içi yatırımlar	Modelde kullanılan bütün değişkenler anlamlı olup GSYH, ücretler, ticari açıklık ve yurt içi yatırımlar ile DYY arasında pozitif, enflasyon ve faiz oranı ile DYY arasında ise negatif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.
Suliman ve Mollick (2009)	GOÜ- 29 Afrika ülkesi 1980-2003	Panel veri	DYY/ GSYH, dış açıklık, piyasa büyüklüğü, altyapı, savaş olayları, okur-yazarlık ve özgürlük(siyasi ve sivil haklar)	Modeldeki bütün değişkenler anlamlı olup, DYY ile okuma yazma oranı arasında pozitif, savaş olayları ile DYY arasında ise negatif bir ilişkinin varlığı gözlemlenmiştir.
Azam (2010)	GOÜ- Ermenistan, Kırgızistan ve Türkmenistan 1991-2009	EKK	DYY/ piyasa büyüklüğü, kalkınma teşvikleri ve enflasyon oranı	Piyasa büyüklüğü ve teşviklerin DYY'yi pozitif, enflasyon oranının ise DYY'yi negatif yönde etkilediği gözlemlenmiştir.
Azam ve Lukman (2010)	GOÜ- Hindistan, Endonezya ve Pakistan 1971-2005	EKK	DYY/ altyapı, ticari açıklık, piyasa büyüklüğü ve dış borçlar	Altyapı, ticari açıklık, piyasa büyüklüğü ve dış borcun DYY'yi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.
Mangır vd. (2012)	GOÜ- Türkiye ve Polonya 2000-2009	VAR- Granger Nedensellik	DYY/ ticari açıklık, piyasa büyüklüğü	Polonya'da DYY ile ticari açıklık ve piyasa büyüklüğü arasında pozitif, Türkiye'de ise bu değişkenler ve DYY arasında sadece tek yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3.2. (Devamı)

Khachoo ve Khan (2012)	GOÜ- 32 ülke 1982-2008	Panel veri	DYY/ GSYH, toplam rezervler, altyapı, ücret maliyeti ve dışa açıklık	GSYH, toplam rezervler ve altyapı ile DYY arasında pozitif, ücret maliyetleri ile DYY arasında ise negatif bir ilişkinin olduğu bulunmuştur. Ayrıca, dışa açıklığın DYY kararlarında önemsiz olduğu tespit edilmiştir.
Arık vd. (2014)	GOÜ- Brezilya, Çin Hindistan, Rusya, Meksika, Endonezya ve Türkiye 1990-2011	Panel veri	DYY/ piyasa büyüklüğü, ekonomik istikrar, dışa açıklık, işgücü maliyeti, sermaye stoku, döviz kuru ve enflasyon	Piyasa büyüklüğü, ekonomik istikrar ve dışa açıklık ile DYY arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, işgücü maliyeti, sermaye stoku ve reel döviz kurunun DYY üzerinde bir etkisinin olmadığı belirtilmiştir. Diğer taraftan, DYY ile ekonomik istikrar ve enflasyon oranı arasında negatif bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.
Nicet, Rougier (2016)	Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) 1985-2009	Çekim modeli	DYY/ GSYH, mesafe, ortak dil ve makroekonomik istikrarsızlık	GSYH, ortak dilin DYY'yi olumlu etkilediği, mesafe ve makroekonomik istikrarsızlığın ise DYY'yi olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir.
Nur ve Dilber (2017)	GOÜ- 18 ülke 1996-2014	Panel veri	DYY/ dışa açıklık, yolsuzluk, teknoloji, istihdam, hukukun üstünlüğü, altyapı ve borç stoku	Dışa açıklık, yolsuzluk, teknoloji, istihdam, hukukun üstünlüğünün DYY'yi olumlu, altyapı ve borç stokunun ise DYY'yi olumsuz yönde etkilediği gözlemlenmiştir.
Erdoğan (2017)	GOÜ- Türkiye ve Latin Ülkesi (Şili, Brezilya, Arjantin ve Meksika) 1980-2012	EKK ve ARDL hata düzeltme	DYY/ dışa açıklık, enflasyon oranı ve kişi başı milli gelir	Latin ülkeleri üzerinde DYY girişi bakımından en önemli değişkenin dışa açıklık olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'de ise enflasyon oranı ve kişi başına milli gelirin DYY girişlerinde önemli bir etkisinin olduğu gözlemlenmiştir

Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmalar incelendiğinde, DYY girişlerinde en önemli belirleyicinin ekonomik göstergeler olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca kurumsal kalitenin unsurlarından olan piyasa büyüklüğünün ve altyapı gelişmişliğinin DYY üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu görülmektedir.

3.2. TEK ÜLKELİ ÇALIŞMALAR

3.2.1. Gelişmiş Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmalar

Ray (1989) yapmış olduğu çalışmada, 1979-1985 yılları arası verileri ile ABD’de DYY belirleyicilerini zaman serileri ve regresyon modeli ile analiz etmiştir. Analizde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler döviz kuru, ekonomik büyüme, dış ticaret kısıtlamaları, istihdam, işsizliktir. Bulgular sonucunda, ABD’ye gelen doğrudan yabancı yatırımlarda döviz kuru ve ekonomik büyümenin olumlu yönde önemli bir etkisinin olduğu ve tarife dışı dış ticaret kısıtlamalarının DYY girişini negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak, ABD’ye yapılan doğrudan yabancı yatırımların süresi arttıkça istihdamın da artacağı ve paralelinde bunun, işsizlik sorununa olumlu etki edeceği belirtilmiştir.

Tsai (1991) çalışmasında, 1958 ile 1985 arası verilerini kullanarak EKK, zaman serisi ve regresyon yöntemi ile Tayvan’ın ekonomisini analiz etmeye çalışmıştır. Modelde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler ekonomik performans ve GSYH’dir. Analiz sonucuna göre, ekonomik performansın ve GSYH’nin DYY’yi etkilemediği tespit edilmiştir.

Masayuki ve Razafimahefa (2005) çalışmalarında, 1980-2001 dönemi için Japonya’da DYY belirleyicilerini regresyon ve zaman serisi ile incelemişlerdir. Modelde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler piyasa büyüklüğü, döviz kuru, enflasyon ve yeşil alan tesis maliyetidir. Bulgular sonucunda, piyasa büyüklüğünün ve düşük maliyetli yeşil alan tesisinin DYY girişleri üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Diğer taraftan, döviz kuru oynaklığı ve yüksek enflasyon oranlarının DYY girişlerini olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Rodriguez ve Pallas (2008) çalışmalarında, 1993-2002 dönemi İspanya’da DYY belirleyicilerini EKK ve panel veri analizi ile incelemişlerdir. Analizde kullanılan

bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler işgücü verimliliği, ücret maliyeti, ihracat kapasitesi, enflasyon ve ekonomik göstergelerdir. Ampirik bulgular sonucunda, işgücü verimliliği ile ücret maliyetleri arasındaki farkın önemli bir etken ve bu değişkenlerin DYY'nin de belirleyicileri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, ihracat kapasitesi ve ekonomik göstergelerin DYY çekmede olumlu bir etkisi görülürken, diğer taraftan yüksek enflasyonun DYY'yi negatif yönde etkilediği gözlemlenmiştir.

Subasat ve Bellos (2013) çalışmalarında, 1985-2008 verileriyle 18 Latin Amerika ülkesinde yönetimin DYY üzerindeki etkisini çekim modeli ile analiz etmişlerdir. Modelde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler GSYH, yönetim, yolsuzluk ve uzaklıktır. Analiz sonucunda, GSYH'nin DYY'yi pozitif etkilediği, uzaklık, yolsuzluk ve kötü yönetim politikalarının ise DYY'yi negatif yönde etkilediği gözlemlenmiştir.

Tablo 3.3. Gelişmiş Olan Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmaların Literatür Özeti (Tek Ülkeli Çalışmalar)

Yazar(lar)	Ülke(ler) ve Dönemi	Yöntem	Bağımlı Değişken/ Bağımsız Değişkenler	Sonuç
Ray (1989)	GÜ- ABD 1979-1985	Zaman serisi ve regresyon	DYY/ döviz kuru, ekonomik büyüme, dış ticaret kısıtlamaları, istihdam ve işsizlik	ABD'ye gelen DYY'lere, döviz kuru ve ekonomik büyümenin olumlu yönde bir etkisinin olduğu ve tarife dışı dış ticaret kısıtlamalarının DYY girişini negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, ABD'ye yapılan DYY'lerin süresi artıktça istihdamında artacağı ve paralelinde bunun işsizlik sorununa olumlu bir etki edeceği belirtilmiştir.
Tsai (1991)	GÜ- Tayvan 1958-1985	EKK, zaman serisi ve regresyon	DYY/ ekonomik performans ve GSYH	Ekonomik performansın ve GSYH'nin DYY'yi etkilemediği tespit edilmiştir.
Masayuki ve Razafimahefa (2005)	GÜ- Japonya 1980-2001	Regresyon ve zaman serisi	DYY/ piyasa büyüklüğü, döviz kuru, enflasyon ve yeşil alan tesis maliyeti	Piyasa büyüklüğünün ve düşük maliyetli yeşil alan tesisinin DYY girişleri üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Diğer taraftan, döviz kuru oynaklığı ve yüksek enflasyon oranlarının DYY girişlerini olumsuz etkilediği tespit edilmiştir.
Rodriguez ve Pallas (2008)	GÜ- İspanya 1993-2002	EKK ve panel veri	DYY/ işgücü verimliliği, ücret maliyeti, ihracat kapasitesi, yüksek enflasyon ve ekonomik göstergeler	İşgücü verimliliği ve ücret maliyeti önemli bir belirleyici olduğu, ayrıca ihracat kapasitesi ve ekonomik göstergelerin DYY'yi pozitif, yüksek enflasyonun ise negatif yönde etkilediği bulunmuştur
Subasat ve Bellos (2013)	18 Latin Amerika 1985-2008	Çekim modeli	DYY/ GSYH, yönetim, yolsuzluk ve uzaklık	GSYH'nin DYY'yi pozitif etkilediği, uzaklık, yolsuzluk ve kötü yönetim politikalarının DYY'yi negatif yönde etkilediği gözlemlenmiştir.

Gelişmiş Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmalar incelendiğinde, yüksek enflasyon ve döviz kuru oynaklığının sadece gelişmekte olan ülkeleri değil ekonomik performansı yüksek olan gelişmiş olan ülkeleri de olumsuz etkilediği ve bu değişkenlerin DYY girişlerini azalttığı görülmektedir.

3.2.2. Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmalar

Cheng ve Kwan (2000) yaptıkları çalışmada, 1985-1995 dönemi verileri ile Çin'deki 29 bölgede DYY belirleyicilerini Dinamik Panel Regresyonu ile analiz etmişlerdir. Çalışmada DYY bağımlı değişken, pazar büyüklüğü, altyapı, ücret maliyeti, tercihli politikalar ve eğitim ise bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda, DYY girişlerinde, bölgesel pazar büyüklüğü, altyapı hizmetleri ve tercihli politikaların pozitif, ücret maliyetinin ise negatif etkide bulunduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca, eğitimin DYY üzerinde bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Kerr ve Peter (2001) çalışmalarında, 1980-1998 dönemi verileri ile Çin'de DYY belirleyicilerini en küçük kareler, zaman serileri ve eşbütünleşme VAR modeli ile analiz etmişlerdir. Analizde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler ücret maliyeti, döviz kuru, faiz oranı, vergi rejimi ve dışa açıklıktır. Bulgular sonucunda, faiz oranının DYY üzerinde bir etkisinin olmadığı ve diğer tüm değişkenlerin DYY girişlerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Shan (2002) araştırmasında, 1986.1-1998.4 dönemini üçer aylık verilerle Çin'deki DYY belirleyicilerini VAR, nedensellik ve zaman serisi aracılığıyla analiz etmiştir. Analizde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler üretim artışı, GSYH, ücret maliyeti, döviz kuru ve bölgesel gelişmelerdir. Analiz sonucunda, üretim artışı veya çıktısı ile DYY arasında çift yönlü bir nedenselliğin olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, DYY'yi etkileyen en önemli değişkenlerin GSYH, ücret maliyeti, bölgesel gelişmeler ve döviz kuru oynaklığı olduğu tespit edilmiştir.

Onyeiwu ve Shrestha (2004) çalışmalarında, 1975 ve 1999 dönemi verileri ile zaman serileri, nedensellik ve panel veri analizini uygulayarak seçtikleri 29 Afrika ülkesinde DYY belirleyicilerini incelemişlerdir. Analizde yer verilen bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler ekonomik büyüme, enflasyon, ekonomik açıklık, doğal kaynaklar, uluslararası rezervler, altyapı ve siyasi haklardır. Analiz sonucunda, DYY ile ekonomik büyüme, enflasyon, ekonominin açıklığı, uluslararası rezervler ve doğal

kaynak kapasitesi arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiş olup, altyapı ve siyasi hakların DYY kararlarında önemsiz olduğu ve DYY kararlarını etkilemediği gözlemlenmiştir.

Kristjansdottir (2005) çalışmasında, 1989-1999 verileriyle İzlanda'da DYY belirleyicilerini çekim modeli yardımıyla analiz etmiştir. Modelde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler pazar büyüklüğü, uzaklık, nüfus ve GSYH'dir. Analiz sonucunda, GSYH, pazar büyüklüğü DYY'yi pozitif etkilerken, nüfus ve uzaklığın ise DYY'yi negatif olarak etkilediği gözlemlenmiştir.

Ramirez (2006) çalışmasında, 1960-2001 dönemi verileriyle Şili ekonomisi için DYY belirleyicilerini zaman serileri, eş bütünleşme ve nedensellik analizi ile test etmiştir. Analizde yer verilen bağımlı değişken DYY ve bağımsız değişkenler ise GSYH, piyasa hacmi, döviz kuru ve dış borçlardır. Analiz sonucunda, GSYH ve piyasa hacminin DYY'yi pozitif, döviz kuru ve dış borç seviyesinin ise DYY'yi negatif yönde etkilediği gözlemlenmiştir.

Bouoiyour (2007) çalışmasında, 1960-2001 dönemi verileri ile Fas'da DYY belirleyicilerini eşbütünleşme ve nedensellik analizi ile incelemiştir. Analizde yer verilen bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler yapısal reform, özelleştirme politikaları ve ticari açıklıktır. Analiz sonucunda, DYY'nin Fas ekonomisinin gelişiminde anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiş olup ayrıca, yapısal reform ve özelleştirme politikaları ile DYY arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı ortaya konulmuştur. Bunlara ek olarak, ticari açıklıktaki gelişme ve liberalleşmenin DYY'yi pozitif yönde etkilediği gözlemlenmiştir.

Ang (2008) çalışmasında, 1960-2005 dönemi verileriyle Malezya ekonomisinin DYY belirleyicilerini varyans ve zaman serileriyle analiz etmiştir. Analizde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler GSYH, reel döviz kuru, dış ticaret açığı, ekonomik büyüme ve vergi oranlarıdır. Analiz sonucunda, DYY çekmede en önemli değişkenlerin GSYH ve reel döviz kurunun olduğu, dış ticaret açıklığının ve ekonomik büyümenin ise DYY'yi pozitif olarak etkilediği ortaya konulmuştur. Ayrıca yüksek vergi oranlarının DYY girişini olumsuz etkilediği gözlemlenmiştir.

Jafarnejad vd. (2009) çalışmalarında, 1991-2006 dönemi verileriyle İran'daki DYY belirleyicilerini yapısal VAR modeli, regresyon ve zaman serisi ile analiz

etmişlerdir. Çalışmada kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler GSYH, ticari açıklık, enflasyon oranı, petrol üretimi, altyapı ve piyasa büyüklüğüdür. Analiz sonucunda, GSYH ve ticari açıklığın DYY girişlerini pozitif, enflasyon oranı ve petrol üretiminin ise DYY'yi negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak, altyapı ve piyasa büyüklüğünün DYY çekmede önemli değişkenler olduğu ortaya konulmuştur.

Masuku ve Dlamini (2009) yapmış oldukları çalışmada, 1980-2001 dönemi ile Svaziland'da DYY belirleyicilerini eş bütünleşme, hata düzelme, EKK ve granger nedensellik modeli ile analiz etmişlerdir. Modelde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler altyapı, dış ticaret, ekonomik istikrar ve piyasa büyüklüğüdür. Analiz sonucunda, altyapı, dış ticaret, iç ve dış ekonomik istikrar ve piyasa büyüklüğünün DYY girişlerinde pozitif anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Boermans ve diğerleri (2009) araştırmalarında, 1995-2006 dönemi verileriyle Çin'in 31 bölgesine ait DYY belirleyicilerini panel eşbütünleşme ve nedensellik analizi ile incelemişlerdir. Modelde DYY bağımlı değişken, ücret maliyeti, ekonomik coğrafya, altyapı ve piyasa büyüklüğü ise bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda, ücret maliyetinin ve alt yapı hizmetlerinin DYY çekmede önemli bir etken olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, piyasa büyüklüğü ve potansiyelinin DYY girişlerinde pozitif bir etkisinin olduğu gözlemlenmiştir.

Khrawish ve Siam (2010) çalışmalarında, 1997-2007 dönemi verileriyle Ürdün ekonomisinin DYY belirleyicilerini Çoklu Doğrusal Regresyon modeli analiz etmişlerdir. Çalışmada kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler GSYH, döviz kuru, enflasyon oranı, bütçe dengesi ve ekonomik büyümedir. Analiz sonucunda, GSYH, döviz kuru, enflasyon oranı, ödemeler ve bütçe dengesi ile büyüme oranının DYY girişlerini etkilediği ve DYY'nin en önemli belirleyicileri olduğu tespit edilmiştir.

Khan ve Nawaz (2010) araştırmalarında, 1970-2004 dönemi verileriyle Pakistan'da DYY belirleyicilerini regresyon modeli ile analiz etmişlerdir. Analizde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler gümrük vergisi, ihracat, büyüme oranı, GSYH ve döviz kurudur. Analiz sonucunda, gümrük vergisi, ihracat, büyüme oranı ve GSYH'nin DYY'yi pozitif, döviz kurunun ise DYY'yi negatif yönde etkilediği gözlemlenmiştir.

Cuyvers ve diğerleri (2011) yaptıkları çalışmada, 1995-2005 verilerini kullanarak Kamboçya’da DYY belirleyicilerini zaman serileri, birim kök ve panel veri seti ile test etmeye çalışmışlardır. Analizde, Kamboçya’ya yatırım yapan 15 ülke dikkate alınmıştır. Modelde DYY bağımlı değişken, enflasyon oranı, coğrafi uzaklık ve döviz kuru ise bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda, coğrafi mesafenin DYY girişlerini olumsuz, döviz kurunun ise olumlu yönde etkilediği gözlemlenmiştir. Ayrıca enflasyon oranı ile DYY arasında istatistiksel düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Mohiuddin ve Abdus Salam (2011) araştırmalarında, 1974-2008 dönemi verileri ile Pakistan’daki DYY belirleyicilerini zaman serileri analizi, eş bütünleşme, birim kök, vektör hata düzeltme modeli ile test etmişlerdir. Çalışmada kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler dışa açıklık, GSYH, politik risk ve döviz kurudur. Analiz sonucunda, GSYH, dışa açıklık, politik risk ve döviz kurunun DYY’yi pozitif ve anlamlı olarak etkilediği ortaya konulmuştur.

Sichei ve Kinyondo (2012) yaptıkları çalışmada, 1980-2009 döneminde 45 Afrika ülkesinde DYY belirleyicilerini dinamik panel veri modeliyle analiz etmişlerdir. Çalışmada kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler doğal kaynaklar, GSYH, dışa açıklık ve politik yönetimidir. Analiz sonucunda, doğal kaynaklar, GSYH ve dışa açıklığın DYY’yi pozitif yönde etkilediği, politik yönetimin ise DYY kararlarında önemli bir etken olmadığı gözlemlenmiştir.

Mohammadvandnahidi vd. (2012) yaptıkları çalışmada, 1975-2007 dönemi verileriyle İran’daki DYY belirleyicilerini ARDL sınır testi, hata düzeltme yöntemiyle analiz etmişlerdir. Araştırmada DYY bağımlı değişken, altyapı, döviz kuru, ticari açıklık, savaş ve kargaşa ise bağımsız değişkenler olarak modele eklenmiştir. Analiz sonucunda, uzun dönemde altyapı, döviz kuru ve ticari açıklığın DYY girişlerini pozitif, savaş ve kargaşanın ise DYY’yi negatif yönde etkilediği ortaya konulmuştur.

Alavinasab (2013) araştırmasında, 1991-2009 dönemine ilişkin verilerle İran’daki DYY belirleyicilerini en küçük kareler yöntemiyle analiz etmiştir. Analizde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler GSYH, altyapı ve kamu tüketimidir. Analiz sonucunda, kamu tüketimi dışındaki tüm değişkenlerin DYY girişlerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ve İran’a yapılan DYY’lerin pazar arayışından kaynaklandığı belirtilmiştir.

Chan ve diğerkleri (2014) alışmalarında, 1995-2010 dönemi verileri ile Çin Bölgesi için DYY belirleyicilerini Panel veri, Johansen, eşbütünleşme ve granger nedensellik analizleri ile test etmişlerdir. Analizde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler ekonomik büyüme, altyapı, pazar büyüklüğü ve GSYH'dir. Ampirik bulgular sonucunda, ekonomik büyüme ile DYY arasında kısa ve uzun dönemde çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu, GSYH, pazar büyüklüğü ve altyapı hizmetlerinin DYY'yi olumlu yönde etkilediği gözlemlenmiştir.

Schffler ve diğerkleri (2014) yaptıkları çalışmada, 1990-2010 dönemi verileriyle ek Cumhuriyeti'nde DYY gerçekleştiren Alman firmaların, DYY zerindeki etkisini çekim modeli ile analiz etmişlerdir. Analizde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler GSYH, uzaklık ve işgücü maliyetleridir. Analiz sonucunda, GSYH ve ek Cumhuriyetinde ucuz olan işgücünün DYY üzerinde pozitif, uzaklığın ise DYY üzerinde negatif bir etkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, ek Cumhuriyetinde faaliyet gösteren Alman ÇUŞ'lerin, DYY üzerinde önemli bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Bekhet ve Al-Smadi (2015) alışmalarında, 1978-2012 yıllık verileri ile Ürdün'n DYY belirleyicilerini sınır testi, hata düzeltme ve granger nedensellik modeli ile analiz etmişlerdir. Analizde DYY bağımlı değişken, GSYH, enflasyon, dışa açıklık ve kredi oranı ise bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda, uzun dönemde DYY ile enflasyon arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiş olup, kısa dönemde ise bu iki değişken arasında bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Silveira vd. (2017) araştırmalarında, 2001-2013 dönemi verileri ile Brezilya'daki DYY belirleyicilerini vektör hata düzeltme, granger nedensellik ve johansen eşbütünleşme analizi ile incelemişlerdir. Modelde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler ücretler, verimlilik düzeyi, enflasyon oranı, ekonomik istikrar ve döviz kurudur. Analiz sonucunda, ekonomik göstergeler, ücretler ve verimlilik düzeyinin DYY'yi pozitif yönde etkilediği ortaya konulmuştur. Ayrıca, ekonomik istikrar, enflasyon oranı ve döviz kuru değişkeninin DYY üzerinde istatistiki olarak anlamlı olduğu gözlemlenmiş olup, DYY ile enflasyon oranı arasında ise negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3.4. Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmaların Literatür Özeti (Tek Ülkeli Çalışmalar)

Yazar(lar)	Ülke(ler) ve Dönemi	Yöntem	Bağımlı Değişken/ Bağımsız Değişkenler	Sonuç
Cheng ve Kwan (2000)	GÜ- Çin 1985-1995	Dinamik Panel Regresyonu	DYY/ Pazar büyüklüğü, altyapı, ücret maliyeti, tercihli politikalar ve eğitim	DYY girişlerinde, bölgesel pazar büyüklüğü, altyapı hizmetleri ve tercihli politikaların pozitif, ücret maliyetinin ise negatif bir etkide bulunduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca, eğitimin DYY üzerinde bir etkisinin olmadığı da tespit edilmiştir.
Kerr ve Peter (2001)	GÜ- Çin 1980-1998	EKK, zaman serileri, eşbütünleşme VAR modeli	DYY/ ücret maliyeti, döviz kuru, faiz oranı, vergi sistemi ve dışa açıklık	Faiz oranının DYY üzerinde bir etkisinin olmadığı ve diğer tüm değişkenlerin DYY girişlerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir.
Shan (2002)	GÜ- Çin 1986.1-1998.4	VAR, nedensellik, zaman serisi	DYY/ üretim artışı, GSYH, ücret maliyeti, döviz kuru ve bölgesel gelişmeler	DYY ile üretim artışı arasında çift yönlü bir nedensellik olduğu, GSYH, ücret maliyeti, döviz kuru ve bölgesel gelişmelerin DYY'nin önemli belirleyicileri olduğu gözlemlenmiştir.
Onyeiwu ve Shrestha (2004)	GOÜ- Afrika 1975-1999	Panel veri, zaman serileri, nedensellik	DYY/ ekonomik büyüme, enflasyon, ekonomik açıklık, doğal kaynaklar, uluslararası rezervler, altyapı ve siyasi haklar	DYY ile ekonomik büyüme, enflasyon, ekonominin açıklığı, uluslararası rezervler ve doğal kaynak kapasitesi arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiş olup, altyapı ve siyasi hakların DYY kararlarında önemsiz olduğu ve DYY kararlarını etkilemediği gözlemlenmiştir
Kristjansdottir (2005)	İzlanda 1989-1999	Çekim modeli	DYY/ pazar büyüklüğü, uzaklık, nüfus ve GSYH	GSYH, pazar büyüklüğü DYY'yi pozitif etkilerken, nüfus ve uzaklığın ise DYY'yi negatif olarak etkilediği gözlemlenmiştir.
Ramirez (2006)	GOÜ- Şili 1960-2001	Zaman serileri, eşbütünleşme ve nedensellik	DYY/ GSYH, piyasa hacmi, döviz kuru ve dış borçlar	GSYH ve piyasa hacminin DYY'yi pozitif, döviz kuru ve dış borç seviyesinin ise DYY'yi negatif yönde etkilediği gözlemlenmiştir.
Bouoiyour (2007)	GOÜ- Fas 1960-2001	Regresyon, eşbütünleşme, zaman serileri ve nedensellik	DYY/ yapısal reform, özelleştirme politikaları ve ticari açıklık	DYY'nin Fas ekonomisinin gelişiminde anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiş olup ayrıca, yapısal reform ve özelleştirme politikaları ile DYY arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı ortaya konulmuştur. Bunlara ek olarak, ticari açıklıktaki gelişme ve liberalleşmenin DYY'yi pozitif yönde etkilediği gözlemlenmiştir.

Tablo 3.4. (Devamı)

Ang (2008)	GOÜ- Malezya 1960-2005	Zaman serisi, varyans	DYY/ GSYH, reel döviz kuru, dış ticaret açığı, ekonomik büyüme ve vergi oranları	GSYH, reel döviz kuru, dış ticaret açığı ve ekonomik büyümenin DYY' pozitif, yüksek vergi oranlarının ise DYY'yi negatif yönde etkilediği gözlemlenmiştir.
Jafarnejad vd. (2009)	GOÜ- İran 1991-2006	Yapısal VAR, regresyon ve zaman serisi	DYY/ GSYH, ticari açıklık, enflasyon oranı, petrol üretimi, altyapı ve piyasa büyüklüğü	GSYH ve ticari açıklığın DYY'yi pozitif, enflasyon oranı ve petrol üretiminin ise DYY'yi negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca, altyapı ve piyasa büyüklüğünün DYY'nin önemli belirleyicileri olduğu gözlemlenmiştir.
Masuku ve Dlamini (2009)	GOÜ- Svaziland 1980-2001	Eş bütünleşme ve hata düzeltme modeli, EKK, granger, nedensellik	DYY/ altyapı, dış ticaret, ekonomik istikrar ve piyasa büyüklüğü	Altyapı, dış ticaret, iç ve dış ekonomik istikrar ve piyasa büyüklüğünün DYY girişlerinde pozitif anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.
Boermans vd. (2009)	GÜ- Çin 1995-2006	Sabit panel veri, birim kök, eşbütünleşme ve nedensellik	DYY/ ücret maliyeti, ekonomik coğrafya, altyapı ve piyasa büyüklüğü	Ücret maliyetinin ve alt yapı hizmetlerinin DYY çekmede önemli bir etken olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, piyasa büyüklüğü ve potansiyelinin DYY girişlerinde pozitif yönlü bir etkisinin olduğu gözlemlenmiştir.
Khrawish ve Siam (2010)	GOÜ- Ürdün 1997-2007	Çoklu doğrusal regresyon	DYY/ GSYH, döviz kuru, enflasyon oranı, bütçe dengesi ve ekonomik büyüme	GSYH, döviz kuru, enflasyon oranı, ödemeler ve bütçe dengesi ile büyüme oranının DYY girişlerini etkilediği ve DYY'nin en önemli belirleyicileri olduğu tespit edilmiştir.
Khan ve Nawaz (2010)	GOÜ- Pakistan 1970-2004	Regresyon	DYY/gümrük vergisi, ihracat, büyüme oranı, GSYH ve döviz kuru	Gümrük vergisi, ihracat, büyüme oranı ve GSYH'nin DYY'yi pozitif, döviz kurunun ise DYY'yi negatif yönde etkilediği gözlemlenmiştir.
Cuyvers vd. (2011)	GOÜ- Kamboçya 1995-2005	Panel veri, zaman serisi, birim kök	DYY/ enflasyon oranı, coğrafi uzaklık ve döviz kuru	Enflasyon oranı ile DYY arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ve coğrafi uzaklığın DYY'yi olumsuz, döviz kurunun ise DYY'yi olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.
Mohiuddin ve abdussalam (2011)	GOÜ- Pakistan 1974-2008	Zaman serisi, eş bütünleşme ve vektör hata düzeltme	DYY/ dışa açıklık, GSYH, politik risk ve döviz kuru	Dışa açıklık, GSYH, politik risk ve döviz kurunun DYY'yi pozitif ve anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir.

Tablo 3.4. (Devamı)

Sichei ve Kinyondo (2012)	GOÜ- Afrika 1980-2009	Dinamik panel veri	DYY/ doğal kaynaklar, GSYH, dışa açıklık ve politik yönetim	Doğal kaynaklar, GSYH, dışa açıklığın DYY'yi pozitif yönde etkilediği ve politik yönetimin DYY kararlarında önemli bir etken olmadığı gözlemlenmiştir.
Mohammadvandnahidi vd. (2012)	GOÜ- İran 1975-2007	Sınır testi ARDL, hata düzeltme	DYY/ altyapı, döviz kuru, ticari açıklık, savaş ve kargaşa	Uzun dönemde altyapı, döviz kuru ve ticari açıklığın DYY girişlerini pozitif, savaş ve kargaşanın ise negatif yönde etkilediği ortaya konulmuştur.
Alavinasab (2013)	GOÜ- İran 1991-2009	Regresyon, EKK	DYY/ GSYH, altyapı ve kamu tüketimi	Kamu tüketimi dışındaki tüm değişkenlerin DYY girişlerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ve İran'a yapılan DYY'lerin pazar arayışından kaynaklandığı belirtilmiştir.
Chan vd. (2014)	GÜ- Çin 1995-2010	Panel veri Johansen, eş bütünleşme ve granger nedensellik	DYY/ ekonomik büyüme, GSYH, altyapı ve pazar büyüklüğü	Ekonomik büyüme ile DYY arasında kısa ve uzun dönemde çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu, GSYH, pazar büyüklüğü ve altyapı hizmetlerinin DYY'yi olumlu yönde etkilediği gözlemlenmiştir.
Schäffler vd. (2014)	Çek Cumhuriyeti 1990-2010	Çekim modeli	DYY/ GSYH, işgücü maliyeti ve uzaklık	GSYH ve Çek Cumhuriyetinde ucuz olan işgücünün DYY üzerinde pozitif, uzaklığın ise negatif bir etkisinin bulunduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, Çek Cumhuriyetinde faaliyet gösteren Alman ÇUŞ'lerin, DYY üzerinde önemli bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.
Bekhet ve Al-Smadi (2015)	GOÜ- Ürdün 1978-2012	Sınır testi, hata düzeltme modeli ve granger nedensellik	DYY/ enflasyon oranı, GSYH, dışa açıklık ve kredi oranı	Uzun dönemde DYY ile enflasyon oranı arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi gözlemlenirken kısa dönemde ise herhangi bir ilişki tespit edilememiştir.
Silveira vd. (2017)	GOÜ-Brezilya 2001-2013	Vektör hata düzeltme, granger nedensellik ve johansen eşbütünleşme	DYY/ ücretler, verimlilik düzeyi, enflasyon oranı, ekonomik istikrar ve döviz kuru	Ekonomik göstergeler, ücretler ve verimlilik düzeyinin DYY'yi pozitif yönde etkilediği ortaya konulmuştur. Ayrıca, ekonomik istikrar, enflasyon oranı ve döviz kuru değişkeninin DYY üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Bunlara ek olarak, DYY ile enflasyon oranı arasında negatif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Gelişmekte olan Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmalar incelendiğinde, DYY belirleyicilerinin ülkelerin ekonomik yapısına ve gelişmişlik düzeyine göre değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir. Diğer taraftan, GSYH'nin diğer değişkenlere göre DYY üzerinde daha belirleyici bir rol üstlendiği gözlemlenmektedir.

3.3. TÜRKİYE ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Erdal ve Tatoğlu (2002) yaptıkları çalışmada, Türkiye'de DYY'lerin yerel belirleyicilerini 1980-1998 yılları arası verilerle zaman serisi ve johansen eşbütünleşme modelini kullanarak analiz etmiştir. Modelde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler pazar büyüklüğü, altyapı, dışa açıklık, döviz kuru oynaklığı ve ekonomik istikrardır. Yapılan analiz sonucunda, pazar büyüklüğü, dışa açıklık ve altyapının gelişmişlik düzeyi ile DYY arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki gözlemlenmiştir. Ayrıca, Türkiye'de döviz kuru oynaklığı ve ekonomik istikrarın DYY üzerinde negatif etkisinin olduğu ve bu iki değişkenin DYY girişlerini olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır.

Deichman vd. (2003) çalışmalarında 1980-2000 dönemi verileriyle Türkiye'de DYY'nin bölgesel belirleyicilerini regresyon modeli yardımıyla analiz etmeye çalışmışlardır. Yapılan analizde, Türkiye'de faaliyet gösteren 293 şirketin yatırım kararlarını belirleyen GSYH, altyapı hizmetleri, nitelikli işgücü, bölge banka kredileri payı, tarımsal üretim payı ve kamu harcamaları bağımsız değişkenler iken DYY bağımlı değişken olarak modele eklenmiştir. Analiz sonucunda, kamu harcamaları dışında kalan bütün değişkenlerin katsayılarının anlamlı olduğu ve bölgedeki ulaşım olanakları, kalkınmışlık düzeyi, finansal imkânların DYY girişini olumlu yönde etkilediği gözlemlenmiştir. Ayrıca, DYY ile bölgedeki altyapı hizmetleri, GSYH ve bölge banka kredileri payı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu, diğer değişkenler için bulunan katsayıların ise istatistikî açıdan anlamsız olduğu görülmüştür. Bunlara ek olarak, nitelikli işgücü, tarımın ekonomi içindeki payı ve kamu harcamaları ile DYY arasında negatif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Kaya (2003) çalışmasında, 1970-2000 dönemi verileriyle Türkiye'de DYY belirleyicilerini regresyon, zaman serisi, birim kök, EKK ve eş bütünleşme modeli ile analiz etmiştir. Modelde DYY bağımlı değişken, GSMH, enflasyon oranı, reel döviz kuru oynaklığı, ücretlerdeki değişmeler, grevlerle kaybolan işgünü ve uluslararası net

rezervler ise bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır. Analiz sonucunda, GSMH ve ücretlerdeki değişmelerin DYY girişlerinin en önemli belirleyicileri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, politik ve siyasi riskler ile enflasyon oranının istatistiki açıdan anlamsız olduğu ortaya konulmuştur.

Yapraklı (2006) araştırmasında, 1970-2006 verileri ile Türkiye’de DYY’nin ekonomik belirleyicilerini Johansen çoklu eş bütünleşme, hata düzeltme, granger nedensellik ile analiz etmeye çalışmıştır. Çalışmada kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler GSYH, işgücü maliyeti, reel döviz kuru, dışa açıklık oranı ve dış ticaret açığıdır. Analiz sonucunda, DYY’nin GSYH ve dışa açıklıktan pozitif yönde etkilendiği, işgücü maliyeti, reel döviz kuru ve dış ticaret açığından ise negatif olarak etkilendiği tespit edilmiştir. Ayrıca, DYY ile döviz kuru ve DYY ile GSYH arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu gözlemlenmiştir.

Kurtaran (2007) çalışmasında, 1980-2006 verileriyle Türkiye’de DYY kararları ve belirleyicilerini çoklu regresyon modeli ile test etmiştir. Çalışmada kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler ise açıklık oranı, teşvikler, GSMH ve pazar büyüklüğü olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda, DYY kararlarında açıklık oranı, teşvikler, GSMH ve pazar büyüklüğünün çok etkili olduğu ve bu değişkenlerin DYY’yi pozitif yönde etkilediği ortaya konulmuştur.

Karagöz (2007) yaptığı çalışmada, 1970-2005 dönemi verilerini kullanarak, Türkiye’de DYY belirleyicilerini johansen eşbütünleşme, granger nedensellik ve zaman serisi ile incelemiştir. Analizde DYY bağımlı değişken, GSYH, ticari açıklık, dışa açıklık, sermaye stoku, altyapı, beşeri sermaye ve politik istikrar ise bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır. Analiz sonucunda, ekonomik büyüklük, ticari açıklık ve sermaye stokunun DYY’yi pozitif yönde, beşeri sermaye ve altyapının ise DYY’yi negatif yönde etkilediği gözlemlenmiştir. Ayrıca DYY ile dışa açıklık arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Berköz ve Türk (2007), Türkiye’de DYY’nin temel belirleyicilerini 1990-2003 yılları arası verileri kullanarak regresyon ve EKK yöntemiyle analiz etmişlerdir. Analizde DYY bağımlı değişken, altyapı, nüfus artışı ve GSYH bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda, altyapı hizmetleri, nüfus artışı ve GSYH’nin DYY’yi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Kar ve Tatlısöz (2008) yaptıkları çalışmada, Türkiye'ye gelen DYY'nin belirleyicilerini 1980-2003 verilerini kullanarak Granger nedensellik, johansen eşbütünleşme ve EKK yöntemiyle analiz etmişlerdir. Analizde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler uluslararası net rezervler, reel döviz kuru, GSMH, dışa açıklık oranı, elektrik enerjisi üretim endeksi, işgücü maliyetleri ve yatırım teşvikleridir. Analiz sonucunda, DYY ile uluslararası net rezervler, GSMH, dışa açıklık oranı, elektrik enerjisi üretim endeksi ve yatırım teşvikleri arasında pozitif bir ilişkinin olduğu gözlemlenirken, DYY ile reel döviz kuru ve DYY ile işgücü maliyetleri arasında ise negatif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Susam (2008) çalışmasında, 1998:1- 2007:4 dönemi verileriyle Türkiye'de DYY belirleyicilerini EKK, regresyon modeliyle analiz etmiştir. Çalışmada kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler dışa açıklık, bütçe açığı, kamu kesimi payı, yurtiçi yatırımlar, enflasyon oranı ve büyüme hızıdır. Analiz sonucunda, dışa açıklık, bütçe açığı, kamu kesimi payı ve yurt içi yatırımlar ile DYY arasında pozitif, DYY ile enflasyon oranı ve büyüme hızı arasında ise negatif yönlü bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir.

Tarı ve Bıdırdı (2009) çalışmalarında, 1990-2006 döneminde Türkiye'de DYY belirleyicilerini Johansen çoklu eşbütünleşme modeliyle analiz etmişlerdir. Modelde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler dışa açıklık, GSMH, enflasyon, işgücü maliyetleri, piyasa büyüklüğü ve ekonomik istikrardır. Analiz sonucunda, DYY'lerin GSMH, pazar büyüklüğü ve dışa açıklıktan pozitif yönde etkilendiği enflasyon oranı, ücretler ve ekonomik istikrardan ise olumsuz yönde etkilendiği tespit edilmiştir.

Koyuncu (2010) araştırmasında, 1990-2009 dönemi verileriyle Türkiye'de DYY belirleyicilerini Yapısal VAR, nedensellik ve eş bütünleşme analizi ile test etmeye çalışmıştır. Analizde kullanılan bağımlı değişken, DYY, bağımsız değişkenler GSYH, dışa açıklık, net uluslararası rezervler, faiz oranı, döviz kurudur. Çalışma sonucunda, net uluslararası rezervler, dışa açıklık ve GSYH'deki olumlu gelişmelerin DYY girişlerini artırdığı ve bu değişkenlerin DYY'yi istatistiki açıdan anlamlı düzeyde etkilediği gözlemlenmiştir.

Aytekin (2011) araştırmasında, 1998-2010 verileri ile Türkiye'de DYY belirleyicilerini EKK ve çoklu regresyon modeli ile analiz etmiştir. Modelde, DYY

bağımlı değişken, GSYH, dış borç, faiz oranı ve döviz rezervleri bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır. Analiz sonucunda, döviz rezervleri ve GSYH ile DYY arasında pozitif, DYY ile dış borç stoku ve faiz oranı arasında ise negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Lebe ve Ersungur (2011) çalışmalarında, 1980-2007 dönemi verileriyle Türkiye’de DYY faktörlerini eş bütünleşme ve Granger nedensellik analizi ile incelemişlerdir. Analizde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler piyasa hacmi, dışa açıklık, faiz oranı, ekonomik istikrar ve hizmet sektörü verimliliğidir. Analiz sonucunda, DYY ile piyasa hacmi ve dışa açıklık arasında pozitif, DYY ile faiz oranı, ekonomik istikrar ve hizmet sektörü verimliliği arasında ise negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, ekonomik istikrar, piyasa hacmi ve faiz oranından DYY’ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu gözlemlenmiştir.

Aydemir ve Genç (2015) çalışmalarında, 1991:4-2014:3 dönemi verileriyle Türkiye’de DYY belirleyicilerini eş bütünleşme ve EKK yöntemiyle analiz etmişlerdir. Analizde kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler piyasa büyüklüğü, ticari açıklık, ücret maliyetleri, GSYH ve enflasyon oranı olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda, DYY girişlerini belirleyen en önemli faktörlerin piyasa büyüklüğü ile ticari açıklığın olduğu ve ücret maliyetleri dışında modelde kullanılan bütün değişkenlerin DYY üzerinde anlamlı etkilerinin olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, GSYH ve ticari açıklık ile DYY arasında pozitif, DYY ile enflasyon oranı arasında ise negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Çiftçi ve Yıldız (2015) araştırmalarında, 1974-2012 dönemi verileriyle Türkiye’de DYY’nin ekonomik belirleyicilerini ARDL sınır testi ve nedensellik analizi ile test etmişlerdir. Çalışmada kullanılan bağımlı değişken DYY, bağımsız değişkenler GSYH, reel döviz kuru, finansal gelişme, piyasa hacmi ve dış ticaret açığıdır. Analiz sonucunda, reel döviz kuru, GSYH, finansal gelişmenin DYY’yi pozitif yönde, dış ticaret açığının ise negatif yönde etkilediği ortaya konulmuştur. Ayrıca, dış ticaret açığının DYY üzerinde bir etkisinin olmadığı, GSYH’nin ise DYY üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Bunlara ek olarak, DYY’yi en çok etkileyen değişkenin piyasa hacmi olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3.5. Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmaların Literatür Özeti

Yazar(lar)	Ülke(ler) ve Dönemi	Yöntem	Bağımlı Değişken/ Bağımsız Değişkenler	Sonuç
Erdal ve Tataoğlu (2002)	Türkiye 1980-1998	Zaman serisi, johansen eşbütünleşme	DYY/ pazar büyüklüğü, altyapı, dışa açıklık, döviz kuru oynaklığı ve ekonomik istikrar	Pazar büyüklüğü, dışa açıklık ve altyapının gelişmişlik düzeyi ile DYY arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki gözlemlenmiştir. Ayrıca, Türkiye’de döviz kuru oynaklığı ve ekonomik istikrarın DYY üzerinde negatif etkisinin olduğu ve bu iki değişkenin DYY girişlerini olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır.
Deichman vd. (2003)	Türkiye 1980-2000	Regresyon	DYY/ GSYH, altyapı, nitelikli işgücü, bölge banka kredileri payı, ulaşım olanakları, kalkınmışlık düzeyi, finansal imkânlar, kamu harcamaları ve tarımsal üretim payı	Kamu harcamaları dışında kalan bütün katsayıların anlamlı olduğu ve bölgedeki ulaşım olanakları, kalkınmışlık düzeyi, finansal imkânların DYY girişini olumlu yönde etkilediği gözlemlenmiştir. Ayrıca, DYY ile bölgedeki altyapı hizmetleri, GSYİH ve bölge banka kredileri payı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu, diğer değişkenler için bulunan katsayıların ise istatistikî açıdan anlamsız olduğu ortaya konulmuştur. Bunlara ek olarak, nitelikli işgücü, tarımın ekonomi içindeki payı ve kamu harcamaları ile DYY arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir.
Kaya (2003)	Türkiye 1970-2000	Regresyon, zaman serisi, birim kök, EKK ve eş bütünleşme	DYY/ GSMH, enflasyon oranı, reel döviz kuru oynaklığı, ücretlerdeki değişmeler, uluslararası net rezervler, politik ve siyasi riskler	GSMH ve ücretlerdeki değişmelerin DYY’nin en önemli belirleyicileri olduğu ve enflasyon oranı, politik ve siyasi risklerin istatistikî açıdan önemsiz olduğu ortaya konulmuştur
Yapraklı (2006)	Türkiye 1970-2006	Johansen çoklu eş bütünleşme, hata düzeltme, granger nedensellik, zaman serisi	DYY/ GSYH, işgücü maliyeti, reel döviz kuru, dışa açıklık oranı ve dış ticaret açığı	DYY’nin GSYH ve dışa açıklıktan pozitif yönde etkilendiği, işgücü maliyeti, reel döviz kuru ve dış ticaret açısından ise negatif olarak etkilendiği tespit edilmiştir. Ayrıca, DYY ile döviz kuru ve DYY ile GSYH arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu gözlemlenmiştir.
Kurtaran (2007)	Türkiye 1980-2006	Çoklu regresyon	DYY/ açıklık oranı, teşvikler, GSMH ve pazar büyüklüğü	DYY kararlarında açıklık oranı, teşvikler, GSMH ve pazar büyüklüğünün çok etkili olduğu ve DYY’yi pozitif yönde etkilediği ortaya konulmuştur.

Tablo 3.5. (Devamı)

Karagöz (2007)	Türkiye 1970-2005	Johansen eşbütünleşme, granger nedensellik ve zaman serisi	DYY/ GSYH, ticari açıklık dışı açıklık, sermaye stoku, altyapı, beşeri sermaye ve politik istikrar serisi	Ekonomik büyüklük, ticari açıklık ve sermaye stokunun DYY'yi pozitif yönde, beşeri sermaye ve altyapının ise negatif yönde etkilediği görülmektedir. Ayrıca DYY ile dışı açıklık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir.
Berköz ve Türk (2007)	Türkiye 1990-2003	EKK ve regresyon	DYY/ altyapı, nüfus artışı, GSYH	Altyapı, nüfus artışı ve GSYH'nin DYY'yi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.
Kar ve Tatlısöz (2008)	Türkiye 1980-2003	Granger nedensellik, EKK ve johansen eşbütünleşme	DYY/ GSMH, reel döviz kuru, uluslararası net rezervler, dışı açıklık oranı, enerji üretim endeksi, işgücü maliyetleri ve yatırım teşvikleri	DYY ile uluslararası net rezervler, GSMH, dışı açıklık oranı, elektrik enerjisi üretim endeksi ve yatırım teşvikleri arasında pozitif bir ilişkinin olduğu gözlemlenirken, DYY ile reel döviz kuru ve DYY ile işgücü maliyetleri arasında negatif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.
Susam (2008)	Türkiye 1998.1-2007.4	Regresyon, EKK	DYY/ dışı açıklık, bütçe açığı, kamu kesimi payı, yurtiçi yatırımlar, enflasyon oranı ve büyüme hızı	Dışı açıklık, bütçe açığı, kamu kesimi payı ve yurt içi yatırımlar ile DYY arasında pozitif, DYY ile enflasyon oranı ve büyüme hızı arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir.
Tarı ve Bıdırdı (2009)	Türkiye 1990-2006	Johansen çoklu eş bütünleşme	DYY/ GSMH, dışı açıklık, enflasyon, işgücü maliyetleri, piyasa büyüklüğü ve ekonomik istikrar	Doğrudan yabancı yatırımlar, GSMH, pazar büyüklüğü ve dışı açıklıktan pozitif etkilenirken, DYY'nin enflasyon oranı, ücretler ve ekonomik istikrardan ise olumsuz etkilendiği tespit edilmiştir.
Koyuncu (2010)	Türkiye 1990-2009	Yapısal VAR, nedensellik ve eş bütünleşme	DYY/ GSYH, dışı açıklık, net uluslararası rezervler, faiz oranı ve döviz kuru	Net uluslararası rezervler, dışı açıklık ve GSYH'deki olumlu gelişmelerin DYY girişlerini artırdığı ve bu değişkenlerin DYY'yi istatistiki açıdan anlamlı düzeyde etkilediği gözlemlenmiştir
Aytekin (2011)	Türkiye 1998-2010	Çoklu regresyon ve EKK	DYY/ GSYH, dış borç stoku, faiz oranı ve döviz rezervleri	Döviz rezervleri GSYH ile DYY arasında pozitif, DYY ile dış borç stoku ve faiz oranı arasında ise negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3.5. (Devamı)

Lebe ve Ersungur (2011)	Türkiye 1980-2007	Eş bütünleşme ve Granger nedensellik	DYY/ piyasa hacmi, dışa açıklık, faiz oranı, ekonomik istikrar ve hizmet sektörü verimliliği	DYY ile piyasa hacmi ve dışa açıklık arasında pozitif, DYY ile faiz oranı, ekonomik istikrar ve hizmet sektörü verimliliği arasında ise negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, ekonomik istikrar, piyasa hacmi ve faiz oranından DYY'ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu gözlemlenmiştir.
Aydemir ve Genç (2015)	Türkiye 1991.4-2014.3	EKK ve eş bütünleşme	DYY/ piyasa büyüklüğü, ticari açıklık, ücret maliyetleri, GSYH ve enflasyon oranı	DYY girişlerini belirleyen en önemli faktörlerin piyasa büyüklüğü ile ticari açıklığın olduğu ve ücret maliyetleri dışında modelde kullanılan bütün değişkenlerin DYY üzerinde anlamlı etkilerinin olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, GSYH ve ticari açıklık ile DYY arasında pozitif, DYY ile enflasyon oranı arasında ise negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir
Çiftçi ve Yıldız (2015)	Türkiye 1974-2012	ARDL sınır testi ve nedensellik	DYY/ GSYH, reel döviz kuru, finansal gelişme, piyasa hacmi ve dış ticaret açığı	Reel döviz kuru, GSYH, finansal gelişmenin DYY'yi pozitif yönde, dış ticaret açığının ise negatif yönde etkilediği ortaya konulmuştur. Ayrıca, dış ticaret açığının DYY üzerinde bir etkisinin olmadığı, GSYH'nin ise DYY üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu gözlemlenmiştir.

Kısaltmaların Anlamları: DYY: Doğrudan Yabancı Yatırım, GÜ: Gelişmiş Ülke GOÜ: Gelişmekte Olan Ülke, EKK: En Küçük Kareler, GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla, GSMH: Gayri Safi Milli Hâsıla, RISK: Risk Derecelendirmesi.

Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar incelendiğinde, GSYH, faiz oranı, ekonomik açıklık ve kurumsal faktörlerin DYY'leri belirlemede ön plana çıktığı görülmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN BELİRLEYİCİLERİNİN ÇEKİM MODELİ İLE ANALİZİ

4.1. TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Yabancı yatırımların Türkiye’ye girişi ve bu yatırımlara yönelik uygulanan politikalar tarihi süreç içerisinde farklılık arz ettiğinden yabancı yatırım süreci dört ana başlık altında incelenebilir: Osmanlı dönemi, 1923-1950 dönemi, 1950-1980 dönemi ve 1980 sonrası dönem.

4.1.1. Osmanlı Dönemi

Doğrudan yabancı yatırım kavramı Osmanlı dönemine kadar uzanmakta olup, o dönemlerde dış ticaret kısıtlı olduğu için DYY kavramı pek tanımlanamamıştır. Fakat 1838 yılında imzalanan Balta Limanı Anlaşması ile İngilizlere tanınan imtiyazlar neticesinde diğer yabancı yatırımcıların da ülke içinde faaliyet göstermelerine olanak sağlanmıştır (Yavan, 2006: 30). Osmanlı döneminde tanınan imtiyazlarla yabancı firmalar farklı alanlarda faaliyet gösteriyorlardı. Bu alanlar genellikle kamu hizmetleri, doğal kaynakların işletilmesi, deniz ve kara yolu taşımacılığı, elektrik, telefon ve su gibi kamu alt yapı hizmetlerini kapsamaktadır (Güven, 2007: 75). Ülkeye gelen yabancı şirketlerin bu faaliyetlerine karşılık, vergi muafiyeti ve olası anlaşmazlıklar için kendi bağlı oldukları konsoloslukların özel mahkemesinde yargılanma gibi imtiyazlı haklar tanınmıştır (Erdilek, 2006: 18). Osmanlı döneminde ilk yabancı sermaye girişi, 1854 yılında Kırım Savaşı sonrası finansman sağlamak için borç alınan İngiliz sterliniyle olmuştur (Özel, 2018: 62).

Osmanlı imparatorluğunun yabancı ülkelere borçlar zamanla ödenemez hale gelmiş ve neticesinde borçların idare edilebilmesi için geniş bir kadroyla 1881 yılında “Düyun-u Umumiye İdaresi” kurulmuştur (Erdilek, 2006: 19). Bu idareyle, kaybedilen doğal kaynakların kullanımı ve gelirlerin yönetimi tekrar sağlanmaya çalışılmıştır. Düyun-Umumiye’nin kurulmasından sonra Muharrem Kararnamesi’nin 9.

Maddesine göre 10 Ocak 1883 yılında dış borçların idaresi amacıyla Reji İdaresi faaliyete geçmiştir. Nitekim başarılı olunamamış dış borçlar yabancı sermayeye dönüşerek sömürgeci yatırımcılar açısından daha cazip hale gelmiş ve dış borçlar katlanarak artmıştır (Bozdağlıoğlu, 2010: 156).

Osmanlı döneminde yapılan yatırımlar yabancı ülkeler tarafından gerçekleştirilmekte olup genellikle İngiliz ve Fransız sermayesinden oluşmaktadır. Tablo 4.1’de görüldüğü gibi 1910 yılında toplam DYY içerisinde en yüksek payı % 59 oranla demiryolu alırken, bunu sırasıyla %11.4 oranla sanayi ve % 9.8 oranla banka-sigorta alanları takip etmektedir.

Tablo 4.1. 1910 Yılında Türkiye’de Görülen Doğrudan Yabancı Yatırımlar’ın Payları

Yatırım Alanı	Yatırım miktarı (Milyon kuruş)	Toplam Yatırımdaki Pay
Demiryolları	3368	% 59
Elektrik, Tramvay, vb.	311	% 5.4
Liman vb. tesisler	388	% 5
Sanayi	650	% 11.4
Ticaret	206	% 3.6
Madenler	328	% 5.7
Banka-Sigorta	560	% 9.8
Toplam	5711	% 100

Kaynak: Erdoğan, 2018: 220

Osmanlı imparatorluğu ekonomik zorluklar ve dış borçlarla mücadele ederken ülkeye yapılan önemli yatırımların (Tablo 4.1) büyük çoğunluğu, kapitülasyonlar ve imtiyazlarla sağlanan haklardan istifade eden yabancı ülkeler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4.2. 1915 Yılına Kadar Türkiye’ye Yatırımda Bulunan Yabancı Ülkelerin Sahip Olduğu Yatırım Payları %

Ülkeler	Toplam Yatırım Payları %
Fransızlar	% 50.10
Almanlar	% 27.80
İngilizler	% 15.20

Kaynak: Bodur, 2007: 76

Tablo 4.2’de görüldüğü gibi, Osmanlı Döneminde 16. yüzyılda Kapitülasyonlarla ilk imtiyaz elde eden Fransa % 50.10 gibi yüksek bir payla ülkenin yatırımında önemli bir yere sahip olup bunu, % 27.80 payla Almanlar ve Balta Limanı Anlaşmasında birtakım imtiyazlar elde eden İngilizler takip etmektedir.

4.1.2. 1923- 1950 Dönemi

Kurtuluş savaşının kazanılmasıyla 1923 yılında rejim değişikliği yapılarak Cumhuriyet sistemi ilan edilmiş ve yeni bir devlet olma yolunda önemli adımlar atılmıştır. Bunlardan en önemlisi 1923 yılında gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresidir. Liberal ekonomik görüşün egemen olduğu bu kongrede, yeni bağımsızlığını kazanmış bir ülkenin ekonomik bağımsızlığına uygun stratejiler ortaya koymak için gerekli uygulamalar tartışılmıştır. Ayrıca, piyasa ekonomilerinin düzenlenmesi, yatırımcıların teşvik edilmesi, korumacı politikaların uygunluğu, vergi düzenlemeleri ve işçi hakları gibi konularda uygulanabilir planlar ortaya konulmuştur (Vural, 2008: 79-80). Kongrede değinilen diğer bir politika da mali disiplin ve bütçe denkliliğidir. Bu politikayla dış açık verilmemesi ve para arzının kontrolü hedeflenmiştir (Kaya ve Durgun, 2009: 236).

1923 ile 1950 dönemi DYY’lerin dışlandığı bir dönem olup, önceki yıllarda verilen kapitülasyonlar örnek gösterilerek yabancı yatırımların ekonomik bağımsızlığa zarar verdiği ve bu nedenlerle yabancı firmaların millileştirilmesi gerektiği düşüncesinde olan birçok görüş mevcuttur (Dumludağ, 2003: 11). Nitekim bu görüşlerin tam tersine özellikle 1929 ekonomik buhran yılına kadar yabancı sermaye girişine sıcak yaklaşmış ve neticede yabancı firma sayısında artış sağlanmıştır. İzmir İktisat Kongresinde yabancı yatırımların gerekliliğine Atatürk’ün şu sözleriyle tekrardan vurgu yapılmıştır: ”Efendiler, biz yabancı sermayeye karşı değiliz, zira bizim ülkemiz çok geniştir. Bu nedenle sermayeye ve emeğe ihtiyacımız vardır. O bakımdan yabancı sermaye, kurallarımıza uymak kaidesiyle buyursun gelsin, bizimle birlikte çalışsın, nimetlerinden hem biz faydalanalım hem de onlar” (Bozdağlıoğlu, 2010: 159).

1929 ekonomik buhran öncesinde ülkede yabancı firma sayısı 114’e yükselmiş ve 30 milyon dolarlık yabancı sermaye ülkeye giriş yapmıştır (Koçtürk ve Eker, 2012: 39). Dünya genelinde yaşanan 1929 ekonomik buhran Türkiye’de döviz kıtlığına, yüksek

enflasyona işsizliğin yaşanmasına ve bunun sonucunda ekonomide bir durgunluğa neden olmuştur. Bu duruma karşılık 1930 yılında hükümet döviz kontrolü ve Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'nu uygulamaya koymuştur. Fakat bu durum ülkeye yatırım girişini zorlaştırmış ve dışa kapalı bir ekonomi sürecine girilmiştir. Buna ek olarak, devletçilik ilkesi benimsenerek 1933-1939 yılları arasında dış yatırımcılara kapalı politikalar uygulanmaya başlanmıştır (Çetinkaya, 2004: 76). İkinci Dünya Savaşının ardından Türkiye dış yatırımcılara karşı korumacı politikadan vazgeçerek, 22 Nisan 1947 tarihinde çıkarmış olduğu kararla, yabancı yatırımcının getirdiği sermayeyi tarım, sanayi, hizmet gibi alanlarda kullanmasını şart koşmuştur. Diğer taraftan, yatırımcının gerçekleştirdiği üretim ülkenin kalkınmasına yarar sağladığı takdirde kazanılan karın belirli bir bölümünün ev sahibi ülkeye transfer edilmesine izin verilmiştir (Koçtürk ve Eker, 2012: 39).

Tablo 4.3. 1926-1933 Döneminde Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yıllar	DYY (Milyon TL)
1926	6.5
1927	5.3
1928	8
1929	12
1930	1.2
1931	0.8
1932	4.2
1933	1.1
Toplam	39.1

Kaynak: Özel, 2018: 65

Tablo 4.3'de verilen bilgilere göre, Cumhuriyet'in ilk yıllarında genelde DYY miktarının düşük olduğu görülmekte bu da doğal olarak borçla kurulan yeni bir devletin toparlanma sürecinde olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan, dünyada yaşanan 1929 Ekonomik Buhranın etkisiyle Türkiye' deki yabancı sermaye miktarının 12 milyondan 1.2 milyona düştüğü görülmektedir.

4.1.3. 1950-1980 Dönemi

Bu dönem, II. Dünya Savaşının bitmesiyle birlikte özellikle 1950 yılında hem iç hem de dış ekonomide canlanmaların ve yeni politikaların hissedildiği önemli bir dönemdir. Ülke içindeki olumlu politik uygulamalar neticesinde uluslararası politikalar da bundan etkilenip DYY'ler için iyi bir zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla bu durum, ÇUŞ'ların Türkiye'de yatırım yapmalarına imkân tanımıştır. Bu şirketlerden Türkiye'ye gelen ilk yatırımcı Amerikan General Electric Firması, yerli firma olan “Koç” ile ortak olmuştur. Daha sonra bunu 1954 yılında İsviçre asıllı “Migros” ve Hollanda kökenli “Unilever” takip etmiştir. Bu dönemdeki yabancı firmalar genellikle ABD ve İngiltere firmalarıdır (Erdoğan, 2018: 223).

1950-1980 Dönemi, liberal yaklaşımın belirgin olduğu bir dönemdir. Özellikle bu dönemde çok partili sisteme geçilmesi ve bu görüşe yakın olan Demokrat Partinin kurulması ve iktidarda bulunmasının da payı büyüktür. Liberal yaklaşım sadece Türkiye'de geçerli olmayıp diğer ülkelerde de yeni kurulan ekonomik örgütlerle kendisini hissettirmiştir. IMF, GATT ve Dünya Bankası bu örgütlere örnek gösterilebilir (Ceyhan, 2015: 76). Yine bu dönemde yabancı sermaye kazanımı için birçok teşvik ve yasalar uygulamaya konulmuştur. Bunlardan ilki, , 1 Mart 1950 tarih ve 5583 sayılı “Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun” dur. Bu kanunla yabancı sermaye kısıtlamaları kaldırılmıştır. Daha sonra, 1951 yılında 5821 sayılı “Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu ” çıkarılmıştır. Bu kanuna göre, sanayi, ticaret, enerji, altyapı ve turizm gibi alanlarda kullanılmak üzere yapılan yatırımlarda sermayeye yeni haklar ve kolaylıklar sağlanmıştır (Şener ve Kılıç, 2008: 30-31). Buna ek olarak, 18.01.1954 yılında 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. Bu yasayla daha önce çıkarılmış olan 5821 sayılı yasa daha geniş ve ayrıntılı olarak geliştirilmiştir. 6224 sayılı yasa DYY'ye gerçek manada teşvik sağlaması ve günümüzde yürürlükte olan teşvik yasalarının da temelini oluşturması bakımından önemli bir kanundur (Bozdağlıoğlu ve Evlimoğlu, 2014: 39-40).

1930-1945 yılları arasında devlet destekli kalkınma ve korumacı politikaların, 1946-1960 yıllarında ise, özel sektör ağırlıklı ve daha liberal politikaların uygulanması benimsenmiştir (Emsen ve Değer, 2005: 113-114).

1960'lı yıllara gelindiğinde planlı ekonomi doğrultusunda hükümet tarafından ithal ikameci politika benimsenmiştir. Bu politikayla dış açıklık sorununun çözülmesi hedeflenmektedir. Yine bu dönemde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmış ve ithal ikamesine dayalı sanayileşmeye öncelik verilmiştir. Birinci Beş Yıllık (1963-1967) Kalkınma Planı 1980 yılına kadar uygulanmaya çalışılmıştır. Bu politikalar sayesinde yabancı yatırım girişinde artışlar görülmüştür (Bozdağlıoğlu ve Evlimoğlu, 2014: 41).

Tablo 4.4. 1950-1979 Döneminde Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon Dolar) ve Net DYY Girişlerinin GSYH'deki Payı (%)

Yıllar	Net DYY	Net DYY Girişlerinin GSYH'deki Payı (%)
1954 öncesi	2.8	-
1954	2.2	-
1955	1.2	-
1956	3.4	-
1957	1.3	-
1958	1.1	-
1959	3.4	-
1960	1.9	0.01
1961	1.2	0.02
1962	4.2	0.05
1963	4.5	0.04
1964	11.9	0.10
1965	11.6	0.10
1966	9.7	0.07
1967	9	0.06
1968	13.9	0.08
1969	13.2	0.07
1970	9	0.05
1971	11.7	0.07
1972	12.8	0.06
1973	67.3	0.26
1974	-7.7	0.18
1975	15.1	0.26
1976	8.9	0.02
1977	9.2	0.05
1978	11.7	0.05
1979	-6.4	0.08

Kaynak: Özel, 2018: 68-69, Dünya Bankası

Tablo 4.4 incelendiğinde, 1974 yılına kadar Türkiye'ye gelen DYY miktarında artış olduğu ve özellikle 1963-1967 yılları arasında yürürlüğe konan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile olumlu ekonomik gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Bunun neticesinde 1963 yılında 4.5 milyon dolar olan DYY girişi 1964'te yaklaşık üç kat artarak 11.9 milyon dolara ulaşmıştır. Diğer taraftan, 1974 yılına gelindiğinde yabancı yatırımlarda görülen istikrarlı artış durmuş ve DYY girişleri eksi seviyelere düşmüştür. Bunun iki nedeni olabilir, ilki 1973 yılında yaşanan küresel petrol krizi nedeniyle petrol fiyatlarının yaklaşık dört kat artması ve sanayide ithal ikame edici politikayı uygulayan Türkiye'nin ithal hammadde tedariğinde sıkıntıya düşmesidir (Özel, 2011: 82). İkincisi ise, 1974 yılında yapılan Kıbrıs Barış Harekâtı sonucunda oluşan politik istikrarsızlığın ekonomide meydana getirdiği güvensizlik nedeniyle yabancı sermayenin tedirgin olup ülkeden çok hızlı bir şekilde çıkış yapmasıdır.

1960'a kadar olan dönemin GSYH verileri mevcut olmadığından, net DYY girişinin GSYH'deki payı 1960'dan sonra hesaplanmıştır. Cumhuriyet döneminden 1980 dönemine kadar net DYY girişlerinin GSYH'deki payına bakıldığında, bu payın genel olarak çok düşük olduğu görülmektedir. Bu durum, Türkiye'nin DYY politikasında yeterince başarılı olmadığını göstermektedir.

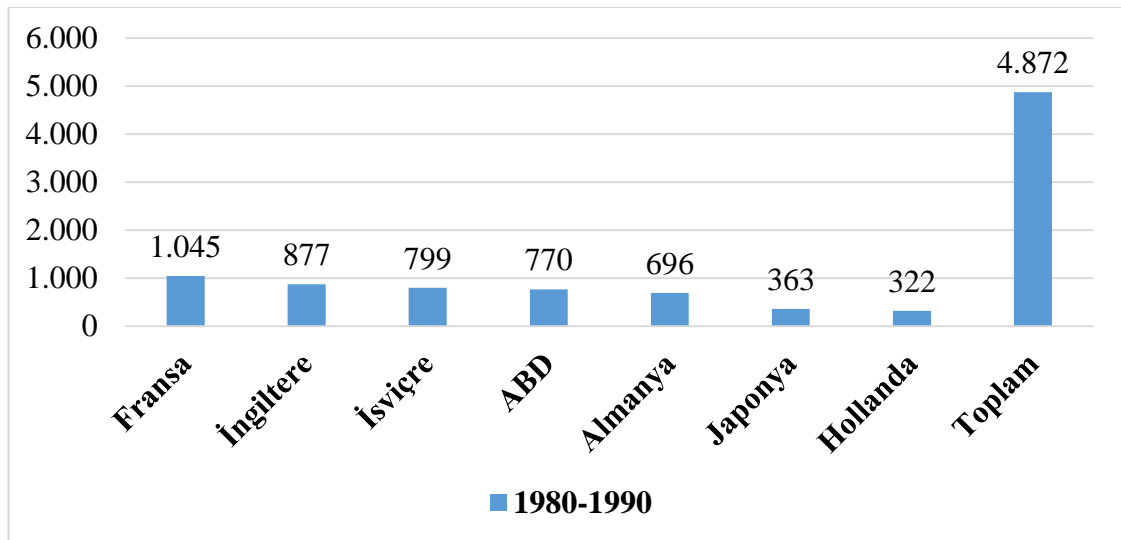
4.1.4. 1980 Sonrası Dönem

1970-1980 döneminde yaşanan petrol krizi Türkiye'nin makroekonomik göstergelerini olumsuz etkilemiştir. Türkiye 1980 yılına kadar uyguladığı içe dönük ve sanayide ithal ikameci politikayı borç krizi nedeniyle terk ederek ihracata dönük büyüme politikasını benimsemiştir. Bu politikada temel unsurlar, ticaretin, sermaye stokunun ve finansal sektörün liberalleşmesidir. 1980'lerin başlarında ihracat kapasitesinde görülen olumlu tablo Türkiye'nin yurtdışı piyasalarında kredibilitésini artırmıştır. Bu dönemin ortalarında ticaret hadleri üzerindeki sayısal engeller bir takım yasa ve kararlarla kısmen kaldırılmıştır (Celasun vd. 1999: 10).

24 Ocak 1980 tarihinde 8/168 sayılı yabancı sermaye kararnamesi ile Türkiye ekonomisi liberalleştirilmeye ve yabancı sermaye için teşvik edilerek dışa açık politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Bu tarihten sonra DYY'lerde kayda değer artışlar görülmüştür (Emsen ve Değer, 2005: 118).

Yabancı sermayenin liberalleşmesi için 25.01.1980 tarihinde Başbakanlığa bağlı olarak Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuş, sonrasında Devlet Planlama Teşkilatına bağlanmıştır. Daha sonra bu kurum 09.12.1994 tarihinde Hazine Müsteşarlığı bünyesinde faaliyetini devam etmiştir. 24 Ocak 1980 yılında çıkarılan kararname zaman içinde değişikliğe uğrayarak 07.06.1995 tarihli ve 95/6990 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı ile düzenlenmiştir. Yürürlükte olan bu yasaya göre (DPT, 2000: 8-9):

- Yerli yatırımcılara tanınan haklara yabancı yatırımcılar da sahiptir.
- Yerli olmayan ortakların sahip oldukları şirket paylarında herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır.
- Yabancı yatırımcıların sermaye olarak getirdikleri dövizler Türk Lirası hesaplarında tutulmak yerine istendiği takdirde TL'ye çevrilmeden döviz hesaplarında tutulabilecektir.
- Kar ve tasfiye payı gibi gelirler yurt dışına serbest bir şekilde transfer edilebilmektedir.
- Yabancı yatırımcılar istediği yabancı personeli çalıştırabilmektedir.
- Lisans, teknik yardım ve yönetim anlaşmaları için onay mecburiyeti olmayıp, bunun yerine sadece tescil yaptırılması yeteli görülmektedir.
- Dış kredi anlaşmalarının onay mecburiyeti olmaksızın kullanılmasına imkân tanınmıştır.

Kaynak: Osmanov, 2008: 116.

Şekil 4.1. 1980-1990 Yılları Arasında Türkiye'ye Girmesine İzin Verilen Doğrudan Yabancı Yatırımların Ükelere Göre Dağılımı (Milyon ABD Doları)

Şekil 4.1 incelendiğinde, Fransa'nın payının diğer ülkelere göre daha fazla olduğu, Cumhuriyet öncesi dönemde olduğu gibi bu dönemde de yabancı yatırım sıralamasında birinci sıradaki yerini koruduğu görülmektedir. İngiltere'nin Türkiye'deki sermaye stoku geçmişe nazaran kısmen artmıştır. Yine Cumhuriyet öncesi dönemde yabancı sermaye sıralamasında 2. Sırada yer alan Almanya'nın ise bu dönemdeki yabancı sermaye stoku azalmış ve 5. Sıraya gerilemiştir.

Türkiye'de DYY politikaları bu dönemde daha da önem kazanmış olup, 1980-1999 yılları arasında ülkeye gelen DYY miktarlarına ve DYY girişlerinin GSYH'deki payına tablo 4.5'de yer verilmiştir.

Tablo 4.5. 1980-2001 Döneminde Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon Dolar) ve Net DYY Girişlerinin GSYH'deki Payı (%)

Yıllar	Net DYY	Net DYY Girişlerinin GSYH'deki Payı (%)	Yıllar	Net DYY	Net DYY Girişlerinin GSYH'deki Payı (%)
1980	18	0.03	1991	810	0.54
1981	95	0.13	1992	844	0.53
1982	55	0.09	1993	636	0.35
1983	46	0.07	1994	608	0.47
1984	113	0.19	1995	885	0.52
1985	99	0.15	1996	722	0.40
1986	125	0.17	1997	805	0.42
1987	115	0.13	1998	940	0.34
1988	354	0.39	1999	783	0.31
1989	663	0.62	2000	982	0.36
1990	684	0.45	2001	3.352	1.67

Kaynak: TCMB, Kalkınma Bakanlığı, HM., Dünya Bankası

Tablo 4.5'e göre, 1980-1999 yılları arasında Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların payı genel anlamda artış göstermiştir. Fakat bu artış yıllar içinde dalgalı bir seyir izlemiştir. 1989 yılında ekonomik serbestleşme politikasıyla DYY girişinde kayda değer artışlar görülmüştür. Ayrıca 1990-1994 yıllarında uygulanan VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı doğrultusunda 1990-1992 yılları arasında DYY net yatırımda artışlar görülmüştür. Diğer taraftan, 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz neticesinde DYY miktarında azalmalar meydana gelmiştir. Türkiye'nin 1996 yılında Gümrük Birliğine

üye olmasıyla piyasalarda bir canlanma olmuş ama bunun etkisi kısa sürmüştür. 1998 yılında Güneydoğu Asya ve Rusya’da yaşanan ekonomik krizden Türkiye’de etkilenmiş olup 1999 yılı itibarıyla net DYY’lerde azalmalar kaydedilmiştir. 2000’li yıllarda DYY’lerde yine önemli artışlar kaydedilmiştir. Bu olumlu durum için iki ekonomik gelişmeden söz edilebilir. Birincisi, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne aday ülke olma statüsü kazanması, diğeri de düşük enflasyon hedefine yönelik uygulanan başarılı politikalar (Akıncı, 2010: 116).

Tablo 4.5’deki net DYY girişinin GSYH’deki payına bakıldığında, en büyük artışın 1989 yılında gerçekleştiği görülmektedir. Bu duruma, Türkiye’nin serbest ekonomiye geçmesiyle ve bunun paralelinde ekonomide yaşanan olumlu gelişmelerin sebep olduğu söylenebilir.

Tablo 4.6. 2002-2017 Döneminde Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon Dolar) ve Net DYY Girişlerinin GSYH’deki Payı (%)

Yıllar	Net DYY	Net DYY Girişlerinin GSYH’deki Payı (%)
2002	566	0.45
2003	688	0.55
2004	1.092	0.69
2005	8.134	2.00
2006	16.982	3.65
2007	18.394	3.26
2008	14.713	2.60
2009	6.184	1.33
2010	6.221	1.18
2011	14.145	1.94
2012	10.128	1.57
2013	9.303	1.43
2014	8.370	1.43
2015	11.713	2.24
2016	6.913	1.62
2017	5.581	1.36

Kaynak: TCMB, Kalkınma Bakanlığı, HM., Dünya Bankası

2001 yılında Türkiye’de yaşanan ekonomik kriz piyasaları olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Dolayısıyla Türkiye, döviz kuru başta olmak üzere faiz ve diğer ekonomik

göstergelerde spekülasyon atakları karşı karşıya kalmıştır. Bunun sonucunda 2001 yılında gerçekleştirilen DYY miktarı (tablo 4.5.) 3.352 milyon dolar iken 2002 yılında (tablo 4.6.) ani bir düşüşle 566 milyon dolara gerilemiştir.

Tablo 4.6. incelendiğinde, 2002 sonrası dönemde Türkiye'ye gelen DYY'lerde büyük artışlar gözlemlenmiştir. Bunun nedeni, Türkiye'de 2002 yılından sonra koalisyon şeklinde oluşturulan hükümet yönetimi yerine tek parti iktidarı döneminin başlamış olmasıdır. Ayrıca bu dönemde yürütülen istikrarlı ve dengeli politikalar sayesinde ekonominin genelinde ve piyasalarda güven ortamı oluşmuş ve bu da Türkiye'ye gelen DYY miktarlarını büyük oranda artırmıştır. 1975-2004 yılları arasında Türkiye'nin DYY'lerden aldığı pay 19.627 milyon ABD doları iken, 2005-2015 yılları arasında ise, bu pay 8 kat artarak 161.238 milyon ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2016: 10).

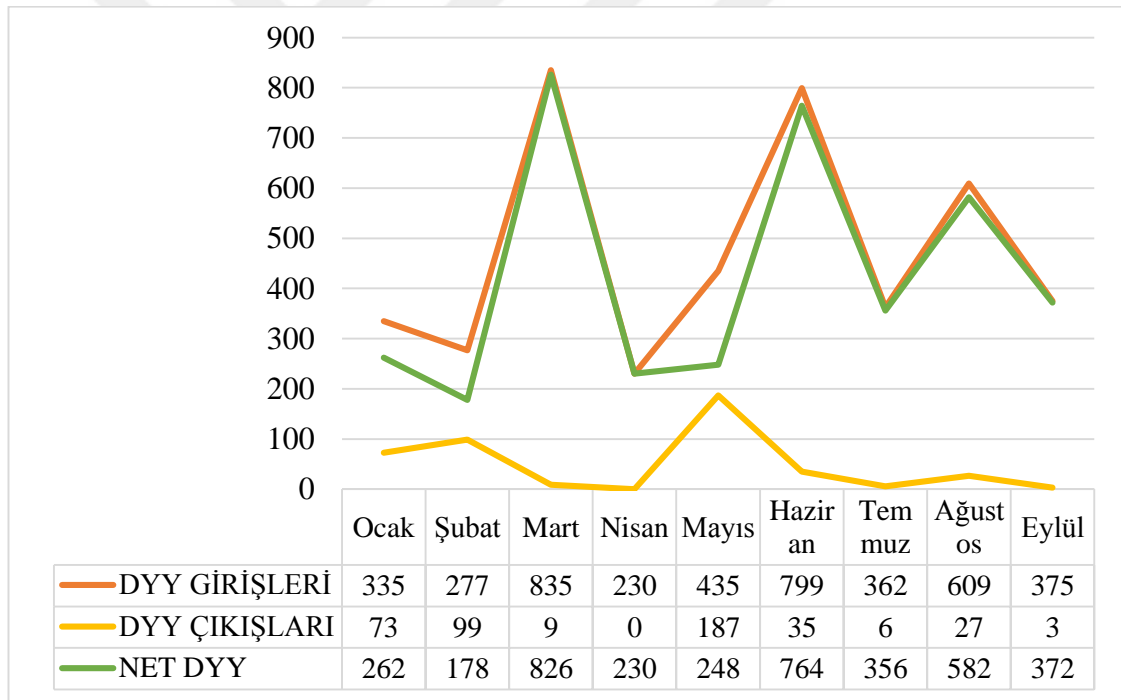
17.06. 2003 yılında 25141 sayılı Resmi gazetede yayınlanan 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun 3. Maddesinde yer alan "Yabancı yatırımcılar tarafından Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım yapılması serbesttir" düzenlemesiyle 2003 ve 2004 yılında Türkiye'ye gelen yabancı yatırımlarda artışlar görülmüştür (Yabancı Sermaye Raporu, 2004: 2). 2005 yılında ise, yabancı sermaye stokunda bir önceki yıla göre 7 milyon dolardan fazla bir artış sağlanmış ve bu artış 2006 yılında ikiye katlanarak yükseliş trendini 2008 yılında ABD merkezli mortgage kriziyle başlayan küresel ekonomik krize kadar devam ettirmiştir.

Bu dönemde net DYY girişinin GSYH'deki payı incelendiğinde, en büyük artışların 2004-2007 yılları arasında gerçekleştiği görülmektedir. Bunun en büyük sebebi, AB'ye tam üye olma yolunda yapılan reformlar ve bunun paralelinde yaşanan ekonomik ve politik istikrarın sağlanabilmiş olmasıdır.

Tablo 4.6'ya göre, Türkiye'ye gelen DYY'ler belirli yıllarda yaşanan ekonomik krizlerden doğrudan etkilenmiş olup, DYY girişlerinde azalma, çıkışlarında artma ve neticesinde net DYY rakamlarında ani düşüşler görülmüştür. Bu krizlerin Türkiye'ye gelen DYY üzerindeki en önemli etkisi 2008 yılından sonra gerçekleşmiş olup, bu yıldan sonraki net DYY miktarında yarıdan fazla bir düşüş görülmüştür. Türkiye, 2008 krizini 2010 yılından sonra atlatarak 2011 yılında net DYY rakamlarını tekrardan krizden önceki seviyeye getirmeyi başarmıştır. 2011 yılından sonra, Avrupa ülkelerinde

Euro borç krizinin daha da artması küresel büyümede belirsizliğe yol açmış ve paralelinde finansal piyasalarda dalgalanmalar görülmüştür. Bu dalgalanmalardan Türkiye’de etkilenmiş ve risk priminde artışlar görülmüştür. Risk priminin neden olduğu güvensizlik piyasadaki yabancı yatırımcıları tedirgin etmiş ve bu durum 2015 yılına kadar DYY girişlerini olumsuz etkilemiştir (TCMB, 2011: 33).

2015 yılında Türkiye’ye gelen DYY girişi 12.077 milyon \$ iken 2016 yılında önemli bir düşüşle 7.534 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Bu düşüş temel olarak, Avrupa ülkelerinde devam eden ekonomik durgunluktan ve yanı başımızda yaşanan jeopolitik siyasi sıkıntıların Türkiye’nin risk algısını olumsuz etkilemesinden kaynaklanmaktadır (TCMB, 2016: 10). 2017 yılına gelindiğinde, 2016 yılında yaşanan jeopolitik siyasi belirsizliklerin devam etmesi sebebiyle DYY girişlerinde yatay seyir izlenmiştir (TCMB, 2017: 5).

Kaynak: TCMB.

Şekil 4.2. 2018 Yılında Türkiye’de Görülen DYY Hareketleri (Milyon Dolar)

Şekil 4.2 incelendiğinde, Türkiye’nin 2018 yılı Eylül ayına kadar olan DYY miktarları aylar itibariyle değişiklik göstermektedir. Ocak ve Şubat aylarında DYY girişi düşük bir seyir izlerken, Mart ve Haziran aylarında yüksek oranda DYY girişi olmuştur. Temmuz ayına gelindiğinde ABD ile yaşanan siyasi anlaşmazlık yerini döviz kuru atağına bırakmış ve neticesinde enflasyon, faiz gibi ekonomik göstergelerin

bozulmasına sebep olmuştur. DYY yapan firmaları tedirgin eden bu ekonomik belirsizlik Eylül ayının rakamlarına da yansımıştır.

4.2. ÇEKİM MODELİNİN TÜRKİYE’NİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM BELİRLEYİCİLERİNE UYGULANMASI

4.2.1. Çekim Modeli

Yerçekimi modeli, 1687’de Newton’un “Law Of Universal Gravitation” adlı kanunuyla literatüre girmiştir. Kanuna göre; iki nesne arasındaki çekim gücü, nesnelerin kütleleriyle doğru, nesnelerin arasındaki uzaklığın karesiyle ters orantılıdır. Newton’un fizik alanında ortaya attığı yerçekimi teorisi zamanla diğer bilim adamları tarafından geliştirilmiş ve sosyal bilimler alanında da kullanılmıştır (Tombak, 2010: 84).

Temel çekim modeli, matematiksel olarak şu klasik şekilde formüle edilebilir (Han, 1999:31):

$$F = \frac{Gm_1m_2}{d^2}$$

F: Çekim kuvveti

m_1 ve m_2 : Maddelerin sahip oldukları kütleler

d: Mesafe

G: Evrensel yerçekimi sabiti

Tinbergen (1962), iktisat biliminde çekim modelini uyarlayan ilk kişidir. Tinbergen çalışmasında, evrensel düzeyde ticaret akımlarını açıklamak için, ülkeler arasındaki ticaret değerlerini ölçmüş ve ülkeleri birer varlık gibi düşünerek, çalışmasına ülkelerin coğrafi konumlarını da dâhil etmiştir. Tinbergen, ülkelerin fiziki bir nesne olarak düşünülebileceğini ve ülkelerin büyüklüklerinin GSYH cinsinden ölçülebileceğini ifade etmiştir. Uzaklığın ise ülkelerin ekonomik bakımdan en büyük şehirleri arasındaki mesafe olarak kabul edilebileceğini savunmuştur. Ayrıca çalışmasında, ticaret akımlarının ülkelerin ekonomik büyüklükleriyle pozitif yönlü olduğunu ve ilgili ülkeler arasındaki uzaklık ile ticaret akımlarının da ters orantılı olduğunu ortaya koymuştur.

Linnemann (1966), Tinbergen'in sunduğu temel yapıya bazı eklemelerde bulunmuştur. Linnemann, toplam milli hâsıla içindeki yurtiçi talebin payını belirten, nüfus büyüklüğü gibi ek değişkenleri tanıtarak, çekim modelinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Aitken (1973), Linnemann'ın ihracatçı ve ithalatçı ülkelerin nüfuslarını içeren yatay kesit verili modelinin aynı fonksiyonel formu ve belirtimine başvurmuştur. Aitken, Çekim modeline dış satım, dış alım, GSYH, nüfus ve fiziki uzaklık değişkenlerini eklemiştir.

Deardorff (1995), Hecksher-Ohlin modelinin, özdeş tercihlerini ya da sabit ikame esnekliği tercihlerini varsayarak çekim modelinden türetileceğini savunmuştur. Deardorff, farklı varsayımlar ile birçok teorik ticaret çalışmalarının, çekim denklemi kullanılarak türetilebileceğini ifade etmiştir. Deardorff, Newton'un çekim kanununu uluslararası ticaret alanına şu şekilde uyarlamıştır; iki ülke arasındaki ticaretin miktarının, ülkelerin büyüklükleri ile doğru, aralarındaki uzaklık ile ters orantılıdır. Bu kanundan hareketle, temel çekim modeli şöyle ifade edilebilir (Deardorff, 1995:4);

$$T_{ij} = A \frac{Y_i Y_j}{D_{ij}}$$

- T_{ij} , iki ülke arasındaki ticaret akımını;
- A , orantı sabitini;
- Y_i ve Y_j , i ve j ülkesinin ekonomik büyüklüğünü, (GSYH, kişi başına GSYH vb.);
- D_{ij} , ülkeler arasındaki uzaklığı göstermektedir.

Brainard (1997) yerçekimi modelini, doğrudan yabancı yatırımlar üzerine uygulayan ilk yazardır. Söz konusu model aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

$$F_{ij} = \frac{M_i M_j}{D_{ij}}$$

F_{ij} , j ülkesinden i ülkesine doğrudan yabancı yatırım akışını,

M_i ve M_j , ülkelerinin büyüklüğünü temsil eden (genellikle GSYH'si),

D_{ij} , ülkeler arasındaki mesafeyi temsil eder.

1980 yılından sonra yazarlar tarafından yeni ticaret teorileri geliştirilmiş ve bu kapsamda DYY'yi etkileyen faktörler, dikey (maliyet- tasarruf ilişkili) ve yatay (Pazar araştırmasıyla ilgili) türler şeklinde incelenmiştir (Mariev vd. 2016: 249).

Helpman (1985) çalışmasında, dünya ekonomisinde doğrudan yabancı yatırımın ana belirleyicisinin, ülkeler arasındaki faktör fiyatlarında görülen farkın olduğunu belirtmektedir ve bunu da dikey tür olarak adlandırmaktadır. Markusen ve Venables (1998) çalışmasında, DYY'leri belirleyen temel faktörün pazar büyüklüğü olduğunu ve bu faktörün ev sahibi ve kaynak ülkelerin büyüklüğünü gösterdiğini ve bu tür yatırımların yatay türü yatırımlar olduğunu belirtmektedir.

Helpman, Melitz ve Yeaple (2004) çalışmalarında, DYY kavramına ihracat değişkenini eklemiş ve firmaların hangi yatırım türünü seçeceğini araştırmışlardır. Çalışmada, üretken olan firmaların yatay DYY türünü seçerek dış pazarlarda faaliyet gösterdiklerini gözlemlemişlerdir. Diğer taraftan az üretken olan firmaların, yatırımlarını ihracat yoluyla gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Yerçekimi modeli, geleneksel olarak kaynak ülkeden ev sahibi ülkeye yapılan ticaret akışlarını incelemek için kullanılır. Ayrıca, DYY akışlarını incelemek için de kullanılmıştır. Yerçekimi modeli, DYY akışlarını ve ikili ticareti tahmin edebilmek için kullanılan güçlü bir yöntemdir. Model büyük bir ampirik başarı sergileyerek, ticaret ve DYY'ye coğrafi bir bakış açısı sunmuştur. Basit haliyle model ticareti ölçmeyi amaçlamaktadır. Modelin iki ana bileşenleri ekonominin göreceli pazar büyüklüğü ve ticaret yapan iki ülkenin ekonomik merkezleri arasındaki coğrafi uzaklığıdır. Yerçekimi değişkenleri göz önüne alındığında, iki ülke arasındaki DYY potansiyeli tahmin edilebilir ve diğer değişkenlerde modelin içine eklenebilir. Böylece, DYY üzerindeki etkileri değerlendirilebilir (Subasat ve Bellos, 2013: 566).

Genişletilmiş çekim modeli, temel çekim modelinde yer verilen aynı açıklayıcı değişkenlerin genişletilmiş şeklidir. Di Mauro'nun çekim modelinin denklemi şu şekildedir (Di Mauro, 2000b:7):

$$FDI_{ij} = \beta_0 (Y_{i,t})^{\beta_1} (Y_t)^{\beta_2} (N_{i,t})^{\beta_3} (N_t)^{\beta_4} (D_{ij})^{\beta_5} u_{it} \quad (3.1.)$$

FDI_{ij} = Kaynak ülkeden ev sahibi ülkeye gelen DYY'ler,

Y_{it} = Kaynak ülkenin GSYH'sini,

Y_t = Ev sahibi ülkenin GSYH'sini,

$N_{i,t}$ = Kaynak ülkenin toplam nüfusunu,

N_t = Ev sahibi ülkenin toplam nüfusunu,

D_{ij} = Kaynak ülke ile ev sahibi ülke başkentlerinin birbirine olan mesafesini temsil eder.

3.2. no'lu denklem, Di Mauro'nun 3.1. no'lu denkleminde hareketle geliştirilmiştir. Di Mauro'nun 3.1. no'lu denkleminde kullandığı GSYH, nüfus ve mesafe değişkenleri, 3.2. no'lu denklemde de kullanılmıştır ve bu denkleme literatürde yer verilen diğer değişkenlerde eklenerek model genişletilmiştir.

Buna göre, kaynak ülke ve Türkiye arasındaki DYY akışları şu şekilde gösterilir:

$$DYY_{kay,tr} = \beta_0 (GSYH_{kay})^{\beta_1} (GSYH_{tr})^{\beta_2} (NÜFUS_{kay})^{\beta_3} (NÜFUS_{tr})^{\beta_4} (MESAFE_{kay,tr})^{\beta_5} (FAİZ_{tr})^{\beta_6} (YOLSUZLUK_{tr})^{\beta_7} (STA_{tr})^{\beta_8} (REEL KUR_{tr})^{\beta_9} (EKO ÖZ_{tr})^{\beta_{10}} u_{kay,tr,t} \quad (3.2.)$$

Bu denklem logaritma biçiminde sunulmuştur. Çalışmada uygulanan çekim denkleminde bağımlı değişken olarak Türkiye'ye gelen DYY'ler ele alınmaktadır. Açıklayıcı değişkenler olarak, Türkiye'nin ve kaynak ülkelerin reel GSYH'leri, nüfusları ve kaynak ülkelerin başkentlerinin Ankara'ya olan coğrafi uzaklıkları ve son olarak Serbest Ticaret Anlaşmasına üyelik kukla değişkeni ele alınmış olup, daha sonra bu model genişletilerek 3.1. nolu denklem elde edilmiştir. Bu denkleme, Türkiye'nin mevduat faiz oranı, yolsuzluk endeksi, Yi-ÜFE bazlı reel efektif döviz kuru ve ekonomik özgürlük endeksi bağımsız değişkenler olarak eklenmiştir.

3.2. no'lu denklemde kullanılan değişkenlerin açıklaması aşağıdaki gibidir:

tr = Ev sahibi ülkeyi (Türkiye),

kay = Kaynak ülkeyi,

$u_{kay,tr,t}$ = Hata terimini,

$DYY_{kay,tr}$ = kay ülkesinden tr ülkesine gelen doğrudan yabancı yatırımları,

$GSYH_{tr}$ ve $GSYH_{kay}$ = Sırası ile ev sahibi ülke ile kaynak ülkenin gayrisafi yurtiçi hasıllarını,

$MESAFE_{kay,tr}$ = Kaynak ülkelerin başkentlerinin Ankara'ya olan kuş uçuşu mesafelerini,

$FAİZ ORANI_{tr}$ = Ev sahibi ülkenin mevduat faiz oranını,

$YOLSUZLUK_{tr}$ = Ev sahibi ülkenin yolsuzluk endeksini,

STA_{tr} = Ev sahibi ülke ile kaynak ülke arasında serbest ticaret anlaşmasının bulunması halinde “1” aksi halde “0” değerini alan kukla değişkeni,

$REEL KUR_{tr}$ ve $EKO ÖZ_{tr}$ = Sırası ile ev sahibi ülkenin reel efektif döviz kurunu ve ekonomik özgürlük endeksini temsil etmektedir.

Modelde kullanılacak temel çekim denklemi log-doğrusal formda 3.3. nolu denklemde gösterilmektedir:

$$\begin{aligned} \ln(DYY_{kay,tr,t}) = & \beta_0 + \beta_1 \ln GSYH_{kay,t} + \beta_2 \ln GSYH_{tr,t} + \beta_3 \ln NÜFUS_{kay,t} + \\ & \beta_4 \ln NÜFUS_{tr,t} + \beta_5 \ln MESAFE_{kay,tr,t} + \beta_6 \ln FAİZ_{tr,t} + \beta_7 \ln YOLSUZLUK_{tr,t} + \beta_8 STA_{tr,t} + \beta_9 \ln \\ & REEL KUR_{tr,t} + \beta_{10} \ln EKO ÖZ_{tr,t} + u_{kay,tr,t} \end{aligned} \quad (3.3.)$$

4.2.2. Değişkenler

Çalışmada Türkiye’de DYY’lerin belirleyicilerinin çekim modeli ile analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda TCMB verilerinden yararlanılarak, Türkiye’ye gelen DYY miktarı bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. TCMB’de, Türkiye’ye gelen DYY’lerin ülkelere göre dağılımının sadece 2000-2017 dönemine ait verisi yayınlandığından çalışmada bu dönem bazında analiz yapılmıştır. Söz konusu dönemde kesintisiz her yıl Türkiye’ye doğrudan yabancı yatırım yapan 26 ülkenin olduğu tespit edilmiştir. Bu ülkeler, Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Lüksemburg, Norveç, Yunanistan, Libya, ABD, İran, İsrail, Bahreyn, Kuveyt, Suudi Arabistan, Lübnan, Güney Kore, Japonya, Pakistan’dır.

Çalışmada DYY’ler milyon dolar cinsinden alınmış, daha sonra ABD TÜFE’sine bölünüp, 100 ile çarpılarak reel hale dönüştürülmüştür. Çalışmada kullanılan bağımsız değişkenler ve açıklamaları ise aşağıda belirtilmiştir:

$\ln GSYH_{kay}$: Kaynak ülkenin ekonomik büyüklüğünü temsil eden GSYH’si o ülkenin dışarıya gerçekleştireceği DYY’leri arttırır. Çünkü küçük ülkelere nispeten daha büyük ülkelerde yurtdışına yatırım yapan çok sayıda firma vardır. Dolayısıyla kaynak

ülkelerin milli geliri ile DYY arasında pozitif ilişkinin olduğu kabul edilir (Mariev, 2016).

lnGSYH_{tr}: Çekim modelinde ev sahibi ülkenin GSYH'lerine yer verilmektedir. GSYH, ev sahibi ülkedeki ekonomik istikrarın ve iç pazar potansiyelinin bir göstergesidir. Dolayısıyla yabancı yatırımcılar ev sahibi ülkenin GSYH'sine göre yatırım kararlarını belirleyebilirler. Diğer taraftan, eğer doğrudan yabancı yatırımcılar maliyet avantajı için yatırım kararı alıyorsa, bu kez gelişmekte olan ülkeleri niteliksiz yani ucuz işgücü ve doğal kaynak zenginlikleri nedeniyle tercih ederler. Dolayısıyla düşük milli gelir, DYY'yi artırır. Yani ev sahibi ülkenin GSYH'si azaldıkça DYY artar. Buna karşılık, DYY'ler pazara girme amacı taşıyorsa o zaman ev sahibi ülkenin GSYH'si arttıkça DYY'de artar. Çünkü genellikle DYY'ler gelişmiş ülkeler arasında yaygındır. Bu yüzden büyük pazarları tercih ederler (Susan, 1999: 36). Dolayısıyla bu değişkenin pozitif (+) veya negatif (-) işaretli olması beklenmektedir.

lnNüfuskay: Çekim modelinde kaynak ülkenin nüfuslarına yer verilmektedir. GSYH ülkelerin zenginliğini ve üretim kapasitesini gösterirken, nüfus piyasa büyüklüğünü ve satın alma gücü potansiyelini gösterir. Daha yüksek bir nüfus büyük bir iç piyasa demektir ve deniz aşırı yatırım ihtiyacının azalmasına neden olur. Aksine az nüfuslu bir ekonomi, sınırlı bir iç piyasa demektir ve ölçek ekonomilerinden yararlanmak için deniz aşırı piyasa fırsatlarının peşinde koşar. Bu yüzden kaynak ülkenin nüfusu, dışarıya yapacağı DYY'leri negatif bir şekilde etkileyecektir (Stone ve Jeon 1999: 36).

lnNüfustr: Ev sahibi ülkenin geniş bir nüfusa sahip olması, DYY'leri artırır. Çünkü yerli ülkenin yabancı sermayeye olan talebi böylece karşılanmış olur. Firmalar ana sanayi olarak varsaydıkları piyasalarda fiziken bulunmak isterler. Diğer yandan gelişmekte olan ülkelerdeki yüksek nüfus, DYY'lere etkin bir ev sahipliği yapmaktan alıkoyar. Yetersiz sosyal altyapı problemleri bu ülkeleri ÇUŞ'lar için cazibe merkezi olmaktan çıkarır. Yüksek nüfus, hükümetin halkın geçim sıkıntılarını çözmede yetersiz bırakabilir. Bu yüzden ev sahibi ülkenin nüfusu ile DYY arasındaki ilişki pozitif (+) veya negatif (-) olabilir (Stone ve Jeon 1999: 36).

lnMesafekay, tr: Çalışmada mesafe değişkeni, Türkiye'nin başkenti Ankara ve DYY yapan ülkelerin başkentleri arasındaki kuş uçuşu mesafe olarak km cinsinden ele

alınmıştır. Mesafe, taşıma maliyetlerinin temsil edilmesi amacıyla çekim modelinde yer alır. Mesafelerin artması taşıma maliyetlerini artıracığı gibi ülkeler arasındaki dil ve kültür farklılıklarını da ortaya çıkarır ve bu da DYY'yi negatif etkiler. Diğer yandan ülkeler arasındaki mesafe arttıkça firmalar DYY'lerini artırabilirler. Çünkü taşıma maliyetlerine katlanmak yerine o ülkede doğrudan üretim yaparak müşterilerine kalite ve teknik servis açısından daha iyi hizmet verebilirler. Bu nedenle uzaklık ile DYY arasındaki ilişki pozitif (+) veya negatif (-) olabilir (Stone ve Jeon 1999: 37).

InFaiztr: Faiz oranı, bir ülkenin ekonomik ve politik istikrarının göstergesi olup, istikrarsızlığın yaşanması durumunda ise o ülkede ekonomik düzenin sarsılmasına ve makroekonomik istikrarsızlığa sebep olmaktadır. Ev sahibi ülkede görülen yüksek faiz oranı firmaların uzun vadeli yatırım yapmak yerine, faiz geliri elde etmek amacıyla kısa vadeli olan portföy yatırımlarını tercih etmelerine neden olur. İkame etkisi olarak ifade edilen bu durum DYY'yi olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda, faiz oranı değişkeni Türkiye'ye gelen DYY miktarını etkileyen bir faktör olması nedeniyle modele eklenmiştir. Türkiye'nin faiz oranını temsilen mevduat faiz oranı kullanılmıştır ve katsayısının negatif (-) işaretli olması beklenmektedir.

InReel Kurt: Çalışmada, Türkiye'nin Yi-ÜFE bazlı reel efektif döviz kuru endeksi kullanılmıştır. Endeksteeki artış TL'nin değer kazanması, azalış ise TL'nin değer kaybetmesi anlamına gelmektedir. Ev sahibi ülkenin ulusal para biriminin değerlendirilmesi, o ülkedeki tüketicilerin satın alma gücünü yükseltip, doğrudan yabancı sermaye girişini artırabilir (Arık vd. 2014: 104). Bu durumun geçerli olması halinde, değişkenin katsayısının pozitif (+) işaretli olması beklenmektedir. Diğer taraftan, döviz kuru DYY yapan firmaların hem refah düzeyini hem de işgücü maliyetini etkileyen bir değişkendir. Ev sahibi ülkenin ulusal parasının değer kaybetmesi yatırımcı firmaların refahını artırabilir, yabancıların ev sahibi ülkenin mallarına yönelik taleplerini yükseltebilir ve evsahibi ülkede işgücü maliyetinin daha düşük olmasını sağlayarak o ülkede DYY girişlerini artırabilir. Bu durumun geçerli olması halinde de, değişkenin katsayısının negatif (-) işaretli olması beklenmektedir. Bu sebeplerle reel efektif döviz kurunun DYY üzerindeki etkisini kestirmek oldukça güçtür ve etkisi belirsizdir.

InYolsuzluktr: Rüşvet ve yolsuzluk bir ülkenin güven ortamına ilişkin gösterge olup yabancı yatırımları belirleyici bir unsurdur. Ev sahibi ülkede yolsuzluğun artması

DYY'lerin ülkeye girişini azaltıcı yönde etki yapar. Yolsuzluk, sadece DYY'leri değil aynı zamanda yerel yatırımcılarla ortak girişim yapmayı düşünen yabancı yatırımcıları da olumsuz etkiler. Çünkü bu durumda firmaların saklı tuttuğu yatırım sırları ve ileri teknoloji bilgileri sızdırılabilir. Çalışmada Türkiye'ye ait yolsuzluk endeksi kullanılmıştır. Yolsuzluk endeksi "0" ile "100" arasında değer almakta olup, endeks değeri "0"a yaklaştıkça ülkede yolsuzluk artmakta, "100"e yaklaştıkça yolsuzluk azalmaktadır. Dolayısıyla değişkenin katsayısının pozitif (+) işaretli olması beklenmektedir.

STAt: Serbest ticaret anlaşması, ülkeler arasındaki karşılıklı ticareti engelleyen ve kısıtlayan tarife, kota gibi birtakım unsurların etkisizleştirilmesi için imzalanan akitlerdir. Böylece, ticari ve kurumsal engeller aşılarak yabancı sermayelerin ev sahibi ülkelere daha rahat bir şekilde girebilmesi amaçlanır. Bu durum, üye ülkeler arasındaki yatırım faaliyetlerini teşvik eder, ticareti kolaylaştırır ve ticaret hacminde artışlar görülmesini sağlar (Çetin, 2014). Bu nedenle serbest ticaret anlaşmalarının DYY girişlerine pozitif katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çekim modelinde, serbest ticaret anlaşmalarına kukla değişken olarak yer verilmiştir. Türkiye ile kaynak ülkeler arasında, herhangi bir serbest ticaret anlaşmasının olması halinde kukla değişken "1" değerini, aksi halde "0" değerini almaktadır. Söz konusu değişkene ait katsayı işaretinin pozitif (+) olması beklenmektedir.

InEko.Öztr: Çalışmada Türkiye'de kurumların etkinliğini temsilen Heritage Foundation tarafından yayımlanan ekonomik özgürlük endeksi kullanılmıştır. Ekonomik özgürlük nicel ve nitel 12 faktöre dayanmakta olup bu faktörler dört kategoride gruplandırılmıştır:

1. Hukukun üstünlüğü (mülkiyet hakları, hükümet bütünlüğü, yargı etkinliği)
2. Devlet Büyüklüğü (kamu harcamaları, vergi yükü, mali sağlık)
3. Düzenlemelerde Etkinlik (işveren özgürlüğü, işçi özgürlüğü, parasal özgürlük)
4. Açık Piyasalar (ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü, finansal özgürlük)

Bu kategorilerde yer alan on iki ekonomik özgürlüğün her biri 0 ile 100 arasında derecelendirilir. Bir ülkenin genel ekonomik özgürlük endeks değeri, bu on iki endeksin aritmetik ortalaması alınarak elde edilir ve her birine eşit ağırlık verilir. Endeks değeri arttıkça ekonomik özgürlük artmaktadır (Heritage Foundation).

Ekonomik özgürlük endeksi, DYY'ler açısından önemli bir değişken olup; enflasyon oranı istikrarının sağlanması, düşük faiz oranlarının oluşturulması, döviz kurlarının makul seviyede tutulması gibi makro istikrarın sürdürülebilmesine katkıda bulunur. Ayrıca, ekonomik özgürlük beraberinde ulusal refahı ve güveni artırır ve geleceğe yönelik yatırım planlarının öngörülmesine fayda sağlar. Dolayısıyla, bu değişken sermaye birikimine katkı yapıp, ekonomik büyümeye hız kazandırmaktadır (Akıncı vd. 2014).

Ekonomik özgürlük, ev sahibi ülkenin makroekonomik ve yatırım ortamına ilişkin bilgileri içerdiğinden, bu ülkeye yatırım yapmayı düşünen ÇUŞ'lar için önemli kaynaktır. Bu bağlamda, ekonomik özgürlük endeksinin yüksek olduğu ülkeler DYY'lerden daha çok pay alır ve bu da DYY girişlerini pozitif etkiler. Diğer taraftan, Ekonomik özgürlük kavramı DYY'ler için gerekli bir belirleyici olmasına karşılık ekonominin bazı sektörleri için bu potansiyel tehdit olarak görülmektedir. Sendikalar, sivil kuruluşlar vb. gibi gruplar küresel rekabetin artmasını bir tehdit olarak görürler ve dolayısıyla bu konuda uygulanan engellerin devam etmesi ve korunması için hükümete baskı yaparlar. Bu grupların başarısı oy bloğuna ve lobi gücüne bağlıdır (Savaşan ve Dursun, 2006: 32). Bu kapsamda ekonomik özgürlük değişkeninin pozitif (+) veya negatif (-) işaretli olması beklenmektedir.

Çekim modelinde serbest ticaret anlaşması kukla değişkeni hariç tüm değişkenlerin doğal logaritması alınarak analiz yapılmıştır. Değişkenlere ait açıklamalar ve veri kaynakları Tablo 4.7'de özet olarak sunulmaktadır:

Tablo 4.7. Modelde Kullanılan Değişkenler ve Açıklamaları

Değişkenin Adı	Tanımı	Veri Kaynağı	Beklenen İşaret
Bağımlı Değişken			
<i>lnDYY</i>	Doğrudan Yabancı Yatırımlar: Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar(Milyon \$) ABD TÜFE'sine bölünüp 100 ile çarpılarak reelleştirildikten sonra logaritması alınmıştır.	TCMB	
Bağımsız Değişkenler			
<i>lnGSYH_{kay}</i>	Kaynak ülkenin Gayrisafi yurtiçi hasılası (Sabit 2010 ABD \$)	Dünya Bankası	+
<i>lnGSYH_{tr}</i>	Türkiye'nin Gayrisafi yurtiçi hasılası (Sabit 2010 ABD \$)	Dünya Bankası	+/-
<i>lnNüfus_{kay}</i>	Kaynak ülkenin toplam nüfusu	Dünya Bankası	-
<i>lnNüfus_{tr}</i>	Türkiye'nin toplam nüfusu	Dünya Bankası	+/-
<i>lnMesafekay, tr</i>	Ankara ve kaynak ülkelerin başkentleri arasındaki kuş uçuşu mesafe (km)	http://www.mesafesorgulama.com/	+/-
<i>lnFaiz_{tr}</i>	Türkiye'nin mevduat faiz oranı (%)	Dünya Bankası	-
<i>lnYolsuzluk_{tr}</i>	Türkiye'nin yolsuzluk endeksi: "0" ile "100" arasında değer almakta olup, endeks değeri 100'e yaklaştıkça söz konusu ülkede yolsuzluk azalmaktadır.	https://www.transparency.org/	+
<i>lnReel kur_{tr}</i>	Türkiye'nin Yi-ÜFE bazlı reel efektif döviz kuru endeksi (2003=100)	TCMB	+/-
<i>lnEko. Öz._{tr}</i>	Türkiye'nin Ekonomik özgürlük endeksi: "0" ile "100" arasında değer almakta olup, endeks değeri arttıkça söz konusu ülkede ekonomik özgürlük artmaktadır.	Heritage Foundation	+/-
<i>ST_{tr}</i>	Türkiye ile kaynak ülke arasında bir serbest ticaret anlaşması bulunuyorsa "1", aksi halde "0" değerini alan kukla değişken	Yazar tarafından oluşturuldu.	+

4.2.3. Yöntem

Çalışmada, panel veri analizinden yararlanılmıştır. Panel veri analizi, son yıllarda ekonomide sosyal bilimlerde ve davranış bilimlerinde yaygın bir şekilde kullanılan uzunlamasına (longitudinal) veri analizi yöntemidir. Panel veri setleri birçok yatay kesit

gözleminin zaman serileri kullanarak bir araya getirilmesiyle elde edilmektedir. Panel veri bireyler, ülkeler, şehirler, firmalar ve hanehalkları gibi birimlere ait yatay kesit verilerinin zaman dilimleri içinde ölçülen (yıllık, üç aylık, günlük, vb.) gözlemlerinden oluşan havuzlandırılmış veriler şeklinde ifade edilebilir (Baltagi, 2005: 1).

Hildreth (1950), Kuh (1959), Grunfeld ve Griliches (1960) panel veri analizini ilk kullanan yazarlardır (Kapkara, 2015:48).

Panel veri setinin model açıklamadan daha sağlam sonuçlar vermesi açısından avantajlı olduğu varsayılmakta olup, bu avantajlar şöyle özetlenebilir (Baltagi, 2005):

- Panel veri yönteminde kesit ve zaman serisi gözlemleri birlikte kullanılabilirdiği için gözlem sayısı fazladır.
- Panel veri, değişkenler arasında diğer yöntemlere göre daha az çoklu bağlantı problemine sebep olmaktadır.
- Zaman serilerinin kısa ve kesit gözlemlerinin yetersiz olması durumunda bile ekonometrik analiz yapılmasına imkân sağlamaktadır.

Panel veri analizinde önemli bir husus sabit etkiler veya rastsal etkiler tahmini arasında bir tercih yapmaktır. Sabit etkiler modeli panel gruplarına ait zamana bağlı olmayan bazı özelliklerin açıklayıcı değişkenleri etkilediğini ve aralarında korelasyon olduğunu kabul eder ve bu zamana bağlı olmayan etkileri gidererek sadece açıklayıcı değişkenlerin etkilerinin görülmesini sağlar. Rastsal etkiler modeli ise panel grupları arasındaki varyasyonun rastsal olduğunu ve açıklayıcı değişkenler ile arasında korelasyon olmadığını varsayar. Ayrıca $N > T$ olması durumunda, rastsal etkiler modelinin varsayımları geçerli ise, rastsal etkiler modeli tahmincileri, sabit etkiler modeli tahmincilerinden daha etkindir (Tombak, 2010: 110). Burada N , ülke sayısını T , zamanı göstermektedir.

4.2.4. Ampirik Bulgular

Modelde yatay kesit boyutu (ülke sayısı) $N=26$, zaman boyutu ise $T=18$ yılı olduğundan $N > T$ koşulu gerçekleşmiş, ayrıca zaman boyutunun 18 yıl gibi kısa bir süre olması nedeniyle birim kök testi uygulanmamıştır. Diğer bir ifadeyle statik panel veri analizi yapılmıştır.

Modelde zamanla değişmeyen mesafe gibi temel çekim modeli değişkeni yer almakta ve bu değişkenin etkisini tahmin etme imkânı rastsal etkiler modeliyle elde edilmektedir. Dolayısıyla çalışmada rastsal etkiler modeliyle (REM) analiz yoluna gidilmiştir. REM’de öncelikle birim ve zaman etkisinin varlığı LR testiyle araştırılmış ve test sonuçları Tablo 4.8’de verilmiştir.

Tablo 4.8. LR Testi Sonuçları

	LR test istatistiği	Prob.
Birim etkili REM	365.20	0.0000
Zaman etkili REM	6.4e-12	1.0000

Öncelikle modelde birim etkinin varlığına bakılmıştır. LR testi sonuçlarına göre, birim etkilerin standart hatalarının sıfıra eşit olduğunu söyleyen H_0 hipotezi reddedilmiş ve birim etkili REM’in geçerli olduğu görülmüştür. Ayrıca zaman etkilerinin standart hatalarının sıfıra eşit olduğunu ifade eden H_0 hipotezi reddedilememiş ve dolayısıyla zaman etkili REM’in geçerli olmadığı anlaşılmıştır. Bu nedenle tek yönlü, yani birim etkili REM’in uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

Analiz için birim etkili REM’e karar verildikten sonra modelde değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılık sorunlarının varlığı araştırılmış ve sonuçları Tablo 4.9’da özetlenmiştir.

Tablo 4.9. Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Yatay Kesit Bağımlılık Test Sonuçları

Test adı	Test istatistiği	Prob
Levene, Brown, Forsythe	W0= 8.9068079 W50= 4.6424334 W10= 7.9835728	Pr> F = 0.0000 0000 Pr> F = 0.0000 0000 Pr> F = 0.0000 0000
Breusch Pagan LM	1521.58	0.0000
Pesaran CD LM testi	9.284	0.0000
Friedman Spearman Rank testi	79.401	0.0000
Free Rank Kare testi	3.722	Kritik değerler %10: 0.1438 %5: 0.1888 %1: 0.2763

Uygun bulunan birim etkili REM’de değişen varyans sorunun tespiti için Levene, Brown, Forsythe testinden yararlanılmıştır. Test sonuçlarına göre “değişen varyans sorunu yoktur” şeklinde kurulan H_0 hipotezi, F istatistiğinin olasılık değerlerinin anlamlı olmasından dolayı reddedilmiş ve REM’de değişen varyans sorununun olduğu tespit edilmiştir. Otokorelasyon sorunu Breusch Pagan LM testiyle sınınmış ve sonuçta hesaplanan test istatistiğinin olasılık değerinin anlamlı bulunmasından dolayı “otokorelasyon yoktur” şeklinde kurulan H_0 hipotezi reddedilerek otokorelasyonun olduğuna karar verilmiştir. Yatay kesit bağımlılık sorunu ise sırasıyla Pesaran CD LM testi, Friedman Spearman Rank testi ve Free Rank Kare testi ile araştırılmıştır. Testlerin tümünde H_0 hipotezi “birimler arası korelasyon yoktur” ya da diğer bir ifadeyle “yatay kesit bağımlılık yoktur” şeklinde kurulmaktadır. Pesaran ve Friedman testi sonucunda hesaplanan test istatistiklerinin olasılık değerleri anlamlı olduğundan ve Free testinin sonucunda hesaplanan test istatistik değeri, kritik değerlerden büyük olduğundan H_0 hipotezi reddedilerek, yatay kesit bağımlılık sorununun olduğuna karar verilmiştir.

Modelde her üç problemin de bulunması nedeniyle, bu problemleri dikkate alan Arellano, Froot, Rogers dirençli tahmincisiyle model tahminine gidilmiştir. Tahmin sonuçları tablo 4.10’da özetlenmiştir:

Tablo 4.10. Dirençli Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı (standart hata)	Prob
InGSYHkay	1.399661 (0.2072881)	0.000
InNfuskay	-0.678037 (0.2756901)	0.014
InGSYHtr	-3.964401 (0.7205443)	0.000
InNfustr	21.09161 (3.020676)	0.000
InMesafekay,tr	-0.6352435 (0.3650488)	0.082
STAttr	-0.1977914 (0.2433206)	0.416
InYolsuzluktr	1.957564 (0.5821095)	0.001
InEk. zgrlktr	-1.806502 (0.7686084)	0.019
InFaiztr	-0.5481394 (0.1773123)	0.002
InReel kurtr	3.000495 (0.4023555)	0.000
Sabit	-285.655 (40.59266)	0.000
Wald chi2(10)	421.96	
sigma_u	1.1604497	
sigma_e	0.80789416	
rho	0.67354522	

Tablo 4.10'da görüldüğü gibi kaynak ülkenin milli gelirini temsil eden ($\ln GSYH_{kay}$)'nin katsayısı pozitif ve istatistik bakımdan anlamlı bulunmuştur. Çalışmada ele alınan ülkelerin milli gelirleri arttıkça, Türkiye'ye yaptıkları DYY'lerin arttığı görülmüştür. Bu çalışmadaki bulgular, Mariev (2016)'in elde ettiği sonuçlarla aynı doğrultudadır.

Kaynak ülkelerin nüfusunu temsil eden ($\ln Nüfus_{kay}$) değişkeninin katsayısının negatif ve istatistik bakımdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeni ülkelerin nüfusu arttıkça, dış ülkelere DYY yapmak yerine öncelikle iç piyasada artan talepleri karşılamaya yönelmeleridir. Çalışmanın bulguları Stone ve Jeon (1999), Kristjansdottir (2005)'in araştırmalarıyla örtüşmektedir.

Türkiye'nin milli gelirini temsil eden ($\ln GSYH_{tr}$) değişkeninin katsayısı negatif işaretli olup, istatistik bakımdan anlamlıdır. Bu durumda ele alınan ülkelerin maliyet avantajı elde etmek amacıyla Türkiye'ye DYY yaptıklarını, dolayısıyla Türkiye'nin milli gelirinin azalmasının, dışardan gelen DYY'leri arttırdığını söylemek mümkündür. Elde edilen sonuç, Lim (1983)'in ampirik çalışması ile örtüşmektedir.

Türkiye'nin nüfusunu temsil eden ($\ln Nüfus_{tr}$) değişkeninin katsayısının pozitif işaretli ve istatistik bakımdan anlamlı olduğu görülmüştür. Ev sahibi ülkenin geniş bir nüfusa sahip olması iç pazar potansiyelinin yüksek olması anlamına gelmekte ve bu da ülkeye gelen DYY'leri artırmaktadır. Bu çalışma, Berköz ve Türk (2007)'ün, ileri sürdükleri bulgularla aynı doğrultuda olup desteklemektedir.

Türkiye ile kaynak ülkeler arasındaki mesafeyi temsil eden ($\ln Mesafe$) değişkeninin katsayısının negatif ve istatistik bakımdan anlamlı bulunmuştur. Ülkelerin birbirlerine olan uzaklıkları arttıkça, taşıma maliyetleri de artmakta ve DYY girişleri azalmaktadır. Kahouli ve Maktouf (2015)'un çalışmaları ile örtüşmektedir.

Türkiye ile kaynak ülkeler arasındaki serbest ticaret anlaşmalarını temsil eden (STA) kukla değişkeninin katsayısının istatistik bakımdan anlamsız olduğu tespit edilmiş olup, bu anlaşmaların ülkeye gelen DYY'ler üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Bersgtan (1985), Frankel (1997) ve Mariev vd. (2016) çalışmalarında, serbest ticaret anlaşmalarını kukla değişken olarak kullanmışlar ve ticaret yaratılışını bulmuşlardır. Mariev vd. (2016) ve Çetin (2014)'in çalışmaları ile elde edilen sonuçlar aynı doğrultudadır.

Türkiye'nin yolsuzluk endeksini temsil eden (*InYolsuzluk_{tr}*) değişkeninin katsayısı pozitif ve istatistik bakımdan anlamlı çıkmıştır. Endeks değerindeki artışlar yolsuzluğun azalması anlamına gelmekte olduğundan, ülkeye giren DYY miktarını artırmaktadır. Çünkü dış yatırımcılar, yatırım yapacakları ülkede güven ortamının olmasını arzu ederler. Analiz sonuçları ile Nur ve Dilber (2017)'in, ileri sürdükleri bulgular aynı doğrultudadır.

Türkiye'nin ekonomik özgürlük endeksini temsil eden (*InEko.Öz_{tr}*) değişkeninin katsayısının negatif ve istatistik bakımdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Genellikle bu endeksin artması (ekonomik özgürlüğün artması) DYY'yi olumlu etkilemesine karşılık, Türkiye için bu durumun geçerli olmadığı görülmektedir. Türkiye'nin GSYH'sindeki azalışların DYY'leri artırdığı sonucuyla birlikte dikkate alındığında, Türkiye'nin ekonomik özgürlüğünün azalması kurumların etkin işlemediği, dolayısıyla sendikaların baskılanması ve despotizm yoluyla firmaların maliyetlerinin azaltılması sağlanarak, dışardan gelen DYY'lerin teşvik edildiği söylenebilir. Elde edilen sonuçlar ile Quazi (2007)'nin, çalışmasındaki bulgular birbirini desteklemektedir.

Türkiye'nin faiz oranını temsil eden (*InFaiz_{tr}*) değişkeninin katsayısının negatif işaretli ve anlamlı olduğu görülmüştür. Türkiye'deki faiz oranlarının yükselmesi ikame etkisinden dolayı firmaların uzun vadeli yatırım yapmak yerine, faiz geliri elde etmek amacıyla kısa vadeli olan portföy yatırımlarını tercih etmelerine yol açtığını söylemek mümkündür. Aytekin (2011)'in ileri sürdüğü bulgular bu çalışmayla aynı doğrultuda olup birbirini desteklemektedir.

Türkiye'nin reel efektif döviz kuru endeksini temsil eden (*InReel kur_{tr}*), değişkeninin katsayısı pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Bu endeksteeki artış TL'nin değer kazanması anlamına gelir. DYY'ler ulusal parası değer kazanan ülkelere yatırım yapmayı tercih ederler. Çünkü ev sahibi ülkenin ulusal para biriminin değerlendirilmesi, o ülkedeki tüketicilerin satın alma gücünü yükselterek DYY girişlerinin artmasına yol açar. Edwards (1990), döviz kuru ile DYY arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir. Bu bulgular ile elde ettiğimiz sonuçlar örtüşmektedir.

SONUÇ

DYY'ler 19. yüzyılda hammadde ve petrol ihtiyaçlarının karşılanması olarak görülürken, günümüzde ihtiyaç duyulan sermaye kaynağının yanında ileri teknoloji ve iletişim kolaylığı sağlaması yönünden gelişmiş ve özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemli bir ekonomik kaynaktır. DYY'yi gerçekleştiren ÇUŞ'lar ileri teknoloji ve kolay iletişim avantajını kullanarak yatırım kararlarını daha güvenilir ve daha sağlıklı bir şekilde analiz etmektedirler. Ayrıca DYY gerçekleştiren ÇUŞ'lar yatırım kararı alırken, ev sahibi ülkelerde uygulanan yatırım politikalarını, piyasaya giriş ve çıkış izinlerinin olup olmadığını ve o ülkelerin ekonomik gelişmişliğini göz önünde bulundururlar. Bu bakımdan DYY'ler ülke pazarları arasında sıkça yer değiştirmektedir. DYY girişlerini belirleyen faktörler ülkelerin coğrafi yapılarına, ekonomik gelişmişliğine ve yatırım ortamına göre farklılık göstermektedir. Dolayısıyla ev sahibi ülkeler de yabancı yatırımları ülkelere çekebilmek ve pay alabilmek için birbirinden farklı ekonomik ve kurumsal stratejiler uygulamaktadırlar.

Türkiye'de DYY süreci, 1989 yılında serbest ekonomi sisteminin kabul edilmesiyle derinleşmeye başlamış olup, nihayetinde sermaye piyasalarının tamamıyla serbestleşmesi sağlanmıştır. Türkiye'de serbest ekonomiye geçiş ile birlikte, DYY'lerde kayda değer artışlar yaşanmış ve DYY'ler ile sermaye yetersizliği yaşayan Türkiye açısından yeni bir ekonomik süreç başlamıştır. Türkiye dinamik ve genç nüfus yapısına sahip, beşeri ve doğal kaynakların bol olduğu bir ülke olmasına rağmen DYY'lerden aldığı payın yetersiz olduğu görülmektedir. Nitekim Türkiye'de sıklıkla yaşanan ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, yasal ve idari mevzuatların yeterince uygulanamaması nedeniyle Türkiye DYY çekme konusunda rakip ülkelere karşı başarısız olmaktadır. Bu kapsamda, Türkiye ekonomisine olumlu katkı sağlayacak DYY yatırımlarının, uzun vadeli olabilmesi için DYY girişlerini belirleyen etmenlerin tespit edilmesi önem arz etmektedir.

Bu amaçla çalışmada Türkiye'de DYY'lerin belirleyicileri çekim modeliyle analiz edilmiştir. Çekim modeli, DYY akışlarını açıklarken ülkelerin büyüklüğünü gösteren milli gelir, iç piyasayı yansıtan nüfus değişkeni, ulaşım maliyetleri olarak kabul edilen coğrafi mesafe ve bunlarla birlikte tahmin edilecek akıma özgü temel bazı özellikleri (ortak sınır, ortak dil, serbest ticaret anlaşmalarına üyelik, ortak para birimi vb.)

kapsayan kukla değişkenleri dikkate alır. Bu kapsamda, analiz açısından daha sağlıklı sonuçlar vermesi, verilerin elde edilmesinin kolay olması ve modelin tahmin gücünün yüksek olması gibi özellikleri nedeniyle, çalışmada çekim modeline yer verilmiştir.

Analiz sonuçları şöyle özetlenebilir: STA dışındaki bütün değişkenlerin istatistiki açıdan anlamlı olduğu gözlemlenmiştir. Çekim modelinin temel değişkenlerinden olan, nüfus_{kay} ile mesafe değişkeninin DYY üzerinde negatif, GSYH_{kay}'nin ise pozitif etkide bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca GSYH_{tr}'nin DYY'yi negatif, nüfus_{tr} değişkeninin ise pozitif etkilediği bulunmuştur. Temel çekim modeli dışında analize eklenen ve Türkiye'nin yolsuzluk endeksini ve reel efektif döviz kurunu gösteren değişkenlerin DYY'yi pozitif, mevduat faiz oranı ve ekonomik özgürlük endeksinin ise negatif yönlü etkilediği gözlemlenmiştir.

Araştırma neticesinde, reel efektif döviz kuru, faiz oranı, nüfus ve yolsuzluk değişkenlerinin DYY'yi belirleyen ekonomik ve politik faktörler olduğu; GSYH ve ekonomik özgürlük değişkenlerinin ise DYY gerçekleştiren ÇUŞ'lar tarafından maliyet azaltıcı, kâr artırıcı yatırımlar olarak görüldüğü söylenebilir. Bu kapsamda Türkiye'nin, daha fazla DYY çekmesi ve bu yatırımların ekonomiye olan olumlu katkılarını diğer alanlara da yayabilmesi için, DYY'lerin kısa dönemde ülkeyi terk etmeyeceği uzun dönemli kalıcı ekonomik ve politik stratejiler geliştirmelidir.

Türkiye'de DYY girişlerinde, 2004-2007 dönemi hariç Osmanlı döneminden günümüze kadar sürekli istikrarsızlıkların yaşandığı söylenebilir. 2004-2007 yılları arasında DYY girişlerinde adeta bir patlama yaşandığı görülmektedir. Bunun en önemli nedeni, bu dönemde Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üye olma yolunda gerçekleştirdiği reformlardır. Bu dönemden sonra DYY girişlerinde görülen azalmalar 2008 ve 2011 krizlerine bağlanabilir, fakat genel itibariyle bakıldığında, Türkiye'nin AB'ye tam üye olma sürecinden uzaklaşması ile DYY miktarında ciddi azalmaların yaşandığı görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin DYY'lerden arzuladığı payı alabilmesi, AB ile olan yakın ilişkilerin tekrardan canlanmasına bağlı olabilir. Bu doğrultuda Türkiye, AB'nin ekonomik bütünleşmesi içinde tam anlamıyla yer alacakmış gibi hareket ederek, hem AB standartlarını yakalamaya hem de AB mevzuatına yönelik politikalar uygulamaya yönelmelidir. Bu durum AB'ye üye olan

lkelerle Türkiye arasında daha sıkı bir iletişim kurulmasını sağlar ve küresel ekonomide Türkiye'ye duyulan güveni artırıp DYY girişlerini hızlandırabilir.

Diğer taraftan Türkiye'de son zamanlarda yaşanan yurtdışı kaynaklı siyasi sıkıntılar ve bunun öncesinde görülen hain darbe girişimi hem ülkeye duyulan güvenin zedelenmesine ve ekonominin küçülmesine hem de ekonomik istikrarın bozulmasına ve beraberinde yabancı yatırımların ülkeyi terk etmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla Türkiye 2015'den sonra da DYY ekme konusunda pek başarılı olamamıştır.

DYY'leri etkileyen yolsuzluğun azaltılması için; gelir dağılımının adil olması, eğitimle yolsuzluğa dikkat çekilmesi, yolsuzlukla mücadele deklerasyonuna kobilerin katılımı, rüşvetlerin ve ihalelerin sıkı denetimi gereklidir. Ayrıca şeffaf ve hukukun üstün olduğu eşitlikçi toplum, hesap verilebilirliğin ve denetleme mekanizmalarının geliştirilmesi öncelikli politikalar olmalıdır. DYY'yi olumsuz etkileyen diğer bir faktör de Türkiye'de görülen yüksek faiz oranlarıdır. Bu kapsamda, TCMB bağımsızlığını etkinleştirmeli ve günümüzdeki cari para politikası anlayışını pasif bir şekilde "kabul etme" durumundan çıkararak, aktif bir şekilde "doğru" para politikasını uygulamaya yönelmelidir. Diğer taraftan TL'nin değer kazanması, tüketicilerin satınalma güçlerini arttırması nedeniyle DYY'lerin ülkeye gelmesinde önemli rol oynamaktadır. Tasarruf yetersizliği yaşayan Türkiye'nin sıcak para yerine ülkede yabancı sermayeyi daha kalıcı hale getirebilmesi için, fiyat istikrarını sağlaması ve ekonomiyi döviz baskısından kurtarması gerekir. Bunun için, Türkiye'nin ekonomik yapısına uygun yapısal reformlar belirlenmeli, verimli ve istikrarlı politikalar geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akıncı, M. (2010). *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyümeye Etkisi 1980-2008* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akıncı, M., Yüce, G., Yılmaz, Ö. (2014). “Ekonomik Özgürlüklerin İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkileri: Bir Panel Veri Analizi”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 81-96.
- Alavinasab, S. M. (2013). “Determinants of Foreign Direct Investment in Iran”. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 3 (2), 258-269.
- Aliber, R. Z. (1970). “A Theory of Direct Foreign Investment”. *The International Corporation*, 12-36.
- Anderson, E. ve Gatignon, H. (1986). “Modes of Foreign Entry: A Transaction Cost Analysis and Propositions”. *Journal of International Business Studies*, 17(3), 1-26.
- Ang, J. B.. (2008). “Determinants of Foreign Direct Investment in Malaysia”. *Journal of Policy Modeling*, 30 (1), 185-189.
- Anghel, B. (2005). “Do Institutions Affect Foreign Direct Investment?”. *International Doctorate in Economic Analysis*, 2-40.
- Arık, Ş, Akay, A., Beyhan, Z. M. (2014). “Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Faktörler: Yükselen Piyasalar Örneği”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 97-110.
- Artan, S. ve Hayaloğlu, P. (2015). “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kurumsal Belirleyicileri: OECD Ülkeleri Örneği”. *Ege Akademik Bakış*, 15 (4), 551-564.
- Asiedu, E. (2002). “On The Determinants of Foreign Direct Investment to Developing Countries: Is Africa Different?”. *World Development*, 30 (1), 107-119.

- Asiedu, E. (2005). “Foreign Direct Investment in Africa: The Role of Natural Resources, Market Size, Government Policy, Institutions and Political Instability”. *World Institute for Economics Research*, Research Paper No. 24.
- Ayaz, S. (2018). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydemir, O, Genç, E. (2015) “Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Belirleyicileri, Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kapsamında Bir Analiz, Türkiye Örneği”. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2 (2), 17-41.
- Aydın, R. (2015). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aytekin, K. G. (2011). “Türkiye’de Uluslararası Doğrudan Yatırım Belirleyicilerine Yönelik Bir Model Denemesi”. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4 (2), 1-16.
- Azam, M. (2010). “Economic Determinants of Foreign Direct Investment in Armenia, Kyrgyz Republic and Turkmenistan: Theory and Evidence”. *Eurasian Journal of Business and Economics*, 3 (6), 27-40.
- Azam, M., Lukman, L. (2010). “Determinants of Foreign Direct Investment in India, Indonesia and Pakistan: A Quantitative Approach”. *Journal of Managerial Science*, 4 (1), 31-44.
- Baltagi, B. H.. (2005). “Econometric Analysis of Panel Data”. *England: John Wiley & Sons Ltd.*
- Bandelj, N. (2002). “Embedded Economies: Social Relations As Determinants of Foreign Direct Investment in Central And Eastern Europe”. *Social Forces, The University Of North Carolina Press*, 81 (2), 409-444.
- Başar, S. (2004). “Yolsuzlukların Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY) Üzerindeki Etkileri”. *İktisat, İşletme ve Finans, Bilgesel Yayıncılık*, 19 (222), 66-76.

- Başarır, Ç., Keten, M. (2016). “Gelişmekte Olan Ülkelerin CDS Primleri ile Hisse Senetleri ve Döviz Kurları Arasındaki Kointegrasyon İlişkisi”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 369-380.
- Başarır, Y. (2013). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayraktar, F. (2013). *Dünya’da ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Yayınları.
- Bebek, U. G. (2006). *An Assesment of the Impact of Customs Union on Turkish Bilateral Trade Flows with the EU: A Gravity Model Approach*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bekhet, H. A., Al-Smadi, R. W. (2015). “Determinants of Jordanian Foreign Direct Investment Inflows: Bounds Testing Approach”. *Economic Modelling*, 46, 27-35.
- Bengoa, M., Sanchez-R. (2003). “Foreign Direct Investment, Economic Freedom and Growth: New Evidence From Latin America”. *European Journal of Political Economy*, 19 (3), 529-545.
- Berber, M. (2015). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma* (5. Baskı). Trabzon: Derya kitapevi.
- Berköz, L., Türk, Ş. Ş. (2007). “Yabancı Yatırımların Yer Seçimini Etkileyen Faktörler: Türkiye Örneği”. *İTÜ Dergisi/a mimarlık, planlama, tasarım*, Cilt:6, sayı 2, 59-72.
- Bevan, A. A. & Estrin, S.. (2004). “The Determinants of Foreign Direct Investment into European Transition Economies”. *Journal of Comparative Economics*, 32 (4), 775-787.
- Bodur, S. H. (2007). *Dünyada Yabancı Sermayenin Gelişimi ve Yabancı Sermaye Hareketlerinin Türkiye Üzerindeki Etkileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Boermans, M. R. Hein, Y. Z. (2009). “Regional Determinants of FDI in China: A New Approach with Recent Data”. *Tjalling C. Koopmans Research Institute*, 9 (23).
- Borensztein, De Gregorio ve Lee. (1998). “How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?”. *Journal of Economic International*, Elsevier, vol.45 (1) p.115-135, June, Cambridge, USA.
- Bouoiyour, J.. (2007). “The Determining Factors of Foreign Direct Investment in Morocco”. *Savings and Development*, 31 (1), 91-106.
- Bozdağlıoğlu, E. Y. (2010). *Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermayeye Yatırımlarının Türkiye İhracat Performansına Etkilerinin Analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bozdağlıoğlu, Y., Evlimoğlu, U. (2014). “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Süreçte Gösterdiği Gelişim: Hukuksal ve Ekonomik Yansımalar”. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (11), 32-52.
- Brainard, S.. (1997). “An Empirical Assessment of Proximity-Concentration Trade-off between Multinational Sales and Trade”. *American Economics Review*, 87 (4), 520-544.
- Buckley, P. (1988). “The Limits of Explanation: Testing the Internalization Theory of the Multinational Enterprise”. *Journal of International Business Studies*, Vol:19, No:2, 181-193.
- Buckley, PJ, Clegg, LJ, Çapraz, A., Liu, X., Voss, H. ve Zheng, P. (2010). “Çin Dışa Dönük Doğrudan Yabancı Yatırımın Belirleyicileri: Gelen Doğrudan Yabancı Yatırım”. *Çin ve Dünya Ekonomisi, Palgrave Macmillan, Londra*, 81-118.
- Candemir, A. (2006). *Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Etkileyen Faktörler* (Cilt I, Aralık). İstanbul: YASED Yayınları.
- Candemir, A. (2009). “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler”. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 9(2), 659-675.

- Carstensen, K., Toubal, F. (2003). “Foreign Direct Investment in Central and Eastern European Countries: A Dynamic Panel Analysis”. *Journal of Comparative Economics*, 32 (1), 3-22.
- Cass, F. (2007). “Attracting FDI to Transition Countries: The Use of Incentives and Promotion Agencies”. *Transnational Corporations*, 16 (2), 77-122.
- Celasun, O., Denizler, C., He, D. (1999). Capital Flows, Macroeconomic Management, and The Financial System: The Turkish Case”. 1989-97, *The World Bank Policy Reserch Working Paper*, 2141, 1-58.
- Ceyhan, S. (2015). *Yeni Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununun Türkiye Ekonomisindeki Yerinin ve Geleceğinin Analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Chakrabarti, A.. (2001). “The Determinants of Foreign Direct Investment: Sensivity Analyses of Cross-Country Regressions”. *Kyklos*, 1 (54), 89-114.
- Chan, M. W. Luke, Hou, Keqiang, Li, Xing, Mountain, Dean, C.. (2014). “Foreign Direct Investment and its Determinants: A Regional Panel Causality Analysis”. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 54 (4), 579-589.
- Chenaf, N., Dalila, R. E. (2016). “The Effect of Macroeconomic Instability on FDI Flows: A Gravity Estimation of the Impact of Regional Integration in the Case of Euro-Mediterranean Agreements” *International Economics*, 145, 66-91.
- Cheng, L. K., Kwan, Y. K.. (2000). “What Are The Determinants of The Location of Foreign Direct Investment?, The Chinese Experience”. *Journal of International Economics*, 51, 379–400.
- Cho, J. W. (2003). “Foreign Direct Investment: Determinants, Trends in Flows and Promotion Policies”. *Investment Promotion and Enterprise Development Bulletin for Asia and The Pacific*, 1, 99-112.
- Clegg, J. (1990). “The Determinants of Aggregate International Licensing Behaviour: Evidence From Five Countries”. *MIR: Management International Review*, 30 (3), 231-251.

- Culem, C. G.. (1988). “The Locational Determinants of Direct Investments Among Industrialized Countries”. *European Economic Review*, 32 (4), 885-904.
- Cuyvers, L., Soeng, R., Plasmans, J., Van Den Bulcke, D. (2011). “Determinants of Foreign Direct Investment in Cambodia”. *Journal of Asian Economics*, 22 (3), 222-234.
- Çakmak, E. (2005). “Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Ekonometrik Bir Analiz”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60 (01).
- Çapraz, İ., Demircioğlu, İ. (2013). *Türkiye’den Yurtdışına Doğrudan Sermaye Yatırımları ve Türk Yatırımcıları* (2013-14. Baskı). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Çetin, B. (2014). *Türkiye’nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesine İhracatını Etkileyen İç ve Dış Dinamikler: Çekim Modeli Uygulaması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetinkaya, M. (2004). *Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımının Önemi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çeviş, İ. (2009). “The Economical Determinants of Foreign Direct Investment (FDI) in Developing Countries and Transition Economies”. *Social Sciences*, 4 (3), 210-223.
- Çiftçi, F., Yıldız, R. (2015). “Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Belirleyicileri: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Zaman Serisi Analizi”. *Business Economics Research Journal*, 6 (4),71-95.
- Danacı, M., Cem, M., Şit, A. (2017). “Kredi Temerrüt Swaplarının (CDS’lerin) Büyüme Oranı ile İlişkilendirilmesi: Türkiye Örneği”. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 67-78.
- Darley, W. K. (2012). “Increasing Sub-Saharan Africa's Share of Foreign Direct Investment: Public Policy Challenges, Strategies, and Implications”. *Journal of African Business*, 13 (1), 62-69.

- Deardorff, A. V. (1995). "Determinants of Bilateral Trade: Does Gravity Work in a Neoclassical World?". *NBER Working Paper Series*, Working Paper 5377.
- Deichmann, J. I. (2001). "Distribution of Foreign Direct Investment Among Transition Economies in Central and Eastern Europe". *Post-Soviet Geography and Economics*, 42 (2), 142-152.
- Deichmann, J., Karidis, S., Sayek, S. (2003). "Foreign Direct Investment in Turkey: Regional Determinants". *Applied Economics*, 35 (16), 1767-1778.
- Demirhan, E., Masca, M. (2008). "Determinants of Foreign Direct Investment Flows to Developing Countries: A Cross-Sectional Analysis". *Prague Economic Papers*, 4 (4), 356-369.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyon Raporu (DPT: 2514. ÖİK: 532)*. Ankara: DPT.
- Di Mauro, F. (2000). "The Impact of Economic Integration on FDI and Exports: A Gravity Approach". *CEPS Working Document*, No 156.
- Dinçer, Ö. (1998). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası* (5. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Dumludağ, D. (2003). "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi". *Toplum ve Bilim Dergi*, 96.
- Dunning, J. H. (2001). "The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production: Past, Present and Future". *International Journal of Economics of Business*, Vol. 8, No. 2, 73-90.
- Dunning, J. H., & Rugman, A. M.. (1985). "The Influence of Hymer's Dissertation on the Theory of Foreign Direct Investment". *The American Economic Review*, 75 (2), 228-232.
- Durgan, S. (2016). *Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Çekim Modeli kullanılarak Belirlenmesi* (Yayın no, 2954). Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü.

- Dünder, E. (2014). “Uluslararası Ticaret Hukukunda Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Çok Uluslu Şirketler İncelemesi”. *Marmara Üniversitesi Öner Dergisi*, 11 (41), 273-282.
- Edwards, S. (1990). “Capital Flows, Foreign Direct Investment, And Debt- Equity Swaps in Developing Countries”. *National Bureau of Economic Research, Working Paper No, 3497*.
- Efe, B. (2002). *Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi: İzmir Örneği* (Yayın no:120). İzmir: İzmir Ticaret Odası.
- Ekonomi Bakanlığı (Aralık 2016). *Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni*. Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü. <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-233957>. (Erişim Tarihi: 25.02.2019).
- Emen, T. (2006). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri ve Vergileme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Emir, M. ve Kurtaran, A. (2005). “Doğrudan Yabancı Yatırım Kararlarında Politik Risk Unsuru”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 28, 37-47.
- Emsen, Ö. S., Değer, K. (2005). *Geçiş Ekonomileri ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermayenin Dinamikleri* (953). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ercan, M. K. (2001). “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ülkenin Kalkınmışlığı ve Krizler Arasındaki İlişki”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 81-92.
- Erdal, F., Tatoglu, E. (2002). “Locational Determinants of Foreign Direct Investment in An Emerging Market Economy: Evidence From Tukey”. *Multinational Business Review*, 10 (1), 21-27.
- Erdilek, A. (2006). “Türkiye’nin Osmanlı’dan Günümüze Kadar Uzanan Doğrudan Yabancı Yatırım Ortamına ve Politikalarına Tarihsel Bir Bakış”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (30), 16-35.

- Erdoğan, A. (2018). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye ve Türkiye Örneği* (3.Baskı). İstanbul: Nobel Yayınları.
- Erdoğan, İ. (2012). *2001-2009 Döneminde Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomiye Etkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, S. (2017). “Doğrudan Yabancı Yatırımların Makroekonomik Belirleyicileri Üzerine Bir Çalışma: Latin Amerika – Türkiye Karşılaştırması”. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 39 (1), 77-100.
- Farrell R., Gaston, N, Sturm Jan, E. (2004). “ Determinants of Japan’s Foreign Direct Investment: An Industry and Country Panel Study, 1984 – 1998”. *Journal of The Japanese and International Economies*, 18 (2), 161 -182.
- Frankel, J. A. (1997). “Regional Trading Blocs in the World Trading System”. *Institute For International Economics*, Washington D.C.
- Geriş, N. (2007). *Türkiye’de Özelleştirme ve Türk Telekom Örneği* (4. Baskı). Ankara: Roma Yayınları.
- Globerman, S, Shapiro, D. (2002). “Global Foreign Direct Investment Flows: The Role of Governance Infrastructure” *World Development*, 30 (11), 1899-1919.
- Goodnow, J. D., ve Hansz, J. E. (1972). “Environmental Determinants of Overseas Market Entry Strategies”. *Journal of International Business Studies*, 3 (1), 33-50.
- Göver, Z. T. (2005). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi, No: 40 (4).
- Gürak, H. (2003). “Küreselleşme Nereye Götürüyor?”. *Verimlilik Dergisi, MPM*, 2, 1-22.
- Güven, Y. (2007). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Gelişme Yolunda Ülke Ekonomileri Üzerine Etkileri: Türkiye için Ampirik Bulgular ve Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Han, D. (1999). “Gravity Model and Economic Integration” *Michigan State University Department of Economics, Doctor of Philosophy Dissertation*.
- Hazine Müsteşarlığı. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımcılar Kanunu (2003), 2003:1
- Helpman, E., Melitz, Marc, J., Yeaple, Stethen, R.. (2004). “Export Versus FDI With Heterogeneous Firms”. *American Economic Review*, 94 (1), 300-316.
- Helpman, Elhananand, Paul R., Krugman. (1985). “Market Structure and Foreign Trade: Increasing Returns, Imperfect competition, and the International Economy”. *Cambridge: MIT Press*.
- <http://www.doviz724.com/turkiye-cds-risk-primi-puani.php/> (28.12.2018).
- <http://www.sbb.gov.tr/Lists/Temel%20Ekonomik%20Gstergeler/Attachments/14739/22-yabancisermaye.xlsx>, (15.09.2018).
- <http://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1539970123300-b0aebfc4-3e3b>, (11.01.2019).
- <http://www.seffalik.org/cpi2016/> (21.12.2018).
- <https://www.atkearney.com/gbpc/foreign-direct-IN-confidence-index> (26.12.2018).
- Hymer, S. (1970). “The Efficiency (Contradictions) of Multinational Corporations”. *The American Economic Review*, 60 (2), 441-448.
- Jadhav, P. (2012). “Determinants of Foreign Direct Investment in BRICS Economies: Analysis of Economic, Institutional and Political Factor”. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 37, 5-14.
- Jafarnejad, A., Golnam, A. ve Ebrahim, N., A.. (2009). “Determinants of Foreign Direct Investment in Iran: An Empirical Study Using Structural Equation Modeling”. *Middle East Forum, Issue: 9*, 71-85.
- Janicki, H. P., Wunnava, P. V. (2004). “Determinants of Foreign Direct Investment: Empirical Evidence From EU Accession Candidates” *Applied Economics*, 36 (5), 505-509.
- Kar, M. ve Tatlısöz, F. (2008). “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi”. *KMU İİBF Dergisi*, 10 (14).

- Karagöz, K. (2007). “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: 1970 - 2005”. *Journal of Yasar University*, 2 (8), 927-948.
- Karluk, R. (2013). *Uluslararası Ekonomi Teori-Politika* (10. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Karluk, R. (2014). *Türkiye Ekonomisi* (13. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Kaya, D., Göze, Durgun, A. (2009). “1923–1938 Dönemi Atatürk’ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (19), 233-248.
- Kaya, V. (1999). *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri: 1970-1997*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, V., Yılmaz, Ö. (2003). “Türkiye’de Doğrudan Yatırımların Belirleyicileri: 1970 – 2000”. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 17 Ekim Sayı: 3-4.
- Kaymak, H. (2005). “Yabancı Doğrudan Yatırımları Artırmak için Teşvikler Gerekli ve/veya Yeterli mi?”. *Maliye Dergisi*, 149, 74-104.
- Kerr, Ian. A, Peter, V., M.. (2001). “The Determinants of Foreign Direct Investment in China, The 30th Annual Conference of Economists”. *University of Western Australia*, September.
- Khachoo, Q., ve Khan, Mohd I.. (2010). “Determinants of FDI Inflows to Developing Countries: A Panel Data Analysis”. *Munich Personal RePEc Archive, MPRA Paper No. 37278.Management*, 5(3), 1-13.
- Khan, Rana, E., A., Nawaz, Muhammad, A. (2010) “Economic Determinants of Foreign Direct Investment in Pakistan”. *Kamla-Raj Enterprises Journal of Economics*, 1 (2), 99-104.
- Khrawish, H., Ali, S., Walid, Z. (2010). “Determinants of Direct Foreign Investment: Evidence From Jordan”. *Business And Economic Horizons*, 1 (1), 67-75.
- Kılıcı, Esra, N. (2017). “CDS Primleri ile Bir Ülkenin Ekonomik ve Finansal Değişkenleri Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği”. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 6 (12), 145-154.

- Kim, Jung, S., Oh, Y. (2007). “Determinants of Intra-FDI Inflows in East Asia: Does Regional Economic Integration Affect Intra-FDI?”. *Korea Institute for International Economic Policy, KIEP Working Paper* 07-01.
- Kinoshita, Y., Campos, N. F. (2002). “The Location Determinants of Foreign Direct Investment in Transition Economies”. *Centre for Economic Policy Research, CEPR*.
- Knickerbocker, F. T. (1973). “Oligopolistic Reaction and Multinational Enterprise”. *The International Executive*, 15 (2), 7-9.
- Koçtürk, M. O., Eker, M. (2012). “Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi”. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 18 (1,2), 35-42.
- Kogut, B., Singh, H. (1988). “The Effect of National Culture on The Choice of Entry Mode”. *Journal of International Business Studies*, 19 (3), 411-432.
- Koyuncu, F. T. (2010). “Türkiye’de Seçilmiş Makroekonomik Değişkenlerin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisinin Yapısal Var Analizi: 1990-2009 Dönemi”. *Ekonomi Bilimler Dergisi*, 2 (1), 55-62.
- Kravis, I.B., R.E. Lipsey. (1982). “The Location of Overseas Production and Production for Export by U.S. Multinational Firms”. *Journal of International Economics*, 12, 201-223.
- Kristjansdottir, H. (2005). “Determinants of Foreign Direct Investment in Iceland”. *Centre For Applied Microeconometrics, Department of Economics, University of Copenhagen*, 15.
- Krugman, R. P. (1990). *Uluslararası Ticaret Teorisi*. (Çev.: Yahya Sezai Tezel). Ankara: Güzen yayınları. (1990).
- Kurtaran, A. (2007). “Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri”. *Atatürk Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (10), 367-382.
- Lebe, F., Ersungur, Ş. M. (2011). “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımını Etkileyen Ekonomik Faktörlerin Ampirik Analizi”. *Atatürk Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 10. *Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı*, 321.

- Leibrecht, M., Riedl, A. (2014). “Modeling FDI Based on A Spatially Augmented Gravity Model: Evidence for Central and Eastern European Countries”. *The Journal of International Trade, Economic Development*, 23 (8), 1206-1237.
- Liargovas, P. G., Konstantinos, S. S. (2012). “Foreign Direct Investment and Trade Openness: the Case of Developing Economies”. *Social Indicators Research*, 106 (2), 323-331.
- Lim, D. (1983). “Fiscal Incentives and Direct Foreign Investment in Less Developed Countries”. *The Journal of Development Studies*, 19 (2), 207-212.
- Linnemann, H. (1966). “An Econometric Study of International Trade Flows”. *Amsterdam, North Holland*, pp. 172-185.
- Lipsey, R. E. (2002). “Home and Host Country Effects of FDI”. *NBER, Working Papers*, No:9293.
- Lunn, J. (1980). “Determinants of US Direct Investment in The EEC: Further Evidence”. *European Economic Review*, 13 (1), 93-101.
- Mangır, F., Ay, A. ve Saraç, T. B. (2012). “Determinants of Foreign Direct Investment: A Comparative Analysis of Turkey and Poland”. *Economic and Environmental Studies*, 12(1), 65-85.
- Mariev, O., Drapkin, I., Chukavina, K. (2016). “Is Russia Successful in Attracting Foreign Direct Investment? Evidence Based on Gravity Model Estimation”. *Review of Economic Perspectives*, 16 (3), 245-267.
- Markusen, J., Venables, A. (1998). “Multinational Firms and the New Trade Theory”. *Journal of International Economics*, 46, 183-203.
- Masayuki, H., Razafimahefa, I. F.. (2005). “The Determinants of Foreign Direct Investment into Japan”. *Discussion Paper No.0301, Kobe University Economic Review*, 51.
- Masuku, Micah, B., Dlamini, Thula, S.. (2009). “Determinants of Foreign Direct Investment Inflows in Swaziland”. *Journal of Development and Agricultural Economics*, 1 (5), 177-184.

- Mohammadvandnahidi, M., R., Jaberikhosroshahi, N., Norouzi, D. (2012). “The Determinants of Foreign Direct Investment in Iran: Bounds Testing Approach”. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 25 (3), 560-579.
- Mohiuddin, Syed, A., Abdus Salam, M. (2011). “Determinants of Foreign Direct Investment in Pakistan”. *Journal of Independent Studies and Research*, 9 (1), 117-124.
- Moosa, I. A. (2002). “Foreign Direct Investment: Theory, Evidence and Practice”. *New York: Palgrave*.
- Morisset, J., Pirnia, N. (1999). “How Tax Policy and Incentives Affect Foreign Direct Investment: A Review” *The World Bank*, 2509.
- Mortazavimoulou, M. (2016). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik, Sosyal Siyasal Belirleyicileri, Türkiye Üzerine Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mutlu, M. (2011). *Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ülke Ekonomisine Katkıları ve Türkiye Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nasser, Omar, M., Al. (2007). “The Determinants of the U.S. Foreign Direct Investment: Does the Region Matter?”. *Global Economic Review*, 36 (1), 37-51.
- Nonnemberg, M., B., Mendonca, M.J.C.. (2004). “The Determinants of Foreign Direct Investment in Developing Countries”. *Proceedings of 3rd Brazilian Economics Meeting*. <http://www.anpec.org.br/encontro2004/artigos/A04A061.pdf> (26.01.2019).
- Norman A. (1973). “The Effects of the EEC and EFTA on European Trade Temporal Cross- Section Analysis”. *The American Economic Review* 63 (5), 881 892.
- Nunnenkamp, P. (2002). “Determinants of FDI in Developing Countries: Has Globalization Changed The Rules of The Game?”. (No. 1122), *Kiel Working Paper*.

- Nur, Hayriye, B., Dilber, İ. (2017). “Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Temel Unsurlar”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32 (2), 15-45.
- OECD (1996). *Benchmark of Foreign Direct Investment*, (3.Baskı). Paris.
- OECD (2003). *Tax Policy Assessment and Design in Support of Direct Investment: A Study of Countries in South East Europe*, Paris.
- Onyeiwu, S., Shrestha, H. (2004). “Determinants of Foreign Direct Investment in Africa”. *Journal of Developing Societies*, 20 (1-2), 89–106.
- Osmanov, K. (2008). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Makroekonomik Etkileri-Türkiye Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öğrül, E. (2014). *Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özcan, B., Arı, A. (2010). “Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: OECD Örneği”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (12), 65-88.
- Özel, B. (2018). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Temel Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: Türkiye Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özel, H. A. (2011). “Türkiye’de Ticari Serbestleşmenin Tarihsel Gelişimi”. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* (6:2), 74-92.
- Özgüven, A. (1988). *İktisadi Büyüme İktisadi Kalkınma Sosyal Kalkınma Planlama ve Japon Kalkınması* (1.Baskı), İstanbul: Filiz kitabevi.
- Öztürk, L. (2004). “Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış”. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (7), 110-128.

- Podpiera, J., Ötker, İ. (2010). “The Fundamental Determinants of Credit Default Risk for European Large Complex Financial Institutions”. *International Monetary Fund*, 10 (153).
- Quazi, R. (2007). “Doğu Asya'da Ekonomik Özgürlük ve Doğrudan Yabancı Yatırım”. *Asya Pasifik Ekonomisi Dergisi*, 12 (3), 329-344.
- Ramirez, M. D. (2006). “Economic and Institutional Determinants of Foreign Direct Investment in Chile: A Time-Series Analysis, 1960-2001”. *Contemporary Economic Policy*, 24 (3), 459- 471.
- Ray, E. J. (1989). “The Determinants of Foreign Direct Investment in the United States, 1979–85”. *Trade Policies for International Competitiveness, University of Chicago Press*, 53–84.
- Raymond, V. (1966). “International Investment and International Trade in the Product Cycle”. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 80, No. 2, 190-207.
- Rehman, A., Ilyas, M., Alam, H.M., Akram, M. (2011). “The Impact of Infrastructure on Foreign Direct Investment: The Case of Pakistan”. *International Journal of Business And Management*, 6(5), 268-276
- Rodriguez, X. Pallas, J. (2008). “Determinants of Foreign Direct Investment in Spain”. *Applied Economics*, 40 (19) , 2443-2450.
- Root, Franklin, R., Ahmed, A., Ahmed. (1979). “Empirical Determinants of Manufacturing Direct Foreign Investment in Developing Countries”. *Economic Development and Cultural Change*, 27 (4), 751-767.
- Savaşan, F., Dursun, İ. (2006). “Ekonomik Özgürlükler ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar: İstatistiksel Bir Analiz”. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6 (12), 29-52.
- Saygılı, Ş., Cihan, C. ve Yurtoğlu, H. (2002). *Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Büyüme ve Verimlilik: 1972-2000, Yayın No: DPT. 2665.*
- Schäffler, J., Hecht, V., Moritz, M. (2014). “Regional Determinants of German FDI in the Czech Republic: Evidence From A Gravity Model Approach”. *IAB-Discussion Paper 3.*

- Schmitz, A., Bieri, J. (1972). "EEC Tariffs and US Direct Investment". *European Economic Review*, 3 (3), 259-270.
- Schneider, F., Frey, B. S.. (1985). "Economic and Political Determinants of Foreign Direct Investment". *World Development*, 13 (2), 161-175.
- Seyidoğlu, H. (1991). *Uluslararası İktisat Teori Politika Uygulama* (8.Baskı). İstanbul: Güzem yayınları.
- Seyidoğlu, H. (1998). *Uluslararası İktisat – Teori Politika ve Uygulama* (12. Baskı No:14.). İstanbul: Güzem Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2015). *Uluslararası İktisat Teori Politika Uygulama*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Shan, J. (2002). "A VAR Approach To the Economics of FDI in China". *Applied Economics*, 34 (7), 885-893.
- Shane, S. (1994). "The Effect of National Culture on The Choice Between Licensing and Direct Foreign Investment". *Strategic Management Journal*, 15 (8), 627-642.
- Sichei, M. M., Kinyondo, G. (2012). "Determinants of Foreign Direct Investment in Africa: A Panel Data Analysis". *Global Journal of Management and Business Research*, 12(18), 84-97.
- Silveira, E.M.C, Samsonescu, D., Augusto, J.. (2017). "The Determinants of Foreign Direct Investment in Brazil: Empirical Analysis For 2001-2013". *CEPAL Review*. 121, 171-184.
- Smarzynska, B. ve Wei, J. S. (2000). "Corruption and Composition of Foreign Direct Investment: Firm-Level Evidence". *The World Bank*.
- Stone, S. F., Jeon, B. N. (1999). "Gravity-Model Specification for Foreign Direct Investment: A Case of the Asia-Pacific Economies". *The Journal of Business and Economic Studies*, 5 (1), 33-42.
- Subasat, T., Bellos, S. (2013). "Governance and Foreign Direct Investment in Latin America: A Panel Gravity Model Approach". *Latin American Journal of Economics*, 50 (1), 107-131.

- Suliman, Adil, H., Mollick, A. Varella. (2009). ‘‘Human Capital Development, War and Foreign Direct Investment in Sub-Saharan Africa’’. *Oxford Development Studies*, 37 (1), 47-61.
- Sung, H., Lapan, H. (2000). ‘‘Strategic Foreign Direct Investment and Exchange- Rate Uncertainty. *International Economic Review*, 41 (2), 411-423.
- Susam, N. (2008). ‘‘Doğrudan Yabancı Yatırımlardaki Gelişmeler ve Bu Yatırımlar için Belirleyici Unsurlar: Türkiye Bulguları’’. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 3 (2), 43-67.
- Şahin, M. (1975). *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları* (3. Baskı). Ankara: Ekonomik ve Sosyal Yayınlar.
- Şener, S., Kılıç, C. (2008). ‘‘Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Yabancı Sermaye’’. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (1), 22-49.
- Tanzi, V, Zee, H. H. (2000). ‘‘Tax Policy for Emerging Markets: Developing Countries’’. *National Tax Journal*, Vol. 53 No. 2, 299-322.
- Tanzi, V. (1998). ‘‘Corruption Around the World, Causes, Consequences, Scope, and Cures’’. *IMF Staff Papers*, 45 (4), 559-594.
- Tarı, R. ve Bıdırdı, H. (2009). ‘‘Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Temel Belirleyicileri: 1990-2006 Dönemine İlişkin Ekonometrik Analiz’’. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 253-268.
- TCMB (2011). *Ödemeler Dengesi Raporu. 2011-IV*.
- TCMB (2016). *Ödemeler Dengesi Raporu. 2016-IV*.
- TCMB (2017). *Ödemeler Dengesi Raporu. 2017-III*.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1987). *Dünyada Ve Türkiye’de Serbest Üretim Bölgelerinin Doğuş ve Dönüşümü*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Tekeli, S. (2007). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Türkiye Örneği: 1996-2006*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Tinbergen, J. (1962). “Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Polic”. *New York: Twentieth Century Fund*.
- Tombak, F. (2010). *Türkiye'nin Dış Ticaretinin Çekim Teorisi Çerçevesinde Analizi: Teori ve Uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tsai, Pan-Long (1991). “Determinants of Foreign Direct Investment in Taiwan: An Alternative Approach With Time-Series Data”. *World Development*, 19 (2-3), 275-285.
- Tsai, Pan-Long (1994). “Determinants of Foreign Direct Investment and Its Impact on Economic Growth”. *Journal of Economic Development*, 19 (1), 137–163.
- Tunca, H. (2005). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Örneği: Bir Zaman Serisi Analizi Uygulaması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- UNCTAD (2007). *Transnational Corporations, Extractive Industries and Development, World Investment Report (2007)*. New York ve Cenova.
- United Nations Conference on Trade And Development. (1998). *World Investment Report 1998, Trends and Determinants (1998, 15)*. New York and Geneva.
- Uras, Güngör. (1979). *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*. İstanbul: Formül Matbaası.
- Vijayakumar, N., Sridharan, P., ve Rao, K. C. S.. (2010). “Determinants of FDI in BRICS Countries: A Panel Analysis”. *International Journal of Business Science and Applied*, 5 (3), 1-13.
- Vural, İ. Y. (2008). “Atatürk Dönemi Maliye Politikaları: Liberal İktisattan Karma Ekonomiye”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (20).
- Walsh James, P. Yu, Jiangyan. (2010). “Determinants of Foreign Direct Investment: A Sectoral and Institutional Approach”. *International Monetary Fund*, No. 10-187.

- World Bank (1997). Helping Countries Combat Corruption: The Role of the WorldBank. www.Eaber.Org/Intranet/Documents/22/909/K1ep_Kim_07.Pdf (Erişim Tarihi, 24 Ocak 2019).
- Yapraklı, S. (2006). ‘‘Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Belirleyicileri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz’’. *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 21(2), 23-48.
- Yaşar, E. (2005). *Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye’deki Ücretler Üzerindeki Etkileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavan, N. (2006). *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zhang, K. H. (2006). ‘‘Foreign Direct Investment and Economic Growth in China: A Panel Data Study For 1992-2004’’. *In Conference of WTO, China and Asian Economies, China in June*, 24-26.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Veysel DEGEN
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum, 12.04.1983
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü (2007)
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü/ İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat (2016-2019)
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş./ Erzurum Şubesi (2007-2011) Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O./ Erzurum Şubesi (2011-2016) Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eleşkirt Meslek Yüksekokulu/ Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü (2016-...)
İletişim	
E-Posta Adresi	vdegen@agri.edu.tr
Tarih	18.08.2019